

HAMNINGBERG – FRA FISKEVÆR TIL MINNESTED

Hege Stavseth

*Masteroppgave i historie
Det samfunnsvitenskapelige fakultet
Universitetet i Tromsø
Våren 2008*

Forsidebilde: Moloen i Hamningberg, 2006. Foto: Hege Stavseth.

Forord

En epoke i livet mitt er over, etter fem lærerike år som student på Universitetet i Tromsø er det på tide å gå videre. Jeg vil i den forbindelse rette en stor takk til mine medstudenter for hjelp og støtte underveis i denne tiden. Jeg vil takke min veileder Einar Niemi for engasjement og gode råd med masteroppgaven. En takk er også rettet til mine informanter, for at de tok seg tid til å bidra med opplysninger og således gjøre oppgaven betydelig mer innholdsrik. Til slutt vil jeg takke min familie for oppmuntrende ord, korrekturlesning og ikke minst for at de har tatt meg med til Hamningberg, slik at jeg har lært å bli kjent med stedet og menneskene som bruker det.

Hege Stavseth, 15.5.2008.

1	INNLEDNING	1
1.1	Tema, periodisering og problemstilling	1
1.2	Litteratur	3
1.3	Kilder og metode.....	5
1.3.1	Skriftlige kilder	6
1.3.2	Muntlige kilder.....	8
1.4	Relevante begreper	9
2	FISKEVÆRET HAMNINGBERG	11
2.1	Et fiskevær vokser fram	11
2.2	Næringsliv og levekår	12
2.3	Havneproblemer	14
2.4	Krig og gjenreisning	15
3	FRA HÅP TIL DØSDOM, 1954-1965	21
3.1	Gjenreisningen	22
3.2	Stortingets vedtak i 1954: Håp om ny havn og ny satsing.....	23
3.3	Stortingets beslutning i 1965: Ingen havn, ingen satsing.....	25
3.4	Hva skjedde mellom 1954 og 1965?.....	25
3.5	Sammendrag	40
4	FRAFLYTTING OG OVERVINTRING, 1965-1978.....	43
4.1	Tro, håp, makt og avmakt.....	45
4.2	Erstatningskrav fra hamningbergingene.....	48
4.3	De siste i Hamningberg.....	55
4.4	Sammendrag	57
5	FERIESTED OG KULTURMILJØ, 1978-1994	59
5.1	Hamningberg bygdela tar grep: Ny stedsutvikling?	59
5.2	Turistene kommer.....	64
5.3	Kulturminnevernet kommer	68
5.3.1	Kulturminnevernet og det nasjonale kulturvern	70
5.3.2	Kulturminnevernet og hamningbergingene.....	71
5.4	Sammendrag	71
6	HAMNINGBERG	
	– MINNESTED OG ”NY” VERDISKAPNING, 1994-2007.....	73
6.1	Hva er et minneste?	73
6.2	Hamningberg som minneste – for hvem?	74
6.2.1	Minneste for hamningbergingene.....	75
6.2.2	Minneste for turistene og storsamfunnet.....	78
6.3	Verdiskapning og minneste.....	81
6.3.1	Verdiskapningsprosjekter.....	81
6.3.2	Verdiskapningen og hamningbergingene	84
6.4	Sammendrag	84
7	KONKLUSJON	87
7.1	Hamningbergingene.....	87
7.2	Sentrale myndigheter	88
7.3	Regionale myndigheter.....	90
7.4	Kommunale myndigheter.....	91
7.5	Skyld og uskyld?	92
7.6	Minneste og ”ny verdiskapning”	93

Vedlegg 1	95
Vedlegg 2	96
Vedlegg 3	97
Kilder	98
Litteraturliste	101

1 INNLEDNING

Redningsselskapets første båt Colin Archer, ble stasjonert i Vardø 19. mai 1894. Allerede dagen etter ble båten kalt ut på oppdrag. Det var blåst opp til snøstorm, og i Hamningberg lå båtene utsatt til. Det var sesongfiske, og havna var full av båter med mennesker som ikke klarte å komme seg inn til kai på grunn av Ishavets sterke krefter mot land. I Vardø fikk havnefogden beskjed om situasjonen via telegrafene, han ga videre beskjed til Nils Anthonisen, skipper på Colin Archer. Mulighetene for å komme seg til Hamningberg var ikke gode, sikten og været var svært dårlig. Men Anthonisen med mannskap ville likevel forsøke, og det ble redningsselskapets første prøve. Rundt syv timer senere var Colin Archer tilbake i Vardø og hadde da klart å redde 22 mennesker. Her fikk Anthonisen vite at det var rapportert om flere båter i nød i Hamningberg. Han så seg nødt til å dra tilbake i uværet. Neste morgen var redningsskøyta tilbake, og denne gangen ble 14 mennesker reddet. Tilbake i Hamningberg var 85 båter knust og kastet på land, men uten redningsskøytas innsats kunne det gått mye verre, ingen liv gikk tapt i uværet.¹

Denne historien ble godt kjent i Norge, ikke minst fordi dette var redningsskøytas ilddåp. Historien står som et eksempel på hvor sårbart et fiskevær på Finnmarkskysten var uten ei sikker havn. Her bodde folk midt i fiskeriket, men samtidig tett ved Ishavet med dens stormer som følger med. Den dårlige havna i Hamningberg kom til slutt til å bli dødsdommen for fiskeværet.

1.1 Tema, periodisering og problemstilling

Hamningberg er i dag et nedlagt og fraflyttet fiskevær. På 1900-tallet ble fiskebåtene modernisert; de ble gradvis større, og det ble vanlig med motorbåter. Båtene ble for store og tunge til å kunne dras på land, noe som var vanlig på stedene med dårlige havneforhold. Dette gjorde at havneutbygging ble aktuelt for fiskevær over hele landet. I mellomkrigstiden tilspisset situasjonen seg, på grunn av at båtenes og fiskerienes utvikling skjøt fart. Hamningberg klarte ikke å følge med i framgangen på grunn av de dårlige havneforholdene. Et telegram sendt fra Hamningberg fiskerlag til den norske regjering i 1937 forteller hvor viktig det var å få havn på stedet: ”Hvis vaart havnekrav fortsatt ikke blir hørt er det ingen annen utvei enn at staten maa flytte hele befolkningen herfra for uten havn er Hamningberg

---

¹ Trepka og Grande 1993:14.

dødsdømt.”² I 1954 fikk innbyggerne et nytt håp; Stortinget godkjente havneplanen for stedet. Men 11 år senere var fiskeværet fortsatt uten en sikker havn, og stedet fikk til slutt det endelige avslaget i 1965.

Denne oppgaven vil undersøke hvorfor myndighetene foretok denne helomvendingen, og hva som var bakgrunnen til de ulike beslutningene. Mange mente at det var en stor urett som ble gjort mot innbyggerne i 1965, fordi de var ”lovet” havn i 1954. Var det et levedyktig samfunn som ble fraflyttet, eller var fraflyttingen allerede så godt i gang at nedleggelsen var uunngåelig? Det vil videre bli undersøkt hva som skjedde videre med stedet. De fleste beboerne flyttet, men noen få ble igjen. Hvordan var det for de gjenværende å leve i et fraflyttet fiskevær? I etterkant av fraflyttingen ble det søkt om fraflyttingsbidrag, som for mange ble en langsom og krevende prosess. Det vil i den forbindelse bli undersøkt hvordan myndighetene bidro til å hjelpe innbyggerne med å etablere seg på nye steder. Rundt 1980 ble det mer fokus på kulturminnevern, noe som også fikk konsekvenser for Hamningberg. Fylkeskommunen og Riksantikvaren begynte å interessere seg for stedet. Og i 1994 ble det nedlagte fiskeværet vernet ved en reguleringsplan utarbeidet av Finnmark fylkeskommune. Jeg vil undersøke hvilken betydning den fikk, og hvordan de som har hus og eiendommer på stedet så på denne utviklingen.

Stedet var godt besøkt av turister, og etter tusenårsskiftet var det økt fokus på turistnæringen fra både lokale aktører og storsamfunnet. Hamningberg utviklet seg nå også som et minnesteid både for turister, lokalbefolkning og forvaltning på grunn av ”oppdagelsen” av kulturminneverdien og stedets særegne og dramatiske historie. Både forvaltningen og lokalbefolkningen ønsket å benytte ressursene som lå i minnesteidet til å gi lokalsamfunnene en ny verdiskapning. Det er interessant å se på hvilke motiv de ulike aktørene har til Hamningberg. Jeg tenker da på næringslivet, Båtsfjord kommune og fylkeskommunen, likeså på de samtidsideologiske forutsetningene for vern og for kombinasjonen av «vern» og «bruk». Hvilken status og betydning har været i dag for lokalbefolkningen og storsamfunnet, nesten 50 år etter fraflyttingen?

Hamningberg har, gjennom fire historiske faser, gått fra å være et rikt fiskevær med en lys framtid til å få beslutning om nedleggelse fra myndighetene, til i dag igjen å være et satsingsområde. Hovedproblemstillingen for oppgaven blir: *Hvilke faktorer ligger til grunn for myndighetenes vedtak og beslutninger for Hamningberg i perioden 1954-2007? Hvordan har Hamningberg utviklet seg fra levende fiskevær via fraflyttet vær til minnesteid og ny*

---

² Telegram fra Hamningberg fiskerlag til den norske regjering, 23.6.1937. Havnevesenets arkiv. Telegrammet står i blokkbokstaver, jeg har endret til minuskler.

”verdiskapning”? Og hvordan har de ulike aktørenes holdninger vært under disse prosessene?

Oppgaven er delt inn i fire faser som tar for seg Hamningbergs utvikling kronologisk. Fasene er delt inn etter hva som er naturlige skillelinjer i utviklingen til stedet:

- 1954-1965: Dette er en periode på 11 år med venting og forventninger, fra håp om havn til fraflytting av stedet i 1965. Jeg vil her belyse havnesaken og hvordan saken ble behandlet på ulike myndighetsnivåer.
- 1965-1978: Stedet ble fraflyttet, det ble søkt om fraflytting og erstatningstilskudd, dette er forhold som vil bli undersøkt i oppgaven. Noen pensjonister ble igjen. Fasen tar for seg deres begrunnelse for å bli igjen på stedet og dagliglivet i isolasjon vinterstid. De siste tre gjenværende flyttet sommeren 1978.
- 1978-1994: Hamningberg fikk i denne fasen en slags ny gjenreisningsperiode. Det ble satset på turisme og kulturminnevern, blant annet ved at stedet ble satt under en reguleringsplan med vern som formål i 1994. Fasen tar for seg denne utviklingen, og hvordan de som hadde hus i været vurderte det som skjedde.
- 1994-2007: Den fjerde fasen avfatter Hamningberg som minneste og ny verdiskapning. Kapittelet vil se på hvordan verdiskapningen og minneste sammen brukes som ressurs i lokalsamfunnet. De ulike aktørenes holdninger vil også bli fokusert.

1.2 Litteratur

Forskningen som er gjort på selve Hamningberg er sparsom, men det er skrevet flere populærvitenskapelige verker og artikler om stedet. Det er i tillegg gjort en del arbeid innenfor feltet kulturminnevern.

Toralf Hamborg var oppvokst i Hamningberg og utga i 1945 boken *Nordafør folkeskikken*. Boken tar for seg små og store historier. Boken gir et nært bilde av livet i Hamningberg før krigen.

Journalist Bjørn Nilsen skrev i 1970 en debatt- og reportasjebok, *Hamningberg - fraflytting og umyndiggjørelse*. Denne boken tar særlig for seg behandlingen av havnesaken. Nilsen gjennomgår blant annet fiskeridepartementet og Finnmark fylkeshammenemnd sine arkiver, hvor hans ser på hvordan det offentlige behandlet saken og hvordan innbyggerne opplevde fraflyttingen. Nilsens personlige syn kommer tydelig frem i boken, ikke minst

polemikken med skarpbrodd mot myndighetene. Men selv om bokens «budskap» er ensidig og polemisk, har jeg kunnet nyttiggjøre meg av mange observasjoner som forfatteren gjør og referanser til kildemateriale.

Anders Ole Hauglids hovedoppgave i historie fra 1975, *Gjenreisninga av Finnmark og Nord-Troms*, går grundig inn på gjenreisningen av Finnmark, og da spesielt av kyststrøkene. Målsettingene med gjenreisningen blir gjennomgått, fiskeriene, produksjonsanleggene, bosettingen i Finnmark og Nord-Troms og problemene utkantbygdene skapte. Hauglid går også kort inn på havnesaken i Hamningberg. Denne hovedoppgaven er til stor hjelp for å forstå hvordan situasjonen var for kystbefolkningen og for myndighetene som skulle gjenreise tettsteder og byer i dette området.

Anne Marie Degerstrøms hovedoppgave i historie fra 1975, *Vi vil oss ei havn*, tar for seg debatten rundt havneproblematikken som var knyttet til Vardø etter krigen. Oppgaven er relevant for meg da den også viser at nybyggingen av Svartnes ved Vardø hadde betydning for vendingen av havneutbyggingen i Hamningberg.

Odd Solhaug publiserte i 1982 ut boken *Kirke og folk i Båtsfjord kommune*. Innholdet av boken er, som tittelen sier, en beretning om folket i Båtsfjord kommune, tidligere Vardø herred. Boken er av betydning for meg da det forteller noe om bakgrunnshistorien til Hamningberg og området rundt.

Erling Sundve har skrevet flere bøker om sitt forhold til Hamningberg. I boken *Hamningberg* fra 1982 viser han stor innsikt i lokalmiljøet og gir leseren en god forståelse for hvordan livet i fiskeværet har vært. Boken kan sees på som en liten «bygdebok» om stedet. Han har fått mye informasjon gjennom muntlige fortellinger fra de tidligere innbyggerne, da spesielt familien Hansen/Riise. Boken er verdifull da Sundve var svært godt kjent på stedet, og den gir informasjon om samfunnet før fraflyttingen. Hans bok *Varangerhalvøya* fra 1990 inneholder noen kapitler om Hamningberg. Sundve skriver i denne boken litt om hvordan fraflyttingen opplevdes av enkelte, noe som er interessant for å forstå lokalbefolkningens syn. Heftet *Snik og svik – regulering/restaurering i Hamningberg* fra 1986 kan brukes for å forstå konflikten som har funnet sted mellom grunneiere og staten i Hamningberg, men stoffet er skjemet av forfatterens ståsted som grunneier med bastante oppfatninger både om myndigheter og andre grunneiere.

Trond M. E. Dancke var fylkesarkitekt i Finnmark i gjenreisningsfasen, og han utga i 1986 boken *Opp av ruinene. Gjenreisningen av Finnmark 1945-1960*. Her gir Dancke leseren grundig informasjon om både det politiske og partiske gjenreisningsarbeidet i Finnmark, men bare med spredte opplysninger om Hamningberg.

Randi Rønning Balsvik publiserte i 1989 et verkt på to bind om Vardø by, *Vardø, Grensepost og fiskevær*. Bind to tar for seg Vardøs historie 1850-1950. Det gir innsikt i områdets bakgrunnshistorie og utvikling.

Øystein Bottolfsen utga i 1990 boken *Finnmark fylkeskommunes historie 1840-1990*. Boken viser hvordan fylkeskommunen ble utviklet og gir også et innblikk i Finnmarks historie generelt, likeså om gjenreisningstiden og litt om Hamningberg, men uten noen nærmere analyse av stedet.

Berge Furre publiserte i 1991 boken *Vårt hundreår Norsk historie 1905-1990*. Boken tar for seg den politiske utviklingen i norsk historie det siste hundreåret. Blant annet tar Furre opp gjenreisningsfasen og sentraliseringsfasen.

Det er skrevet en hovedoppgave innenfor landskapsarkitektur i 1991 av Aaste Gulden, *Vegen til Ishavet, fra Vardø til Hamningberg, reiseliv og landskap*. Oppgaven er interessant da den spesialiserer seg på landskapet i området og hvordan dette kan utnyttes med tanke på turisme.

Sivilarkitekt Ingrid Sæterøe var ansatt av Finnmark fylkeskommune som prosjektleder ved utarbeidelsen av Reguleringsplanen for Hamningberg i 1994. Hun skrev en kort artikkel om Hamningberg i 1995, "Innhentet og dømt av framskrittet", i *Fotefar mot nord*, her trekkes linjen fra yngre steinalder og frem til 1995. Hun konsentrerer seg i hovedsak om 18-1900-tallet. Framstillingen er preget av heller noe romantisk syn på det nedlagte fiskeværet, men heftet gir en god oversikt over Hamningbergs historie frem til 1990-tallet.

Fortidsminneforeningen. Årbok 2007 inneholder en artikkel som omhandler Hamningberg: "Ute av bruk?" av Dag Myklebust. Her diskuteres i hvilken grad vernede kulturminner kan brukes i dag, da de ikke kan brukes til det de opprinnelig var tiltenkt. Han benytter Hamningberg i sin drøfting om kulturminners verdi. Et eksempelet er brukt i tilknytning til Riksantikvarens verdiskapningsprogram. Han peker på at det i dag er satt inn tiltak for å gjøre stedet til en bærekraftig ressurs ved å bruke kulturminnene og kulturmiljøet. Artikkelen gir innsikt i kulturmiljøet som eksisterer på plassen og hvordan det kan brukes videre.

1.3 Kilder og metode

Kvalitativ metode blir hovedtilnærmingen til kildene og litteraturen. Mange små fiskevær fikk ikke havneutbygging, lik Hamningberg, og ble fraflyttet. Oppgaven skal undersøke havnesaken som gjaldt Hamningberg, og hvordan stedet har utviklet seg de siste 60 årene, og

hvilket syn lokalbefolkning og ulike myndighetsorganer har hatt i de ulike fasene. Det overveiende kildematerialet er av kvalitativ art, som utredningen, politiske vedtak, stortingsdokumenter og så videre. Selv om noe statiske materiale forekommer, vil dette ikke innebære behov for noen særskilt kvantitativ metode.

Harald Grimens teorier går ut på en tredeling av den kvalitative forskningen: A) Deltakende observasjon. B) Ustrukturert intervjuing. C) Kvalitativ analyse av tekster.³ For å svare på oppgaven har jeg brukt alle tre metodene. Deltakende observasjon på stedet er gjort gjennom mange år med kortere og lengre opphold på stedet. Jeg har snakket med både lokalbefolkningen og de besøkende, noe som må ha betydd mye for min forståelse av stedet og av dem som bruker det.

Intervjuobjektene ble valgt ut med tanke på å samle inn informasjon som i liten grad er nedtegnet. Jeg har i oppgaven intervjuet flere av de tidligere beboerne, dette er personer som har opplevd 1950 og 60-tallet, enkelte også enda eldre tidsrom. De fleste av informantene har også brukt Hamningberg aktivt etter fraflyttingen. Jeg har intervjuet dem for å få en dypere innsikt i hvordan de opplevde tiden før fraflyttingen og fasene i etterkant. Jeg har også vært i kontakt med næringsaktørene som i senere tid har valgt å satse på det tidligere fiskeværet, for å få innsikt i deres syn på Hamningberg og hvordan de ser for seg stedets utvikling videre. Intervjuene er gjennomført ustrukturert. Jeg har hatt ulike temaer som utgangspunkt, men jeg har latt intervjuobjektet fått snakke fritt, og kun veiledet forsiktig inn på ulike temaer. Jeg har bevisst valgt denne formen av intervjuteknikk for ikke å stille ledende spørsmål og for å gi informanten en frihet til å fortelle.

Jeg har i oppgaven gått gjennom store deler av ulike arkiver. Det er i oppgaven også brukt aviser for å få innsikt i den lokale ”offentlige” fortolkning av hva som skjedde i de ulike fasene. Jeg har i hovedsak gått gjennom regionsavisen *Finnmarken*, da den har Øst-Finnmark som dekningsområde og da den syntes å ha vært særlig opptatt av Hamningberg. Jeg har også via ulike arkiv skaffet meg mange artikler fra andre aviser, både regionsaviser og landsdekkende.

1.3.1 Skriftlige kilder

Av trykte kilder har jeg benyttet meg av artikler og leserinnlegg fra avisene, *Finnmarken*, *Finnmarks Tidende*, *Lofotposten*, *Nordlys*, *VG* og *Dagbladet*. Finnmarks fylkestings trykte bøker, Reguleringsplanen for Hamningberg og prosjektplanen *Hamningberg – med varsomhet*

---

³ Grimen 2004:241.

som forutsetning. Stortingsproposisjoner og Stortingsforhandlinger er også benyttet.

Av utrykte kilder har jeg sett på Båtsfjord kommunearkiv, Statens havnevesen 5. distrikts arkiv, Fiskeridepartementets arkiv, Havnedirektoratets arkiv, Finnmark fylkesmanns arkiv, Fiskeriinspektøren i Finnmarks arkiv og arkivet til Statens fiskerikonsulenter i Nord-Norge. Jeg har måttet begrense meg med arkivinnsamlingen, da dette er en masteroppgave som har sine strenge tids- og arbeidsrammer. Jeg vet at det finnes noe arkivmateriale om havnesaken som ligger hos Kystverket i Arendal,⁴ og det er mulig at noe materiale finnes på Statsarkivet i Bergen. Hamningberg fiskerlags arkiv befinner seg trolig i Honningsvåg (det har ikke lyktes meg å få bekreftet sistnevnte). Jeg har ikke rukket å besøke eller undersøke potensialet i disse arkivene. Men arkiver jeg har gjennomgått har for eksempel materiale fra Hamningberg fiskerlag dukket opp og er blitt brukt. Arkivene jeg har gått gjennom inneholder en stor del brev og korrespondanse mellom de ulike aktørene. På slutten av denne masteroppgaven fant jeg det som trolig er arkivet til "Hamningbergutvalget" som behandlet flyttetilskuddene etter fraflyttingen.⁵ Men på grunn av tidsklemmen var det ikke mulighet å benytte dette arkivet. Det må nevnes at jeg har funnet betydelig informasjon om flyttetilskuddene via andre arkiv.

Båtsfjord kommunes arkiv er noe mangelfullt. Det meste av arkivmateriale som er eldre enn 1960 har gått tapt i brann. Det arkivmateriale som i dag eksisterer, er ikke sortert og katalogisert, men det har likevel lyktes meg å finne noen viktige kilder i dette kommunearkivet.

De kildene jeg har funnet er i stor grad primærkilder, som brevkorrespondanse og møtoreferater. Det er her viktig for meg å undersøke hvem som er opphavet. I kildetolkningen må man ta i betraktning hvorfor teksten er skrevet, med hvilket formål ble teksten skrevet og om dokumentet er skrevet i offentlig sammenheng. Hva er budskapet i teksten? Til slutt er det viktig å vite konteksten budbringeren var i når han/hun skrev dokumentet. Hva var årsaken til at dokumentet ble skrevet? Tilhørte budbringeren et politisk parti? Det er også viktig for meg å se om skriveren kan ha hatt grunn til å skjule sin personlige eller egentlige mening. For best mulig å forstå kilden, må en sette seg inn i tidsperioden dokumentet ble skrevet i, og prøve å forstå datidens samfunn og samfunnsdebatt. Flere kildekritiske spørsmål kan stilles, i tillegg til de som er nevnt ovenfor, blant annet hvilket parti eller organisasjon tilhørte den avisen man bruker. Det er trolig ikke store avvik i faktainformasjonen en finner i avisartikler, da avisens

---

⁴ Kystverket het fram til 1981 Statens havnevesen. Arkivmateriale til havnevesenets 5. distrikt befinner seg på Statsarkivet i Tromsø, det er undersøkt og brukt i oppgaven.

⁵ Arkivet ligger på Riksarkivet.

lesere raskt kan avsløre slike feil. Det er sakens vinkling man skal være særdeles kildekritisk til når det gjelder kildeinnhenting fra aviser. For eksempel kan man ikke allment si at aviser fra regionen som Hamningberg tilhørte vinklet havnesaken til fordel for fiskeværet. Derimot finner vi ofte aviser utenfor regionen som ikke sjeldent argumenterte til fordel for stedet.

1.3.2 Muntlige kilder

Jeg har i oppgaven intervjuet ti personer som på ulike måter har tilknytning til Hamningberg. Dette er tidligere innbyggerne og etterkommere av dem, i tillegg enkelte andre aktører som har vært involvert i stedet på ulike måter som jeg har intervjuet.

Ifølge Knut Kjeldstadli foreligger det særlig to forhold som man må være oppmerksom på ved bruk av muntlige kilder: 1) Når en erindrer tilbake til fortiden, kan det være fort å feilerindre eller glemme noe. En husker gjerne det en vil huske, og "glemmer" det en ikke har lyst å fortelle andre. Informanten kan være farget av ettertidens normer og regler, og/eller av senere erfaringer. 2) Intervjuet foregår i en toveis kommunikasjon. Intervjuerens forestillinger kan styre spørsmålene som stilles. Informanten kan bli villedet til å gi de svar som han/hun tror intervjueren ønsker. I en slik kommunikasjon kan det også være lett for informanten å falle for fristelsen til å fortelle historier og gjennom dem tillegge mer informasjon enn hva som virkelig var tilfelle. Informanten vil kanskje ønske å stille seg i best mulig lys ovenfor intervjuer.⁶

Intervjuer må være oppmerksom på at personer kan romantisere gamle dager, og at det ofte er det positive som huskes og det negative som blir glemt. Også når en behandler muntlige kilder, er det viktig å utøve en aktiv kildekritikk. Den informasjonen man får gjennom intervjuer styrkes hvis flere informanter beretter det samme, eller hvis det finnes dokumenter som underbygger muntlige kilder.

Via observasjon og tilstedeværelse, har jeg ikke bare tolket menneskene, men også bygninger og kulturmiljø. Stedet er i stor grad bevart slikt det var i tidsperioden prosjektet omhandler, og er på den måten en kilde som kan tas i bruk for å forstå historien til stedet. Dette siste er gjort hovedsakelig implisitt og indirekte ved at bygninger og miljøer beskrives, men analyseres ikke inngående for eksempel på basis av byggeskikk eller arkitektur.

---

⁶ Kjeldstadli 2003:196.

1.4 Relevante begreper

Ideologiske strømninger: -inntrykk og oppfatning av hvordan Hamningberg blir sett på i samfunnssammenheng. Hvordan har de ideologiske strømningene endret seg i perioden, og hva har påvirket dette?

Identitetsverdi: Et samfunn og/eller sosial kontekst som viser hvem du er, hva som er din tilhørighet. Hamningberg fremstår for mange som ”tryggheten tilbake til gamle dager”, et sted mennesker søker tilbake til.

Autentisk: I hvor stor grad for eksempel et hus er autentisk kommer an på hvor store endringer som er gjort med huset. Arkitekt Lars Roede påpeker «[...] at det troverdige bilde av fortiden krever at nettopp overflaten virker ekte.»⁷ Til tross for at huset ikke er autentisk kan det likevel oppfattes autentisk. Det anses som et autentisk trekk at fredede og vernede hus får bevare det originale bygningsmaterialet i størst mulig grad.

Kulturminner og kulturmiljø: Blir slik definert etter Kulturminnelovens § 2:

”Med kulturminner menes alle spor etter menneskelig virksomhet i vårt fysiske miljø, herunder lokaliteter det knytter seg historiske hendelser, tro eller tradisjon til. Med Kulturmiljøer menes områder hvor kulturminner inngår som en del av en større helhet eller sammenheng.”⁸

Vern: Flere av husene og bygningene i Hamningberg er vernet. Med det menes at eieren må ha tillatelse fra myndighetene for å gjøre forandringer på huset utvendig. Bebyggelsen skal i størst mulig grad være så autentisk som mulig, og da må en eventuell restaurering skje etter forskiftene.

Fredet: Noen historiske bygninger anses å ha en særlig verdi, også nasjonalt, og slik kan bli vernet ved fredning. Kulturminneloven § 15 første ledd: «Departementet kan frede byggverk og anlegg eller deler av dem av kulturhistorisk eller arkitektonisk verdi.»⁹ Dette kan omfatte også fast inventar i huset og kan i noen tilfeller til og med gjelde løse gjenstander. Her har eieren ikke lov å gjøre store endringer, og må søke om tillatelse hos fylkeskommunen for enhver endring eller utbedring. Forskjellen mellom ”vern” og ”fredning” er at i vernede hus kan man selv avgjøre hvordan man ønsker å ha det innvendig. I hus som er fredet har man ikke lov uten videre å endre på huset, verken utvendig eller innvendig. Det er i Hamningberg flere hus og anlegg av begge kategorier.

---

⁷ Roede 2003:126.

⁸ Lovdata, Kulturminneloven (se url i litteraturliste).

⁹ Lovdata, Kulturminneloven (se url i litteraturliste).

2 FISKEVÆRET HAMNINGBERG

Kart over området, Hamningberg er avmerket. www.gulesider.no, karttjenester.

Hamningberg ligger ytterst på Finnmarkskysten med Ishavet som nærmeste nabo. Stedet ligger vest for Vardø og øst for Båtsfjord, og hører inn under Båtsfjord kommune, men har kun veiforbindelse med Vardø. Fiskeværet ble nedlagt i 1965 på grunn av havneproblemer. Jeg ønsker i dette kapittelet å gi en liten innføring i stedets bakgrunnshistorie *før* ”kampen om havn” startet for alvor i 1954.

2.1 Et fiskevær vokser fram

Hamningberg ble befolket på slutten av 1500-tallet.¹⁰ Befolkningen i kyst-Finnmark livnærte seg hovedsakelig på fiske. Tørrfisk var på denne tiden en verdifull vare i Europa, spesielt blant katolikker i fastetiden. Fiskeværene i Finnmark ble derfor viktig for kjøpmenn, og tørrfisk ble en viktig eksportvare for Norge. I et brev til pave Leo X skriver Erkebiskop Erik Walkendorf i 1512 etter en reise på Finnmarkskysten:

Landet ville ikke vært beboeligt for kristne Mennesker, hvis ikke fiskefangsten, som der er meget rikelig, lokkede Folk til at slå sig ned der, denne Art Fisk, som sædvanlig kaldes Stokfisk,¹¹ er så verdifuld, at den for sin Godhets Skyld udføres til næsten alle fremmede kristne folk.¹²

¹⁰ Solhaug 1979:19.

¹¹ Stokfisk er tørrfisk.

¹² Sætherøe 1995:05.

Det var oppgangstider for befolkningen i Finnmark på 1500-tallet, men på 1600-tallet ble det dårlig fiske og fiskepriser sank, noe som førte til nedgangstider. I perioder var Hamningberg avfolket, men utover 1800-tallet ble forholdene bedret.¹³

2.2 Næringsliv og levekår

Fra 1700-tallet begynte pomorene å reise til Finnmark. Ordet pomor er russisk og betyr «de som bor ved sjøen» og viser til russerne som bodde ved Kvitsjøen. De seilte til Norge i sommersesongen for å fiske og gjøre byttehandel med nordmenn, samer og kvener. Russerne hadde med seg forskjellige typer varer, men i hovedsak var det korn og tømmer som de byttet mot fisk.¹⁴ Hamningberg ble et av seks steder i Finnmark der de fikk lov til å drive fiske. De holdt til i Russekjeila, derav navnet, og ved elvemunningen i Sandfjorden, 5 km øst for Hamningberg. Nord-Norge opplevde oppgangstider med pomorhandelen på 1800-tallet. Pomorene oppdaget også flere ukjente fiskebanker utenfor kysten, noe som fikk positivt utslag for lokalsamfunnet ved at fiskefeltene også ble tatt i bruk av lokale fiskere.¹⁵

Fra midten av 1800-tallet ser man en befolkningsvekst i Finnmark. I 1865 bodde det 46 innbyggere i Hamningberg.¹⁶ I 1900 hadde innbyggertallet i Hamningberg mer enn femdoblet seg til 241 innbyggere.¹⁷ Stedet var en av Øst-Finnmarks største fiskevær. Denne utviklingen skyldtes i stor grad tilflytting fra andre steder i Norge, hvor det var sterk befolkningsvekst og mangel på land og jord.¹⁸

Havningberg fiskeriforening ble opprettet i 1900.¹⁹ På begynnelsen av 1900-tallet var det rundt 12 fiskebruk i været. Det var produksjon av tørrfisk, trandamperi og tranbrenneri. På stedet fantes også telegrafstasjon, postekspedisjon og handelssted.²⁰ Fiskerne leverte fangsten til handelsmenn, som selv fastsatte prisen på fisken. Det var fiskebruk for mottak og produksjon, noe som ga arbeid for personer på land. Mange kvinner arbeidet med lineegning i sesongene, og barna jobbet med hautreing.²¹ Det fantes to-tre butikker i været. Hamningberg var et sted som var preget av sesongfiskere, og det kunne være mange hundre tilreisende fiskere i været.²²

---

¹³ Solhaug 1979:23.

¹⁴ Balsvik 1989:91.

¹⁵ Bratrein 1977:4.

¹⁶ Solhaug 1979:82.

¹⁷ Statistisk sentralbyrå 1 (se url i litteraturliste).

¹⁸ Nerbøvik 1999:36.

¹⁹ Finnmark Fiskarlag, jubileumsberetning 2003:5.

²⁰ Helland 1905:533.

²¹ Olsen 1999:43.

²² Sundve 1982:16.

Innbyggerne var fiskerbønder, det vil si at fisket var hovednæringen, men at de fleste i tillegg hadde litt jordbruk, med noen sauer, kyr eller geiter. Fra slutten av 1800-tallet fantes det hester på stedet. For å få nok fôr til husdyrene måtte en dra ut til naboområdet. Innbyggerne hadde "slåttehytter" blant annet i Sandfjorden, Finnvika og Reinkalvvika. Her drev de slåtta og fraktet foret til Hamningberg med båt.²³ Det var ofte vanskelige leveforhold på vinteren, da en ikke kunne drive helårsfiske fra været på grunn av havneforholdene. Men ifølge Solhaug skrev amtmannen at det var et framskritt å spore fra midten av 1800-tallet, bruken av fiskeredskaper ble bedre og båtene større. Samtidig fikk en bedre forståelse for jordbruket som økte sammen med husdyrholdet.²⁴ Men levekårene var varierende, og i 1865 skriver sokneprest Fladmark: "Almuen forstår i Regelen lidet av at holde Huus med det Ervervede. I den Tid det er noget at fortjene, lever de flot både med Mad og Drikke, men om Vinteren tildels meget slet."²⁵

Innbyggertallet vokste raskt i denne perioden, noe som resulterte i at det ble bygd bedehus på 1870-tallet. Stedet fikk også en skole rundt 1900, og kirkegård i 1906.²⁶ Innbyggertallet holdt seg ganske stabilt fra århundreskiftet og frem til andre verdenskrig. I 1910 og 1920 var befolkningstallet oppe i 285 mennesker, og 10 år senere hadde været 301 innbyggere.²⁷

Pomorhandelen tok slutt ved den russiske revolusjonen i 1917. Alfred Nilsen fra Hamningberg beskrev avslutningen på pomortiden slik: "Da dem for, russen, det huske æ godt. Da dæm måtte fare på grunn av revolusjonen. Da strekte dem seilan, og heiste flaggan på halv stang. Så starta dem."²⁸ Nilsen beskriver videre at forholdene i Hamningberg ble dårligere for fattige når russerne ikke lenger var der på sommerfiske: "Han tok han [fisken] jo med en gang, og så fikk du jo mat igjen. På den måten var det et stort savn når dem va borte. For det at no måtte det kjøpes, og pengan va det verre å få tak i".²⁹ Befolkningen i Hamningberg var rik på fisk, men samtidig fattig på penger. Ut fra Nilsens beretning var det et tap, både for nordmenn og russere, at pomorhandelen tok slutt. Handelen hadde gjort leveforholdene på Finnmarkskysten langt lettere ved at befolkningen sikret seg nødvendighetsvarer, samtidig som russerne skaffet seg fisk til sitt hjemland.³⁰

Børskraket i New York i 1929 medførte en vanskelig økonomisk tid for store deler av

---

²³ Olsen 1999:43.

²⁴ Solhaug 1979:78.

²⁵ Solhaug 1979:86.

²⁶ Sundve 1982:19.

²⁷ Statistisk sentralbyrå 2 (se url i litteraturliste).

²⁸ Solhaug 1985:173.

²⁹ Solhaug 1985:173.

³⁰ Bratrein 1977:4.

den vestlige verden. I Finnmark var det vanskelige forhold for befolkningen, som også hadde mistet pomorhandelen. Fylket hadde den senere tid eksportert store mengder saltet fisk østover. Da handelen tok slutt førte det til at en stod uten denne inntekten fra øst som folk tidligere hadde levd godt av. I 1930-årene var i tillegg fiskeprisen lav.³¹ Leveforholdene i Hamningberg var så dårlig at mange måtte ta veien til fattigkassen for å få de aller nødvendige matvarene. Nygårdsvold-regjeringens tiltak gjennom nødsarbeid og Nygårdsvold-båtene bidro til at forholdene gradvis forbedret seg i Finnmark. Norges Fiskarlag ble dannet i mellomkrigstiden og kampen om minstepris på fisk ble et av de viktige punktene. Med Råfiskloven av 1938 ble det etablert en minstepris på fisk, og loven ble viktig på lengre sikt for fiskeværene.³²

2.3 Havneproblemer

Til tross for nærhet til fiskeplassene var det ikke enkelt å drive fiske fra Hamningberg. Toralf Hamborg, som vokste opp i fiskeværet, skrev i 1945 en bok om livet i Finnmark. Han beskriver havneforholdene i Hamningberg slik:

Men stedet var uten beskyttelse mot austadvindskulingen som omtrent årvisst feide med seg en stor del av de båtene som lå på vågen. Fortøyningen kunne holde, men skroget ble slitt løs fra stevnen, som ble hengende igjen og gikk til bunns, mens resten tok veien inn til lands. Her ble det enten slått til pinneved i brenningene mot bergnakkene eller skyllet opp på sanden. Kaiene var bygd på høye stolper, og de som sto mest utsatt, ble ofte tatt av sjøen. Brottsjøen veltet inn mellom kaistolpene og lettet platten av, så det hele havnet inne i fjæra som en svær haug med brukne stokker og planker. Hver gang ble det anskaffet nye båter, og hver gang ble kaiene bygd opp igjen, men det var et slit både for fiskerne og handelsmennene.³³

Sitatet sier noe om hvordan det var å leve i Hamningberg. En engelsk skipper, som var tvungen til å tilbringe noen dager på stedet da skipet hans forliste i nærheten, var så bestyrtet over klimaet at han kalte plassen "a hell-hole".³⁴

Innbyggerne og sesongfiskerne led under de dårlige havneforholdene. For å berge båtene måtte de dras opp på land før uværet satte inn. Også Vardø og andre steder langs kysten hadde dårlige havneforhold, men for Vardøs del ble problemet løst da det ble

---

³¹ Balsvik 1989:149.

³² Balsvik 1989:180.

³³ Hamborg 1945:15.

³⁴ Hamborg 1945:15.

ferdigstilt molo i 1897.³⁵ Allerede i 1868 kom det første kravet om havneutbygging fra Hamningberg, uten at det ble gjort noen tiltak fra myndighetens side for å forbedre forholdene. I 1885 ble stedet utsatt for en sterk storm og denne gangen forliste 40 båter. Men først etter et uvær vinteren 1910, hvor syv kaianlegg ble revet ned, ble de dårlige havneforholdene for alvor et diskusjonstema på Stortinget.³⁶ I 1911 framla havnedirektøren et forslag om en dekningsmur på 75 meter, som skulle gå fra Spira, hvor kostnadsrammen var satt til kr 72 000 (tilsvarende kr. 3 500 000 i 2007). Havnedirektøren opplyste at han var klar over at moloen ikke ville gi stedet en fullgod havn, og at det ville kreve bygging av to moloer med en kostnadsramme på to millioner (tilsvarte kr 100 000 000 i 2007). Han så likevel på forslaget som nødhjelp og som ledd i et større anlegg.³⁷ En molo på 75 meter stod ferdigbygd i 1925, og moloen står fortsatt i dag i Hamningberg.³⁸ Dessverre bidro den ikke i betydelig grad til å gjøre havneforholdene sikrere. Opp mot 1940 ble båtene stadig større. Motorbåter ble mer vanlig og man ser en klar framgang for fiskerne med tanke på redskaper og båt. Hamningberg hadde vært et av de største fiskeværerne i Øst-Finnmark, men nå ble det vanskeligere for været å følge utviklingen med større båter. Fiskerinæringen var i stor endring, og driftsvilkårene for fiskerne i Hamningberg var dårlige. Noe som førte til at Hamningberg stagnerte og etter hvert gikk tilbake. Båtsfjord, som bare hadde hatt 54 innbyggere i 1900, vokste fram i denne perioden.³⁹ Med større og motordrevne båter trengte man ikke lenger bosette seg nærmest fiskefeltene. Båtsfjord hadde en naturlig god havn og det ble en viktig årsak til at fiskeværet ekspanderte. Kravet om havn tilspisset seg for at Hamningberg skulle fortsette å være levedyktig. I 1936 ble havneforholdene på nytt satt til behandling hos havnedirektøren, men saken ble ikke ferdigbehandlet fordi Norge ble invadert av tyskerne i 1940.⁴⁰ Fiskeværet møtte nye utfordringer og kampen om havn ble lagt på is.

2.4 Krig og gjenreisning

Tyskerne okkuperte Norge 9. april 1940. Den 20. juli måtte Vardøhus festning, som siste sted i Norge, fire det norske flagget. Tyskerne bygget et kystfort i fjelltoppen bak bebyggelsen, Harbakken. Ifølge militærhistoriker T. H. Gamst var hovedgrunnen til den tyske etableringen i

---

³⁵ Balsvik 1989:207.

³⁶ Leegaard 1914:551.

³⁷ St.prp. nr. 1. 1911:50.

³⁸ Moloen kan sees på bildet som er på forsiden av oppgaven.

³⁹ Statistisk sentralbyrå 3 (se url i litteraturliste).

⁴⁰ Brev fra havnedirektøren til Det Kongelige Handelsdepartement, 28.2.1936. Havnedirektoratets arkiv.

nord forberedelsen til Operasjon Barbarossa, angrepet på Sovjetunionen 22. juni 1941.⁴¹ Stedets strategiske posisjon var trolig en viktig årsak til at et kystfort ble bygget nettopp her. Fra Harbakken hadde man god utsikt til storhavet og oversikt over skip som seilte til og fra Sovjetunionen. I Murman-fjorden lå den russiske Nordflåten, grunnlagt på grunn av fordelene ved å ha en isfri havn som vanskelig kunne stenges inne av fienden ved krig, og var derfor svært viktig for den russiske marinen.

Batteriet på kystfortet i Hamningberg ble konstruert i Nürnberg, april 1942, og var på plass i Hamningberg rundt to måneder etter.⁴² Voksne menn fra familiene i Hamningberg og russiske fanger ble satt til å bygge fortet.⁴³

Etter tyskernes angrep på Sovjetunionen, 22. juni 1941, ble Finnmarks strategiske betydning enda viktigere. Øst-Finnmark var ofte utsatt for russiske bombefly. Og Hamningberg var utsatt på grunn av det tyske kystfortet. Dette førte til at store deler av innbyggerne flyttet til slåttheyttene i Sandfjorden, Finnvika og ellers i området. I Hamningberg inntok tyskerne mange av de tomme bolighusene.⁴⁴ I følge Odd Solhaug var tyskerne freidig nok til å ta i bruk bedehuset som festlokale. Dessverre brente det ned en vinterdag i 1943 etter at tyskerne hadde fyrt litt for godt i koksovn.⁴⁵ Tyskerne fikk også merke de dårlige havneforholdene i været. Under en sterk storm ble kaiene knust av tyske prammer som stod fortøyd, noe som resulterte i både ødelagte prammer og at stedet stod uten havneanlegg.⁴⁶

Det var vanskelig å få tak i nødvendighetsvarer som hvetemel, sukker og egg. Rasjoneringskort ble utdelt, men som Andreas Bruvoll sa etter krigen: "[...] Det var fisken som berget oss. Vi hadde en liten båt, og fisk var det nok av".⁴⁷

Finnmarks beliggenhet gjorde det vanskelig å drive motstandssamarbeid med England, slik det var vanlig andre steder i Norge. Skulle en gjøre motstand mot tyskerne måtte en samarbeide med russerne. Dette, samt russernes ønske om spioner i Norge, gjorde at mange nordmenn i Finnmark ble russiske soldater. De ble kalt "partisaner". Begrepet er omstridt, da man kan forbinde det med geriljasoldater, men russerne brukte denne betegnelsen på de som arbeidet i etterretningsgrupper.⁴⁸ Deres oppgaver gikk i hovedsak ut på å rapportere om tyske skip, kystfort og flyplasser til Sovjetunionen. Informasjonen ble blant annet brukt til å opplyse

---

⁴¹ Gamst 1984:08.

⁴² Fjørtoft 1982:183.

⁴³ Intervju av Leif Olsen, 12.3.2008.

⁴⁴ Intervju av Valborg Olsen, 20.12.2007.

⁴⁵ Solhaug 1979:155.

⁴⁶ Intervju av Arnljot Esbensen, 21.12.2007.

⁴⁷ Jacobsen 2005:119.

⁴⁸ Jentoft 2005:97/98.

om strategiske mål til bombeflyene eller ubåtene. Av de 15-16 partisanergruppene i Nord-Norge var det to grupper som ble stasjonert i nærheten av Hamningberg. Våren 1941 ble det plassert en gruppe partisanere i Indre Syltevik, ca. seks km fra Hamningberg mot Båtsfjord, samt en gruppe på Segelodden, ca. 15 km fra Hamningberg mot Vardø. Tyskernes Operasjon Midnattssol i 1943 medførte et vendepunkt for motstandsbevegelsen, fordi tyskerne klarte å avsløre store deler av virksomheten. De fleste partisanene ble henrettet eller tatt i strid, og noen få klarte å flykte til Sovjetunionen. Ekteparet Andreas og Alfild Bruvoll i Indre Syltevik hadde hjulpet partisanene som holdt til der. De måtte flykte til fjells og fikk etter hvert hjelp av et par fra Hamningberg, Marie og Thomas Klævik. På grunn av deres innsats ble ekteparet Bruvoll holdt skjult i Båtsfjord til krigen var over.⁴⁹ Etter Operasjon Midnattssol var det få partisanere igjen. De siste kom med russerne i oktober 1944 for å befri Øst-Finnmark. Deres arbeid fikk ikke noen betydelig resultater, men informasjonen de sendte til Murmansk var viktig for russerne, da de i oktober 1944 rykket inn i Øst-Finnmark.⁵⁰ Tyskerne valgte da å flykte fra Øst-Finnmark så raskt som mulig. I Hamningberg sprengte tyskerne batteriet på kystfortet, men brente ingen hus. De måtte redde seg selv og hadde ikke tid til å ta med seg innbyggerne.

Men tyskerne tvangsevakuerte to tredjedeler av befolkningen i Finnmark til sørlige deler av Norge. De resterende menneskene som var igjen klarte å unngå tvangsevakuering ved å flykte til fjells eller på vidda. Mange fra Vest-Finnmark klarte senere å komme seg i sikkerhet til Øst-Finnmark, som da var befridd.⁵¹

Den 9. april 1945 var krigen over og Norge var igjen et fritt land. I Vest-Finnmark var bebyggelsen utslettet, som følge av den brente jords taktikk. I Øst-Finnmark var det hovedsakelig Vardø, Vadsø og Kirkenes som hadde fått ødelagt store deler av bosettingen på grunn av bombingene fra øst. Flere av tettstedene i Øst-Finnmark, som Båtsfjord, Hamningberg og Kiberg, var hus og anlegg stort sett spart, men det trengtes oppryddinger og reparasjoner.

I gjenreisningsfasens første steg gjaldt det å få opp midlertidige brakker som folk kunne bo i, og etter hvert kom debatten om hvordan man ville gjenreise Finnmark. Ifølge Anders Ole Hauglid ønsket ikke Forsynings- og gjenreisningsdepartementet (F.G.D.) å satse på det gamle kombinasjonsbruket, fordi en slik virksomhet var ulønnsom. Departementet ville heller ikke at fiskeværene skulle domineres av "nessekonger" som tidligere. Økonomiske synspunkter lå i stor grad til grunn for gjenreisningen, F.G.D. ønsket å satse på noen få viktige

---

⁴⁹ Intervju av Olga Esbensen 28.1.2008.

⁵⁰ Jacobsen 2005:209.

⁵¹ Bottolfsen 1990:337.

produksjonssteder istedenfor mange små.⁵² Ifølge Trond M. B. Dancke, som var fylkesreguleringsarkitekt i Finnmark 1947-55, var det sterke krefter i fylket for en sentralisering og forsøk på å hindre gjenreisning av ”uønskede” steder som: Finnkongkjeila, Kjelvik, Makkaur, Ytre Syltefjord, Berlevåg og Hamningberg.⁵³ En ønsket altså å bygge et nytt samfunn basert på det moderne næringslivet, med økonomisk vekst og en bedre levestandard for folket. En ville gjennom effektivisering og økt produksjon av fiske gjøre Finnmark til en rikere landsdel enn det hadde vært før krigen. Men den omfattende strukturendringen i samfunnet ble ikke gjennomført. Hauglid mener årsaken var uklare målsetninger, samtidig var det mange avgjørelser som skulle tas i løpet av kort tid. Mange av de tvangsevakuerte nektet å avvente med hjemreisen tilbake til Finnmark. Dette gjorde at gjenreisningsarbeidet var vanskelig, fordi F.G.D. ikke fikk tid til å gjennomføre en planmessig oppbygging. London-regjeringen ønsket heller ikke å skape uro blant befolkningen ved å nekte dem å flytte tilbake til sine hjem på småstedene. Finnmark var et fylke med nære bånd til Sovjetunionen, og derfor kan det tenkes at London-regjeringen gjorde alt for ikke å skape splid, men heller gå inn for å samle nasjonen.⁵⁴

Flere små fiskevær var altså gjenreist etter krigen, til tross for en del motstand fra Fylkestinget. Det var, ifølge Dancke, kun et sted i Finnmark som ikke ble gjenreist, nemlig Finnkongkjeila på Nordkyn. Dancke mente at på tross av at Finnmark ikke benyttet seg av den enestående sjansen som fylket hadde til å gjenoppbygge samfunnet på en planmessig og rasjonell måte, resulterte dette i en debatt om hvordan en ønsket det nye Finnmark.⁵⁵

I 1946 ble det tatt ny folketelling, og innbyggertallet i Hamningberg var da på 204 personer.⁵⁶ Dette viser en nedgang fra 1930 på 19 prosent. Nedgangen skyldes trolig at mange av Hamningbergs innbyggere hadde flyttet på grunn av bombing under krigen, og ved krigens slutt valgt å ikke komme tilbake til stedet.

Som vist ovenfor så var det motstand innad i fylket om å satse på Hamningberg. Innbyggerne kjempet likevel videre, og tok opp igjen havnekravet som var reist før krigen. Spørsmålet om flytting ble tatt opp på Fylkestinget i 1946. På møtet ble det vektlagt at stedet aldri kunne bli et fiskevær av betydning på grunn av sin utsatte beliggenhet. Det ble vedtatt at Fylkestinget skulle se an utviklingen til fiskeværet, før en eventuelt ville vurdere en

---

⁵² Hauglid 1975:66.

⁵³ Dancke 1986:151.

⁵⁴ Hauglid 1975:52.

⁵⁵ Dancke 1986:153.

⁵⁶ Statistisk sentralbyrå 4 (se url i litteraturliste).

havneutbyggelse for mindre farkoster.⁵⁷ Året etter gjorde Fylkestinget vedtak på hamningbergsaken: Det anbefalte Stortinget å ikke godkjenne en havneutbygging i været. Og begrunnet med at innbyggerne sannsynligvis ville flytte fra stedet. På grunn av at innbyggerne likevel ikke ville flytte i nær framtid, anbefalte Fylkestinget at vannverket ble reparert, skoleforholdene forbedret og at det ble bevilget materiell til reparasjon av hus og anlegg. Arbeidet ble utført kort tid etter krigen.⁵⁸ Kapellet ble bygd opp og innviet i 1949, og var det første kirkehuset som ble bygget i gjenreisningsfasen i Finnmark.⁵⁹ Kai og fiskebruk, *Hamningberg fiskersamvirkerlag*, ble bygd opp kort tid etter krigen, men stedet hadde mistet sin betydning innenfor fiskerinæringen. Værets havneforhold gjorde det vanskelig å ha større fiskebåter i vågen, noe som førte til at helårsdrift var utelukket. Arnljot Esbensen, som var fisker i Hamningberg etter krigen, forteller at ved dårlig vær sommerstid måtte man gå til Vardø eller Syltefjord med båtene. Her kunne de ligge flere døgn før været ble så godt at man kunne komme trygt til havn i Hamningberg. Båtene måtte tas opp på land vinterstid. Noen hadde så store båter at de ikke kunne dras på land og måtte derfor fortøyres i Vardø vinterstid.⁶⁰ Dette gjorde at forholdene på stedet var særdeles vanskelig.

Fiskeværet hadde altså det meste utenom havn, hvordan havneprosessen ble behandlet skal vi se nærmere på i neste kapittel.

---

⁵⁷ Brev fra Fylkesmannen i Finnmark, Peder Holt, til Fiskeridepartementet, 7.3.1950. Havnedirektoratets arkiv.

⁵⁸ Brev fra konsultativ statsråd, Peder Holt, til Handelsdepartementet, 3.1.1947. Havnedirektoratets arkiv.

⁵⁹ Solhaug 1979:160.

⁶⁰ Intervju av Arnljot Esbensen 20.12.07.

3 *FRA HÅP TIL DØDSDOM, 1954-1965*

Russekjeila i Hamningberg, en sommerdag i 2006. Foto: Hege Stavseth.

Hamningberg var i en særegen situasjon, havneforholdene måtte forbedres hvis det skulle fortsette å bo mennesker i fiskeværet. Havneproblematikken ble behandlet på Stortinget flere ganger fram til 1965, og ikke bare ett, men to vedtak ble gjort angående saken. Vi skal i dette kapittelet se nærmere på havnesaken. Hvordan var situasjonen i Hamningberg på 1950-tallet? Hvilket syn hadde sentrale og lokale myndighetene på fiskeværet? Hvordan stilte Finnmark fylkesting seg til vedtaket fra Stortinget? Og hvilken begrunnelse lå bak vedtaket?

Først skal vi se på hvordan de politiske prosessene og vedtaket i havnesaken har blitt behandlet tidligere. Det er hovedsakelig Bjørn Nilsen som har skrevet om hamningbergsaken, nevnt tidligere i kapittel 1. I Nilsens bok framgår det at sentrale og fylkeslokale myndighetene sviktet beboerne i Hamningberg. Nilsen har nok behandlet saken noe ensidig. I 1968, to år før boken kom ut, var han også med på å lage to tv-programmer om Hamningberg. Det ene tv-programmet var en reportasje og det andre et debatt-program. I sistnevnte var det Nilsen selv som var programleder og ledet debatten. Hans synspunkter kom sterkt fram i spørsmålene som ble stilt. Hovedskylden for at Hamningberg aldri fikk havn ble lagt på Stortinget, det var det som hadde vedtatt havn og lovet havn, igjen og igjen. Nilsen mener at en stor urett ble begått mot beboerne. Gjennom mine intervjuer av tidligere innbyggere har jeg fått forståelsen av at mange av de som så programmet også deler synet på at Stortinget hadde hovedskylda. Jeg skal her betrakte saken på nytt og forsøke å vurdere Nilsens framstilling kritisk og teste

hans synspunkter mot kildematerialet.

3.1 Gjenreisningen

Som vi har sett i kapittel 2 var det sterke krefter i Finnmark som ikke ønsket at fiskeværet skulle satses på i gjenreisningsperioden. Da Finnmarks første Fylkesting etter krigen ble avholdt i 1946, var det ifølge Dancke ”tilløp til dramatikk” på grunn av debatten havnespørsmålet i Hamningberg skapte.⁶¹ Både Finnmark fylkesting og Fylkeshammenemnda anbefalte å ikke bygge havn i fiskeværet.⁶² Handelsminister Reidar Carlsen sendte sommeren 1946 et brev til Forsyningsdepartementet juni 1946, brevet viser hvordan enkelte offentlige myndighetene så på Hamningbergs framtid:⁶³

- både Fiskeridirektøren og Havnedirektøren [er] av den oppfatning at omkostningene ved bygging av havn i Hamningberg vil bli så store at de ikke vil stå i rimelig forhold til den betydning stedet vil kunne få som fiskehavn. Både fiskeridirektøren og Havnedirektøren foreslår derfor at befolkningen i Hamningberg flyttes til et annet fiskevær. Handelsdepartementet finner å kunne slutte seg til hva Fiskeridirektøren og Havnedirektøren har uttalt i saken.⁶⁴

Sitatet sier at også Handelsdepartementet støttet fiskeridirektøren og havnedirektøren i at det ikke skulle utbygges havn i været. Også daværende konsultativ statsråd, vardøværingen Peder Holt, var for at Hamningberg skulle fraflyttes. Noen hamningberginger gikk sterkt imot at fiskeværet skulle nedlegges. Og de hevdet opplysningene som saken ble basert på var feilaktig. De mente stedet hadde store utviklingsmuligheter på grunn av kort vei til fiskefeltene, og ønsket at Hamningberg igjen skulle bli et viktig fiskevær i Øst-Finnmark.⁶⁵

I denne perioden gikk innbyggertallet i Hamningberg en vei; nedover. I 1950 var tallet 191 innbyggere og i 1954 var det minsket til ca. 150 personer.⁶⁶⁻⁶⁷ Denne nedgangen viser at allerede etter krigen hadde noen mistet troen på at Hamningberg som fiskevær hadde en framtid. Men det var likevel mange som ikke ga opp været, og hadde håp om at havneforholdene skulle bedres, og at stedet kunne følge moderniseringen innenfor fiskerinæringen. Hamningberg komiteen arbeidet hardt for at myndighetene skulle høre dens

---

⁶¹ Dancke 1986:89.

⁶² Finnmarken 26.7.1946.

⁶³ Reidar Carlsen var Handelsminister 1945-46. Han ble Norges første fiskeriminister, 1946-1951, og var stortingsrepresentant for Nordland i perioden 1945-1961.

⁶⁴ Hauglid 1975:250.

⁶⁵ Hauglid 1975:250.

⁶⁶ Statistisk sentralbyrå 5 (se url i litteraturliste).

⁶⁷ St.prp. nr. 1 kap. 584. 1954:22.

stemmer. Det ble sendt gjentatte brev til fiskeridepartementet i forkant av 1954, hvor en ba om havneutbygging.

Havnedirektøren, distriktssjefen 5. distrikt, Fylkesmannen og fiskeriinspektøren i Finnmark drøftet saken seg imellom. Ingen av partene var positive til en havneutbygging i været, men på bakgrunn av at beboerne i Hamningberg nektet å flytte, ble det satt i gang undersøkelser for å utrede om det var mulig å bygge en mindre havn i vågen.

3.2 Stortingets vedtak i 1954: Håp om ny havn og ny satsing

I 1953 kom det en delegasjon fra Finnmark fylkeshamnenemnd til Hamningberg for å se på hvordan havneforholdene kunne forbedres. Referatet fra møtet den 25. juni 1953 gjennomgår argumentene for og imot bygging av havn, uten noen klar konklusjon. I favør av havneutbygging ble det vektlagt at fiskeværet skulle delta i samfunnsutviklingen, og ikke ende opp som en byrde for myndighetene. Det ble også tatt hensyn til befolkningen som bodde i Hamningberg og at de ikke hadde noe ønske om å flytte fra stedet. Fiskeværrets gunstige plassering til fiskefeltene var positivt, samt at det var romslige muligheter på land for utvikling innenfor fiskebruk/mottak. I disfavør av utbygging ble det blant annet lagt vekt på at havneutbygging i det lille fiskeværet ville medføre urimelige høye kostnader. Finnmark fylkeshamnenemnd uttalte: "Hvis det skal fortsette å bo folk i Hamningberg, må det skapes en havn der slik at de fartøyer som nå nyttes kan få plass."⁶⁸ Havnedirektøren pekte på at hvis myndighetene ikke mente at det var rimelig å bruke så store summer på stedet, rådet han myndighetene til straks å informere Hamningbergs innbyggere og tilby støtte så de kunne flytte og starte opp en annen plass.⁶⁹ I drøftingen om moloutbyggingen var det flere alternativer som dukket opp. Havnedirektøren framla februar 1953 tre alternativer for Fiskeridepartementet.

1. Alternativ Spira (alt. Sp.): Forlengelse av moloen på Spira med 200 meter, slik at den da til sammen ville blitt på 278 meter. Moloen skulle være avbøyd vestover, og kostnad var satt til kr. 3 000 000 (beløpet tilsvarte kr. 35 580 000 i 2007).⁷⁰
2. Alternativ Russekjeila 1 (alt. R1): Mudre Russekjeila til -3 meter med 130 meter lang og 10 meter bred innseilingsrenne og to dekningsmoloer, en på sørøstlig side og en på nordvestlig side av innseilingen. Kostnaden ble satt til det samme som alternativ Spira.

---

⁶⁸ St.prp. nr.1. 1954 kap. 584 s.21.

⁶⁹ St.prp. nr.1. 1954 kap. 584 s.21.

⁷⁰ Se vedlegg 1.

Alternativ Russekjeila 2 (alt. R2): Det samme som alternativ Russekjeila 1, men bare med en dekningsmolo på 110 meter sydøstlig side, og ingen dekningsmolo på nordvestlig side.⁷¹

3. Alternativ Hamningberg 1 (alt. Hb1): En 320 meter lang molo øst for bebyggelsen, avbøyd mot sørvest. Kostnadsoverslag var satt til kr. 3 500 000 (beløpet tilsvarte kr. 40 000 000 i 2007). Alternativ Hamningberg 2 (alt.hb2) var en molo som skulle møte moloen fra Alternativ Hamningberg 1. Den møtende moloen skulle gå fra Steinsnes og være 160 meter. Kostnad var satt til kr. 1 400 000 (beløpet tilsvarte kr. 16 600 000 i 2007).⁷²

Hvis Alternativ Hamningberg 1 ble lagt sammen med Alternativ Hamningberg 2 ville dette til sammen ha gitt et havneområde på ca. 60 mål med bra dybder. Alternativene Spira og Russekjeila ga en mindre havn med liten dybde som ikke ville ha vært tilfredsstillende for større og tungt lastede fiskebåter på lavvann. Havnedirektøren mente at kostnadene til alternativ Hamningberg 1 var for høye sett i sammenheng med hva som ville bli oppnådd. Men ønsket myndighetene likevel å bruke kr. 3 500 000 på havneforholdene i fiskeværet, var alternativ Hamningberg 1 å anbefale, da det ville gi en bedre havn for fiskebåtene og allment bedre utviklingsmuligheter for været enn de andre alternativene. Fiskeridirektøren omtalte alternativene i et brev til departementet i august 1953:

[...] etter de alternativer som Havnedirektøren nevner synes det som alt. Sp., R1 og R2 hovedsaklig tar sikte på hjemmeflåten, mens alt. Hb1 og Hb2 også synes å gi plass for en del tilreisende fartøyer. Når det gjelder alt. R1 og R2 synes disse ikke å være tilfredsstillende da en dybde på -3 m ikke gir mulighet for innseiling av dyp last havfiskefartøyer på lavvann [...].⁷³

Fiskeridepartementet valgte å satse på Hamningberg, og valget falt til slutt på alternativ Hamningberg 1, som Stortinget godkjente i 1954, men uten å bevilge penger i første omgang. Bevilgning skulle overføres ettersom Finnmarks fylkestings prioritetsliste ble satt opp. Alternativet som var blitt valgt var det beste med tanke på utviklingsmuligheter for fiskeværet. Innbyggerne i Hamningberg var glade over vedtaket som viste at myndighetene ønsket å satse på fiskeværet. Men saken viste seg langt fra løst. La oss ta spranget til 1965 da havnespørsmålet endelig ble avgjort.

---

⁷¹ Se vedlegg 2.

⁷² St.prp. nr 1. 1954 kap. 584 s.21.

⁷³ St.prp. nr. 1. 1954 s. 21.

3.3 Stortingets beslutning i 1965: Ingen havn, ingen satsing.

11 år hadde gått siden Stortingsvedtaket kom i 1954, ingen havneutbygging var til nå kommet i gang. Finnmarks fylkeshammenemnd hadde drøftet hamningbergsaken, 24. august 1964, det ble argumentert i favør og disfavør i saken:

Samfunnet har investert temmelig store beløp i Hamningberg, til vannverk, elektrisitetsforsyning, veg, kirke, skole og bolighus. Dette taler utvilsomt for at samfunnet også tar det siste avgjørende skritt for stedets eksistensgrunnlag på lengre sikt, nemlig å bygge ut havnen. -På den annen side er stedet tydelig under fraflytting. Befolkningstallet er gått tilbake – fra ca. 200 i 1950 til 80-90 i 1964. Denne utviklingen antas under alle omstendigheter å fortsette. Ennvidere er havneutbyggingen beregnet til å koste minimum ca. 4-4.5 mill. kroner og stedet har bare 8 aktive fiskere, hvorav 4 er helårsfiskere så langt forholdene gjør det mulig. De store investeringer i havneutbygging på steder i nærheten, stiller også en kostbar utbygging i Hamningberg i et tvilsomt lys.⁷⁴

Finnmark fylkeshammenemnd anbefalte Finnmarks fylkesting å ikke sette opp Hamningberg på prioritetslisten over hamneanlegg. Det presiserte videre at hvis Fylkestinget var enig i konklusjonen måtte det gis støtte til innbyggerne, så de kunne flytte fra Hamningberg. De øremerkede bevilgningene, kr. 100 000 (tilsvarende kr. 1 200 000 i 2007), som tidligere var bevilget til hamneutbygging i Hamningberg ble foreslått overført til et annet anlegg. Finnmarks fylkesting støttet innstillingen om å stryke Hamningberg fra prioriteringslisten. Saken ble behandlet for siste gang på Stortinget i 1965: På bakgrunn av at Finnmark fylkesting og fylkeshammenemnd hadde avskrevet stedet fra prioriteringslisten i 1964, ble havneutbyggingen i Hamningberg fjernet fra listen over godkjente havneanlegg i 1965.⁷⁵ Havneproblematikken var løst for myndighetenes del – det ble ingen ny havn i Hamningberg. Pengene på kr. 100 000 ble overført til havneutbyggingen i Båtsfjord.

3.4 Hva skjedde mellom 1954 og 1965?

La oss så gå tilbake å se på hva som skjedde mellom 1954 og 1965. Hvorfor ble det etter 11 år avgjort at Hamningberg ikke skulle få utbygging av havn? Hva lå bak denne snuoperasjonen? Hvordan var det å oppleve lovnadene fra myndighetene, for så å bli nektet en havneutbygging? Hva skjedde egentlig i denne fasen, og hvordan kunne saken ta så lang tid?

---

⁷⁴ Fylkeshammenemnda, oversikt over havneanlegg. 24.08.1964. Fylkesmannen i Finnmark arkiv.

⁷⁵ St.prp. nr. 1. 1965:20.

Vi skal starte i 1954, da Stortinget godkjente havneutbyggingen i Hamningberg. Saken ble besluttet uten store debatter i Stortinget, godkjenningen ble avgjort på bakgrunn av beboernes motstand til flytting. Og bevilgningen ville bli tildelt utfra plasseringen på prioriteringslisten til fylket. Saksgangen var følgende: Finnmarks fylkesting bestod av Fylkesmannen og alle ordførerne i fylket, og hadde ansvar for å føre prioriteringslisten for hvem som skulle få bevilgning og utbygging av havneanlegg. Deres beslutning ble basert på flere faktorer. Kommunene sendte egne prioriteringslister over havneanlegg i kommunen til fylket. Samtidig hadde Fylkeshammenemnda ansvar for å foreta en befaring og gi en uttalelse om hvilke havneutbygginger som burde gjennomføres, framstillingen ble så overbrakt Fylkestinget. Fylkestinget hadde også en egen komité som kom med en anbefalende prioriteringsliste.⁷⁶ Til slutt vedtok Fylkestinget den endelige prioriteringslisten, som ble oversendt til Havnedirektoratet. Havnedirektoratet og Fiskeridepartementet var ikke pålagt å godkjenne innstillingen fra Fylkestinget, men det var ingen vanlig praksis å overprøve beslutningen fra Fylkestinget. Grunnen til at Fylkestinget satt med så mye makt var, ifølge fiskeriminister Nils Kristian Lysø (Ap), at distriktene "[...] som sådanne skulle ha bedre forstand på dette enn sentraladministrasjonen."⁷⁷ Sakens skjebne var derfor overlatt til Finnmark fylkesting i hvordan de ønsket å sette prioriteringen. På et møte i juni 1954 la Fylkestinget vekt på at: "[...] viktige havneanlegg må bygges snarest mulig slik at havneforholdene kan bli i samsvar med fiskerienes utvikling og som er et eksistensgrunnlag for fiskerinæringen at disse forhold er tilfredsstillende for fiskerflåten."⁷⁸ Hamningberg ble i dette møtet plassert på niende og sistede plass på prioriteringslisten.⁷⁹ Dette var, som nevnt tidligere, i en periode hvor mange fiskevær kjempet om havneutbygging etter krigen. Hamningberg var ikke lenger det viktige fiskeværet det hadde vært, her fantes kun et fiskemottak og kostnadene var høye for å få ei brukbar havn. Prisen for havneutbygging var den høyeste i Finnmark. Til sammenligning var det nest dyreste anlegget, molo og mudring ved Kvalsund, beregnet til å koste kr. 1 650 000 (tilsvarende kr. 20 000 000 i 2007).⁸⁰ Finnmark fylkesting og fylkeshammenemnd hadde i tilknytning til vedtaket i 1954 anbefalt Stortinget å ikke godkjenne en havneplan med en slik kostnadsramme. Fylkestinget la også vekt på at Hamningberg aldri ville bli noen fiskerihavn av betydning, på grunn av

---

⁷⁶ Denne komiteen har hatt ulike navn i perioder, blant annet kommunikasjonkomiteen. Komiteen bestod av fire fylkestingsrepresentanter.

⁷⁷ Stortingstidende 1963:1087.

⁷⁸ St.prp. nr. 1. 1954:21.

⁷⁹ Finnmarks fylkesting trykte arkiv 1954:174.

⁸⁰ Finnmark fylkeshammenemnd møte 26. april 1954. Fylkesmannen i Finnmark arkiv.

beliggenheten mot det åpne hav.⁸¹ Befolkningstallet i Hamningberg var i 1954, som tidligere nevnt, ca. 150 mennesker, og Hamningberg var det minste av alle fiskeværerne som stod på prioriteringslisten. Blant annet kan en se på oversikten over kvantum (tonn) årlig ilandbrakt fisk for perioden 1953-56; Båtsfjord står oppført med 28 676, Vardø med 21 906 og Hamningberg med et kvantum på 295 tonn fisk.⁸² Her må det nevnes at hamningbergingene stod svakere stilt på grunn av at de ikke hadde like muligheter som andre fiskevær til å fiske med større skøyter. Dessuten var det svært vanskelig å drive helårsfiske fra været, slik andre kunne gjøre. Flere av fiskerne i Hamningberg leverte til anlegg i Vardø eller Båtsfjord. Det som var særegent med Hamningberg var at uten en ny hamn var det ikke mulig å bli boende der, andre steder i Finnmark stod ikke ovenfor slike brutale konsekvenser. Havnesaken var et spørsmål om være eller ikke være for Hamningbergs innbyggere.

I 1956 var det gått to år siden Stortingets vedtak, men saken stod i stillstand og Hamningberg var fortsatt plassert sist på prioriteringslisten til Fylkestinget. I et skriv fra Stortingets Sjøfarts- og fiskerikomite til Finnmarks fylkesting, sommeren 1956, ble det bemerket at Hamningbergs plassering på prioriteringslisten, nummer ni, kunne være årsaken til at hamneanlegget ble sinket. Komiteen ba Fylkestinget om å vurdere prioriteringslisten på ny.⁸³ Skrivet fra Stortinget følger opp dets vedtak i 1954, og viser at en fortsatt var velvillig og innstilt på at fiskeværret skulle få utbygget havn. Fylkestinget svarte med at havnebevilgningene måtte økes hvis fylket skulle komme gjennom prioriteringslisten på akseptabel tid. I samme brev vektlegger fylket at det ikke var mulig å flytte Hamningberg fram i prioriteringslista, på grunn av at andre anlegg hadde større hamnemessig betydning. Fylkestinget og Fylkeshamnenemnda ønsket videre at hamneutbyggingen i Hamningberg skulle bygges på ekstraordinær bevilgning fra statsmakten, siden begrunnelsen til hamneutbygging var å unngå flytting av 150 mennesker.⁸⁴ Jeg har ikke funnet noe svar fra havnedirektøren, men noen ekstraordinær bevilgning ble ikke gitt Hamningberg. Brevet fra Stortinget til Finnmark fylkesting viser at Stortinget var velvillig til havn i Hamningberg. Det var hos fylket saken stoppet opp.

I tilknytting til at Båtsfjords ordfører Nervik besøkte Hamningberg sensommeren 1957, ble det holdt et folkemøte. Debatten gikk på arbeidsledigheten om vinteren, da båtene måtte opp på land i oktober og store deler av befolkningen var uten vinterarbeid. Det var i denne perioden veibygging mellom Svartnes, Persfjord, og Hamningberg. Flere av mennene i

---

⁸¹ St.prp. nr. 1. 1954:20.

⁸² Fylkeshamnenemnd oversikt 1950-1967. Fylkesmannen i Finnmarks arkiv.

⁸³ Finnmarks fylkesting, skriv fra sak nr. 58/1956. Fylkesmannen i Finnmarks arkiv.

⁸⁴ Brev fra Finnmark fylkesmann til havnedirektøren i Oslo, 17.07.1956. Fylkesmannen i Finnmarks arkiv.

fiskeværet jobbet med dette, men det var ikke nok arbeid til alle. Kvinnene hadde ikke vinterarbeid. Innbyggerne ønsket at havnearbeidet skulle komme i gang snarest mulig, både for å få en sikker havn, men også for at de gjennom havneutbyggingen kunne få vinterarbeid. På møtet kom beskjeden om at de første pengene til hamneutbygging var bevilget fra Sjøfarst- og fiskerikomtièen, beløpet var på kr. 50 000 (tilsvarende kr. 520 000 i 2007). Pengene var tiltenkt arbeidsredskaper og utstyr til den kommende moloen, dette var arbeid som kunne gjøres i vinterhalvåret. Etter disse opplysningene ”[...] fattet stedets befolkning nytt mot, og så imøte den framtid som var lysere enn den tid som var gått.”⁸⁵

I 1958 ble arbeidet satt igang og kr. 34 000 (tilsvarende kr. 380 000 i 2007), ble brukt til jernbanepanering i fjell. Men stedet var fortsatt på siste plass på prioriteringslisten, noe som førte til at penger til selve arbeidet på moloen ikke ble satt av. Og det resterende beløpet ble trukket tilbake da terminen 1959/1960 utløp.⁸⁶

I denne perioden satt Båtsfjord kommunestyret opp egne prioriteringsliste for havnekrav i kommunen, og listene ble sendt Finnmark fylkesting. Moloanlegg i Hamningberg fikk første prioritering, moloanlegg i Nordfjord andre plass, Båtsfjord tredje (mudring av havnen) og fjerdeplass (moloanlegg).⁸⁷ Dette tyder på at kommunestyret ville at det skulle satses i Hamningberg framfor Båtsfjord. Men ser en på prioriteringslister fra Fylkestinget var mudring av Båtsfjordhavnen på femte plass i hele denne perioden, mens Hamningberg var på siste og niende plass. Ser en så på sammensetningen av kommunikasjonskomiteen som hadde ansvaret for å foreslå rangeringen av prioriteringslisten til Fylkestinget, satt selveste ordføreren i Båtsfjord kommune her, Leif Nervik. Han var en av fire medlemmer av komiteen fra 1956 til og med 1959.⁸⁸ Denne informasjonen forteller at Nervik enten ikke fikk gjennomslag for Båtsfjord kommunestyres vedtak, hvor de hadde rangert Hamningberg foran Båtsfjord, eller så var listen ikke korrekt med hvordan Nervik så for seg rangeringen.

I Hamningberg ventet innbyggerne på at havneutbyggingen skulle komme i gang. Mange hadde store forventninger etter vedtaket i 1954, nå skulle endelig også stedet få en trygg havn. Men årene gikk og ingen moloanlegg kom i gang. Stemningen i Hamningberg var laber. I regionsavisen *Finnmarken* kunne man i 1959 lese om fortvilelsen til beboerne. Bjarne Esbensen, fisker fra Hamningberg, fortalte til avisen om hvor bittert det var å stå og se

---

⁸⁵ Brev sendt av Redaksjonskomitee i Hamningberg til Fylkesmann 02.10.1957. Fylkesmannen i Finnmarks arkiv.

⁸⁶ Nilsen 1970:28.

⁸⁷ Kommunevedtak nr. 44/1958. Båtsfjord kommunes arkiv.

⁸⁸ Finnmark fylkesting, trykte arkiv, 1959.

at andre kunne delta i fisket som foregikk rett utenfor stuedøren, mens innbyggerne stod på land som statister.

Ikke så rent få har bygget seg et hjem på Hamningberg i tillit til at myndighetene skulle løse havneforholdene, slik at også vi kunne gå over fra småbåten til fiskeskøyter. Blir det ikke nu snart en forandring, vil avfolkning av stedet fortsette i et stadig økende tempo.⁸⁹

Hans sønn, Arnljot Esbensen, forteller videre hvordan det var å oppleve denne tiden i Hamningberg: Noen av de unge som var igjen hadde satt sin lit til at fiskeværet skulle få havn, slik som var ”lovet”. Et viktig problem for fiskerne i Hamningberg var at forsikringsselskapene ikke ville assurere båtene hele året, fordi risikoen for å havarere båtene var stor i den dårlige havnen. For tre måneder i året, sommermånedene, ble båtene assurert. Dette gjorde at fiskerne gikk stadig på vakt og passet på båtene. Den manglende assuranse bidro igjen til at det var vanskelig å få lån i banken. Det var dyrt å investere i nye fiskebåter, de unge gikk ofte sammen to og to for å kjøpe de større og motordrevne båtene. Arnljot Esbensen kjøpte sin første fiskebåt rundt 1960, et halvt år etter mistet han båten under et voldsomt uvær på vinteren, til tross for at den var på land. Båten hans var den siste i rekken som var blitt dratt opp på land den vinteren og lå derfor utsatt til. Den nye fiskebåten ble dratt ut i vågen og havarerte. Han fikk ingen erstatning. ”Mange unge familier flyttet i 1960. De ble lei av loving og loving. Nok er nok, nå drar vi. Men de eldre sa bare: Tull, vi får jo havn, ta det med ro, ta det med ro. Dem hadde jo trudd et helt liv på moloutbyggingen. Fra lenge før krigen.”⁹⁰ Den første store flyttestrømmen kom i 1960, trolig som et resultat av at pengene ble trukket tilbake da de ikke fikk sysselsettingsmidler. Flere av de jeg har intervjuet flyttet nettopp i 1960 på bakgrunn av at de da hadde forstått det slik at Hamningberg ikke kom til å få havn. De fleste som flyttet var unge mennesker med familier.⁹¹ Valborg Olsen og hennes mann, fiskeren Roald Olsen, flyttet med sine to barn i 1960 til Vardø. Hun beskriver forholdene slik:

Det gikk jo ikke an å være der [Hamningberg]. Andre de hadde strøm og arbeid nok. Her [i Vardø] kunne han Roald bare sett båten i havna. Der var det jo et fryktelig slit, man måtte jo passe på den båten i ett. Man gikk jo på nåler. Gamlingen gikk jo rundt å trudde og trudde... men de unge var mer pessimistisk. Den dagen vi dro, var det fire familier som dro med samme båten i 1960.⁹²

---

⁸⁹ *Finnmarken* 17.11.1959.

⁹⁰ Intervju Arnljot Esbensen, 20.12.2007.

⁹¹ Intervju Bella Karlsen, 17.12.2007 og Valborg Olsen 19.12.2007.

⁹² Intervju Valborg Olsen 19.12.2007.

De gamle holdt igjen, de hadde fortsatt tro på Hamningberg og jobbet videre for at havneutbyggingen skulle bli en realitet.⁹³

Det var, som tidligere nevnt, flere steder som kjempet om havneutbygging i fylket. De mest nærliggende fiskeværerne til Hamningberg var Vardø og Båtsfjord. Båtsfjord stod som nevnt på femte plass på prioriteringslisten. Havneplanene for Vardø var lenge oppe til debatt. Det ble holdt folkemøte i Vardø i 1957. Her ble det en indre kamp om hvilken havneutbygging som var det beste alternativet. Diskusjonen gikk på om havnen skulle bygges på Vardø-øya eller på fastlandet. Store deler av Vardøs befolkning ser ut til å ha vært for Gunnari-planen, framsatt av sivilingeniør Oscar Gunnari. Dette alternativet gikk ut på å bygge havn ved Svartnes, hvor den ene moloen skulle gå tvers over sundet og samtidig være en veiforbindelse.⁹⁴ Det sier seg selv at dette var et kostbart prosjekt. For å løse en del av finansieringen skal Gunnari ha uttalt på folkemøtet at "[...] en kunne tenke seg å få inndra gitte bevilgninger for Havningberg og Kiberg, til fordel for framlagte havneplan for Bussesund."⁹⁵ Reaksjonene lot ikke vente på seg. Fra Kiberg ble det skrevet flere leserinnlegg til lokalavisen i protest. Fra Båtsfjord kommunestyre kom dette svaret:

Båtsfjord kommunestyre er enig i at Vardø by får utbygd sin havn, men at hvis Gunnari-planen kommer til utførelse, vil kommunestyret sterkt understreke at det ikke må bli på bekostning av havneplanene i Kiberg, Hamningberg eller Nordfjord.⁹⁶

Gunnari-planen ble ingen realitet, men utbygging av storhavn ble det. I 1959 omgjorde Stortinget vedtaket fra 1957, der det vedtok at havneutbyggingen skulle skje på selve Vardø-øya, til at den nye storhavnen i Øst-Finnmark skulle bygges på Svartnes, som ligger på fastlandet ved Vardø.⁹⁷ På fastlandet bodde det få personer, og et kommende storanlegg her ville kreve en betydelig mengde med råstoff, og arbeidskraft. Det var i gjenreisningsfasen diskusjoner om Vardø by skulle bygges opp på Svartnes istedenfor på øya, men det ble ikke gjennomført. På grunn av den kommende storhavnen og behov for arbeidskraft ønsket man en bydel på Svartnes, men det var vanskelig å få folk til å bosette seg utenfor øya. I juli 1960 kunne en lese følgende overskrift i regionsavisen *Finnmark Tidende*: "Bør Hamningbergs befolkning flyttes til Svartnes? Hver enkelt familie kan få nytt hus og sjark for det en ny hamn

---

⁹³ Intervju Valborg Olsen 19.12.2007.

⁹⁴ Degerstrøm 1975:139.

⁹⁵ *Finnmarken* 27.09.1957.

⁹⁶ *Finnmarken* 26.9.1957.

⁹⁷ St.prp. nr. 86 1959:5.

i H.berg koster Staten.” Denne uttalelsen kom fra overingeniør Sverre Kjelstrup i Statens Havnevesten for Troms og Finnmark. Kjelstrup uttalte videre i artikkelen: ”Jeg vil selvsagt ikke slå til lyd for en avfolkning, men personlig kan jeg ikke se annet enn at Hamningberg vil bli avfolket etter hvert som storhavnen ved Bussesundet [Svartnes] tar form [...]”⁹⁸ Disse sitatene viser klart at Kjelstrup ikke ser det som ansvarlig å bygge havn i Hamningberg. I et brev fra Hamningberg fiskerlag til havnedirektøren, august 1960, ba laget om at havnearbeidet måtte settes i gang snarest. De nevnte også at det hadde vært avisskriverier i lokalavisen, hvor overingeniør Sverre Kjelstrup hadde uttalt seg om havneutbyggingen i Hamningberg, trolig avisinnlegget jeg refererer til ovenfor. Ifølge Hamningberg fiskerlag gjorde denne uttalelsen at: ”[...] en goddel [sic] av Vardø befolkning går og gårter sig og mener at nu er arbeidet på samtlige hamnekrav i Hamningberg blitt forpurret og Vardø vil få hele denne bevilgning også.”⁹⁹

Svartneshavnen var i en helt annen prisklasse enn andre havner i Finnmark. Kostnadsoverslaget fra 1960 var satt til kr. 18 600 000 (tilsvarende kr 191 000 000 i 2007). Dette beløpet ble delvis dekket av ekstraordinære bevilgninger fra staten, pålydende kr. 10 000 000 (tilsvarende kr. 102 200 000 i 2007). Det resterende beløpet på kr. 8 700 000 (tilsvarende kr. 88 700 000 i 2007), skulle dekkes av de ordinære bevilgningene i fylket. Fylkestinget var enige om å gi restbevilgningen til Svartnesanlegget så høy prioritet at arbeidet kunne fullføres uten stopp.¹⁰⁰

Mens havneutbyggingen foregikk for fullt i Vardø, stod havnesaken i Hamningberg stille. I et leserinnlegg i *Finnmark Tidende*, november 1960, går ”K. E.” hardt ut mot fiskeriinspektør Rudolf Olsen, tidligere ordfører i Vardø by fra 1945 til 1959, og de statlige myndighetene.¹⁰¹

Det er våre myndigheter vi har å takke for at stedets folk er nødt å fraflytte sin barndoms jord. Befolkningen på stedet har søkt om hjelp til havn gjennom generasjoner. Løftene har vært mange og gode. Hvor har det blitt av resultatene? De har «dunstet» bort! [...] I juli måned dette året [1948] var Stortinget på befaringsreise på stedet. Under sitt opphold lovet de «gull og grønne skoger». De ba befolkningen sette igang og bygge hus og hjem. Det skulle nå bli havn i Hamningberg når de bare kom sammen på Stortinget igjen. [...] Nei, befolkningen i Hamningberg har vært en av myndighetenes «brikker» i det store spill.¹⁰²

⁹⁸ *Finnmark Tidende* 30.7.1960.

⁹⁹ Brev fra Hamningberg fiskerlag 12. august 1960. Havnevesenets arkiv.

¹⁰⁰ Finnmark fylkesting trykte arkiv 1959:183.

¹⁰¹ ”K. E.” var trolig Knut Esbensen, som var fisker fra Hamningberg.

¹⁰² *Finnmark Tidende* 07.11.1960.

Stortinget tok havnesaken til Hamningberg opp til ny vurdering i 1961. Nå ble det lagt vekt på at veiutbyggingen i Hamningberg var godt i gang, og på bakgrunn av at Vardøhavnen ble liggende på Svartnes og ikke på øya, ville Hamningberg få veiforbindelse med storhavnen. Stortinget konkluderte med at de større farkostene i Hamningberg ville stasjonere båten og levere fisk på Svartneshamna, som ligger bare fire mil øst for Hamningberg. Til tross for dette ble ikke havneplanene skrinlagt i været. Havneplanen for Hamningberg av 1954 ble erstattet av en ny plan i 1961, men til et sterkt redusert alternativ. Det ble vedtatt at havnen skulle bygges i Russekjeila, havneplanen var lik alternativ Russekjeila 2 fra 1954. Det nye forslaget ville gi en mindre sjarkhavn. Kostnadsrammen ble kraftig redusert fra alternativ Hamningberg 1, og satt til kr. 1 400 000 (tilsvarende kr. 14 000 000 i 2007). Det ble foreslått at kr. 100 000 (tilsvarende kr. 1 000 000 i 2007) skulle bevilges i 1962.¹⁰³ På grunn av usikkerheten på hvor store drag og svingninger som var i Russekjeila ba Stortinget Havnelaboratoriet om å kartlegge forholdene rundt dette før havneutbyggingen skulle settes i gang.

Saken ble tatt opp på nytt Stortinget i 1962. Det hadde nå fått svar fra Havnelaboratoriet i Trondheim som kom fram til at en havn i Russekjeila ikke var dimensjonert slik at fiskebåtene skulle kunne gå inn ved storm og uvær, men at havnen først og fremst skulle være et sted å ha båtene trygt under uvær. Og da under forutsetning av at de hadde kommet inn før uværet slo til. Havnelaboratoriet skulle videre undersøke om langperiodiske bølger og drag i havnen ville forekomme, i så fall ville havnen være ubrukbar.¹⁰⁴ På grunn av uklarheten rundt bølgemålingene ble det konkludert med: ”Så lenge dette avgjørende forhold for havnens brukbarhet ikke er klarlagt, finner havnedirektøren det uforsvarlig å foreslå bevilgning.”¹⁰⁵ Havnedirektøren ba laboratoriet undersøke særskilt om slike svingninger oppstod i Russekjeila. Dermed fikk ikke hamningbergsaken noen løsning dette året heller, men fortsatt fantes det et lite lys av håp.

To menn fra Hamningberg sendte et brev til statsminister Einar Gerhardsen, i oktober 1962. I brevet ba de Stortinget om å gå tilbake til Alternativ Hamningberg 1, dette på bakgrunn av at Russekjeila viste seg å være ubrukbar som skikkelig helårshavn. De påpekte i brevet at havnedirektør Sund skal ha gått ut i lokalavisen *Finnmarken* og sagt at ”[...] det er uforsvarlig og bevilge til hamn i Hamningberg.”¹⁰⁶ Jeg har ikke kommet over noe svar fra

---

¹⁰³ St.prp. nr. 1. 1961:15.

¹⁰⁴ Skriv fra A. Brandtzæg, H. Berge og Alf Tørum ved Havnelaboratoriet i Trondheim, 21. mai. 1962. Statens havnevesen 5. distrikts arkiv.

¹⁰⁵ St.prp. nr. 1. 1962-1963:13.

regjeringen eller Stortinget. Dette brevet viser at brevskriverne må ha følt seg oversett av havnedirektøren og lokale myndigheter, da de valgte å gå rett til høyeste hold med saken. Beboerne måtte oppleve at havneutbyggingen hele tiden ble satt på hold, og at mange andre fiskevær etter hvert fikk havneutbygging, og at Hamningbergs plassering på prioriteringslisten ikke ble endret. Det ser ut til at det rådet en intern kamp mellom kommunene og stedene i Finnmark om havnebevilgningene. Vardø hadde, etter en kamp om bevilgninger, fått gjennom at den nye storhavnen i Øst-Finnmark skulle bygges på Svartnes. Dette fikk, som nevnt, konsekvenser for Hamningberg. I flere avisinnlegg gikk flere politiske aktører i Finnmark ut mot havneutbygging i Hamningberg. Det er viktig å huske på at Fylkestinget satt med all makt, det hadde ansvar for prioritetslisten over havneanlegg i fylket, og bestemte hvem som skulle få havn og ikke få havn. På Fylkestinget satt, som tidligere nevnt, Finnmarks ordførere og fylkesmannen.

Året etter, 1963, ventet en ny gjennomgang av saken på Stortinget. Delrapport nr. 1 fra Havnelaboratoriet var mottatt av Stortinget. Rapporten bekreftet at langperiodiske bølger forekom i Russekjeila. Dette kompliserte saken og ekspertene så det som "[...] praktisk vanskelig å forbedre forholdene ved å forandre bassengets form." Havneproblemet oppsummeres slik i Stortingsproposisjonen: "Når en nærmere har fått satt seg inn i og vurdert den nå foreliggende rapport, vil en komme tilbake til saken."¹⁰⁷

Innbyggerne måtte således smøre seg med tålmodighet, heller ikke dette året fikk de noe endelig svar på havnespørsmålet. Samtidig opplevde de at andre nabofiskevær fikk molo. I 1962 var følgende steder gitt bevilgning, og mange av disse stedene var godt i gang med havnearbeidet: Kjøllefjord, Gamvik, Berlevåg, Kiberg, Bugøyenes, Lebesby, Vardø, Vadsø, Øksvik, Hasvik, Breivikbotn, Havøysund, Sandland, Hammerfest og Storbukt. I tillegg var Vestre Jakobselv, Måsøy, Kvalsund og Båtsfjord foreslått satt på budsjettet i 1963.¹⁰⁸ Flere av disse fiskeværene var små, med en befolkning nede i 400 mennesker, og Hamningberg var definitivt det minste været på prioriteringslisten. Hamningberg var fortsatt rangert sist på prioriteringslisten til Fylkestinget.

Fiskeværrets eneste fiskemottak, Hamningberg Fiskersamvirkeleg, ble nedlagt i 1962. Bruket ble kjøpt av en privat fiskekjøper i 1964, fiskekjøper Finnøy fra Narvik.¹⁰⁹ Av beskrivelsene i *Finnmarken* kan det se ut som at fiskebruket slet med å få båter til å levere:

---

¹⁰⁶ Brev fra Nilsen, Johan B. og Johansen, Arthur til Statsminister Einar Gerhardsen, 20.10.1962.

Fylkeshammenemnd. Fylkesmannen i Finnmarks arkiv.

¹⁰⁷ St.prp. nr. 1. 1963-1964:14.

¹⁰⁸ Finnmark Fiskarlag Årsberetning 1993:33.

¹⁰⁹ *Finnmarken* 4.4.1964.

”Hvorvidt firmaet kan få båter til å levere i Hamningberg, er det vanskelig å si noe om, i det de aller fleste hamningbergbåtene ligger i Vardø og har leveranse der.”¹¹⁰ Det var trolig havneforholdene som avgjorde at de fleste nå hadde gitt opp å fiske fra stedet eller hadde flyttet.¹¹¹ Det kan også se ut til at fiskebruket hadde vært nedlagt ei tid, og at hamningbergbåtene hadde vært tvunget til å levere annensteds. Det at fiskebruket var noe ustabil var en ulempe for dem som ønsket å drive fiske, og for dem som drev kampen for fiskeværrets framtid.

Rapporten fra Havnelaboratoriet ble behandlet på Stortinget i 1964. På grunn av de vanskelige forholdene i Russekjeila oppga havnedirektøren planen om havn her. Havnedirektøren pekte videre på at løsningen nå måtte være å gå tilbake til vedtaket i 1954, men å redusere lengden på moloen til 200 meter. Denne løsningen ville da gi plass til de båtene som var stasjonert i fiskeværet. Havnen ville gjøre det mulig å drifte fra fiskeværet vinterstid, men var ingen fullgod havn. Kostnaden ble rundt satt til kr. 4 000 000 (tilsvarende kr. 35 100 000 i 2007). På grunn av at utgiftene økte betraktelig ønsket Fiskeridepartementet å ta opp saken til ny vurdering. Opplysningene her tyder på at den daværende havnedirektøren ikke var så uvillig til havn som brevet fra handelsministeren i 1946 hadde vist til, j.f. 3.2.¹¹²

I et brev fra Johannes Olsen, stortingsrepresentant fra Finnmark, til havnedirektøren i mai 1964 forsøkte Olsen å åpne opp for at det kunne være muligheter for at Hamningberg allikevel kunne få havn. Olsen mente at ved å mudre bukten i Russekjeila dypere enn innløpet, ville dette minske faren for langperiodiske bølger. Dette ble riktignok en enda mindre havn, men Olsen var fortsatt innstilt på at det skulle utbygges havn i fiskeværet.¹¹³ Distriktssjefen i 5. distrikt, Kjelstrup, syntes forslaget var interessant og burde undersøkes av Havnelaboratoriet, men forslaget ble ikke utredet videre.¹¹⁴ Brevet viser at det fortsatt fantes velvilje på Stortinget til at det skulle gjennomføres havneutbygging i Hamningberg.

De unge fortsatte å flytte ut fra Hamningberg. Folketallet i Hamningberg var i 1964 80-90 personer.¹¹⁵ Sommeren 1964 flyttet de siste barnefamiliene og skolen ble nedlagt. Noen eldre familier valgte imidlertid å bli værende på stedet. For mange var selvsagt tanken om å flytte fra gård og hjem tung. Det var vanskeligst for de aller eldste. De hadde det forøvrig lettere enn de unge for å livberge seg på gamlemåten, med mindre båter som enklere kunne

---

¹¹⁰ *Finnmarken* 4.4.1964.

¹¹¹ Intervju av Leif Olsen, 12.3.2008.

¹¹² St.prp. nr. 1. 1964-65. s. 15.

¹¹³ Brev fra stortingsmann Johannes Olsen til havnedirektøren 4.5.1964. Johannes Olsen var stortingsrepresentant for Finnmark. Statens havnevesen 5. distrikts arkiv.

¹¹⁴ Brev fra distriktssjef Kjelstrup til havnedirektøren, 15.06.1964. Statens havnevesen 5. distrikts arkiv.

¹¹⁵ Finnmark Fylkeshammenemnd, referat fra møtet 24.8.64. Statens havnevesen 5. distrikts arkiv.

tas på land. De unge hadde nå innsett at de ikke kunne bo i Hamningberg. Mange så også mulighetene ved å bo på et større sted; nok arbeid, både til kvinner og menn, og i større grad muligheter som kultur- utdanning og fritidstilbud. Nilsen argumenterer i sin bok på at beboerne ikke ville flytte, men dette fokuset er noe ensidig. Mange av de unge ønsket å flytte, og det var i hovedsak de eldre som ikke ville flytte. Dagens hamningberginger, som da var unge, beskriver denne tiden som en kamp for å få de eldre til å flytte: ”Det ble gråting og sirkus på alle måter.”¹¹⁶

Et folkemøte ble holdt på Hamningberg skole i august 1964. Intiviativtagerne til møtet var fungerende Fylkesmann Anders Aune og Båtsfjords ordfører Ole Martin Nakken. Innbyggerne møtte tallrike opp, både hjemmehørende og utflyttede. I tillegg kom kommunens formannskap, distriktssjef Sverre Kjelstrup og ingeniør Berntsen fra Statens Havnevesen, fiskeriinspektør Rudolf Olsen og konsulent for områdeplankontoret Ulf Hegna. Saken var Hamningbergs framtid, men var ifølge *Finnmark Tidende* av orienterende art.¹¹⁷ Aune så på møtet som en del av forberedelsene til høstens Fylkesting hvor det skulle ta stilling til havneutbygging på stedet. Det ble klarlagt at det ikke var et regelmessig fiskekjøp på stedet og at det bare var 8-10 fiskere igjen i været. Det ble snakket om fraflytting av fiskeværet. De gjenværende beboerne ønsket ikke å flytte, og la fram tidligere lovnader fra lokale og sentrale myndigheter hvor Hamningberg skulle få havn. Aune og Kjelstrup var kritiske til om havneutbygging lot seg gjennomføre. Havneutbygging i Russekjeila, nevnt tidligere, var man gått fra på grunn av de dårlige forholdene med langperiodiske bølger. Alternativet var nå å bygge en dekningsmolo lenger inn i havnen, prissatt til kr. 4 – 4 500 000 (som i 2007 tilsvarte kr. 35 - 40 000 000).¹¹⁸ I betraktning av at innbyggertallet var under 100 personer og de fleste unge var flyttet fra fiskeværet, stod ikke kostnadene i samsvar med hva man fikk igjen for havneutbygging i fiskeværet.¹¹⁹ Fylket mente at fiskeværet ikke hadde noen framtid og at stedet om ikke lenge kom til å bli fraflyttet, uavhengig av om det ble bygget havn eller ikke. Formannskapsmedlemmet Kvam i Båtsfjord Kommune talte for utbygging av havn, og fremhevet nærheten til fiskefeltene samt den geografiske beliggenheten mellom Vardø og Båtsfjord og behov for nødhavn.¹²⁰ I forkant av folkemøtet ble det skrevet et leserinnlegg i *Finnmarken* av Ole Fredrik Jensen, en lokalpolitiker fra Båtsfjord. Jensen ba om at «enkelte» personer måtte stå fram på møtet og si hvordan de så på saken, uten omsvøp.

---

¹¹⁶ Intervju av Arnljot Esbensen 20.12.2007.

¹¹⁷ *Finnmark Tidende* 26.8.1964.

¹¹⁸ Se vedlegg 3.

¹¹⁹ Referat fra Sverre Kjelstrup 28.8.1964. Statens havnevesen for det 5. distrikts arkiv.

¹²⁰ Referat fra Ulf Hegna til fungerende Fylkesmann Anders Aune 10.09.1964. Fylkesmannen i Finnmarks arkiv.

”Godsnakkingens tid må være forbi.” Jensen skrev videre at man “[...] sitter med en beklemmende følelse av at møtet den 23. august ikke blir arrangert med vilje for å løse havnesaken, men for å «opparbeide» et ønske fra befolkningen om å flytte med økonomisk støtte.”¹²¹

Dagen etter folkemøtet gikk Fylkeshavnenemnda inn for fraflytting av fiskeværet, som referert foran (jf. 3.1.). Hamningbergingene svarte med å sette i gang en underskriftskampanje som ble lagt ved et brev til Finnmark fylkesting, brevet ble også trykket i *Finnmarken*. Her ba underskriverne innstendig om at Fylkestinget ikke skulle lytte til Fylkeshavnenemnda. Båtsfjord kommunestyre fulgte opp med å støtte havneutbyggelsen i Hamningberg.¹²² Fylkestinget møtte sammen 4. desember 1964 og støttet her Fylkeshavnenemndas forslag om at Hamningberg måtte strykes fra prioriteringslisten.¹²³ Vedtaket fra Fylkestinget ble dødsdommen for fiskeværet. Avgjørelsen ble begrunnet med det stadig minkende innbyggertallet, de høye kostnadene for å få ei brukbar havn, og at det var store investeringer på nabostedene. Det var i denne perioden full havneutbygging i Vardø og Båtsfjord. Stortinget tok opp havnesaken i 1965. Vedtaket fra Finnmark fylkeshavnenemnd og fylkestinget ble lagt til grunn, og på denne bakgrunn gikk Stortinget tilbake på vedtaket om havneutbygging i Hamningberg.¹²⁴ Pengene som tidligere var bevilget til Hamningberg, kr. 100 000, ble overført til Båtsfjord.

I Nilsens behandling av havnesaken blir det lagt vekt på det var en stor urett som hadde skjedd mot beboerne, og at de var offer for myndighetenes distriktpolitikk. Nilsen nevner ikke at stedet var under sterk fraflytting, og at det av den grunn var naturlige årsaker til at fylket ikke ville bevilge flere millioner til havneutbygging på stedet. Han nevner heller ikke at dette var en skjebne som Hamningberg delte med mange andre småsteder, og for å nevne noen i Finnmark: Kjelvik og Finnvika på Magerøya, Ytre Syltefjord ved Hamningberg og Breivik på Sørøya.

Stortinget godkjente at Hamningberg skulle få havn i 1954. Hvordan og når dette skulle gjennomføres var opp til Finnmark fylkesting. Det var her saken stoppet opp. Finnmarks fylkesting var dannet av ordførere fra hele Finnmark og Fylkesmannen. Ordførerne arbeidet sannsynligvis aktivt for at havneanlegg fra egen kommune skulle bli gjennomført. Det kan se ut til at det var et fåtall av politikerne i fylket som støttet havnesaken i Hamningberg. Distriktssjef Sverre Kjelstrups inntrykk av saken var slik: ”Det er riktig at det

---

¹²¹ *Finnmarken* 18.8.1964.

¹²² *Finnmarken* 6.11.1964 og 14.11.1964.

¹²³ St.prp. nr.1 1965:20.

¹²⁴ St.prp. nr. 1 1965-66:20.

er en meget aktiv liten gruppe på Hamningberg som arbeider intenst for å få havneplanene realisert, men det er også sterke krefter både innen kommunen og Finnmark fylke som mener det er galt å satse på Hamningberg.”¹²⁵ Fylket og lokale politikere stilte seg ikke like positivt til vedtaket fra Stortinget i 1954, som hamningbergingene gjorde. Og var ikke interessert i at fylket skulle bruke så stor del av havnebevillingen på Hamningberg, da kostnadene ikke stod i forhold til hva som ville blitt oppnådd. Sverre Kjelstrup ga i etterkant av denne havnesaken, 1972, et meget klart sitat på hvordan han så på havnesaken: ”For Finnmark fylkes vedkommende har jeg i samarbeid med fylkesmannen i to tilfelle maktet å stanse de mest meningsløse vedtak, når det gjelder utbygging av fiskerihavner (Hamningberg og Breivik).”¹²⁶ Sitatet er gjengitt i brevet av havnedirektøren, som var overrasket over distriktssjefens uttalelse, noe som tyder på at ikke havnedirektøren hadde vært med på å hindre utbygging av havn på stedet.

På bakgrunn av opplysningene som er kommet fram i kapittelet, kan det se ut til at Båtsfjords ordførere ikke anstrengte seg nevneverdig for at Hamningberg skulle komme lenger fram på prioriteringslisten til Finnmark fylkesting. Det var i denne perioden to ordførere, Nervik og Nakken, ordførerskiftet var i 1963. Kommunepolitikerne var mer eller mindre nøytrale i sine offentlige uttalelser om Hamningberg. For å se på ulikhetene mellom ordførerne, var Nervik mer nøytral i uttalelsene enn Nakken. Nakken var noe mer direkte, og i hans ordførertid var også stedet i betydelig mer tilbakegang. Et eksempel på hans holdninger vises i et brev til havnedirektøren, våren 1964. I brevet unnskylder Nakken seg for at han skriver til havnedirektøren for å etterspørre hvordan planene til havneutbygging lå an, og at han gjorde det fordi beboerne hadde anmodet om det. Han avsluttet brevet slikt: ”[...] Hamningberg aldri kan bli fullgod havn for store moderne fiskebåter – i hvert fall ikke uten en meningsløs kostbar utbygging [...]”¹²⁷

I mars 1965 skrev Arthur Johansen, fisker i Hamningberg, et innlegg i avisa *Finnmarken*. Her gikk han hardt ut mot Båtsfjords ordfører O. M. Nakken. Johansen krevde svar på flere spørsmål fra Nakken angående hans holdninger til fiskeværrets framtid. Et av spørsmålene var om ordføreren og Båtsfjord kommunestyre egentlig gikk mot utbygging av havn i Hamningberg. Dette ble benektet av ordføreren. På spørsmål om ordføreren stemte for at Hamningberg skulle strykes av prioriteringslisten ved Fylkestinget forrige høst, svarte ordføreren bekreftende. Bestemmelsen for å ikke stemme for havn i Hamningberg var på

---

¹²⁵ Brev fra Sverre Kjelstrup til havnedirektøren, 15.06.1964. Statens havnevesen 5. distrikts arkiv.

¹²⁶ Brev fra havnedirektøren til Statens havnevesen distriktssjef i 5. distrikt, 1.3.1973. Statens havnevesen 5. distrikts arkiv.

¹²⁷ Brev fra Ordfører i Båtsfjord kommune til havnedirektøren, 10.4.1964. Statens havnevesen 5. distrikts arkiv.

bakgrunn av at det, ifølge ordføreren, kun var han som i så fall ville ha stemt for, noe han ikke så poenget i. Ordføreren skriver at han ba spesielt om at de som frivillig ønsket å flytte fra fiskeværet, måtte få støtte.¹²⁸ Han hadde noen måneder tidligere i november 1964, gått ut i *Finnmarken* med at det var skuffende at Hamningberg ikke fikk havneutbygging. Nakken uttrykte også sin bekymring for at kommunen kom til å få store utgifter med dem som ble igjen i Hamningberg.¹²⁹

Ordføreren [Nakken] ga meg da en overraskende meddelelse at han syntes det var samfunnsmessig uforvarlig å bygge havn på Hamningberg. Jeg repliserte at dette syn stemte ikke helt med hva han nylig skriftlig hadde gitt uttrykk for i et brev til Havnedirektøren [...]. Han svarte da at han hadde måttet skrive slik at hensyn til Johan B. Nilsen og de som bor i Hamningberg.¹³⁰

Dette er et notat skrevet i april 1964 av Sverre Kjelstrup, distriktssjefen i Statens Havnevesen, etter at Kjelstrup hadde hatt et møte med Båtsfjords ordfører Nakken. Ut fra dette notatet kan en undre på i hvor stor grad ordføreren i Båtsfjord kommune hadde jobbet for havn i Hamningberg, slik han hadde gitt uttrykk for tidligere. Nakken så den urimelighet som lå i å bruke store summer på havn i Hamningberg, men som kommunens ordfører var det forventet at han gikk i forsvar av havneutbygging i fiskeværet, noe han offentlig gjorde, om enn ikke i betydelig grad.

Hamningberg hadde få lokale aktører som fremmet havnekravet, og var avhengig av støtte og hjelp fra Båtsfjord kommune. Hamningberg hadde to-tre representanter i kommunestyret denne perioden. Det var de samme personene som i hovedsak skrev brev til Stortinget, regionsavisen og Fylkestinget. Ofte var brevene sendt på vegne av Hamningberg komiteen eller fiskerlaget. Støtten de fikk fra kommunen ser ut til å ha vært heller lunken. Nilsen skriver at Båtsfjord kommunestyre kjempet for havn i Hamningberg helt til siste slutt.¹³¹ Min undersøkelse viser at realiteten var en annen, og at ordføreren i Båtsfjord kommune så urimeligheten i å bygge havn i Hamningberg.

Havnesaken engasjerte ikke Stortinget i stor grad, men saken ble noe debattert her. På Stortinget i 1964 ble Hamningberg diskutert: Asbjørn Holm (Sv), stortingsrepresentant for Nordland, mente at "[...] befolkningen på stedet har vært holdt oppe med gode løfter." Flere stortingsrepresentanter sa seg enige i sitatet, blant annet Erling Norvik (H), stortingsrepresentant for Finnmark. Men Norvik sa også at: "Jeg tror vi må se i øynene at

---

¹²⁸ *Finnmarken* 11.03 og 18.3.1965.

¹²⁹ *Finnmarken* 4.11.1964.

¹³⁰ Notat av Kjelstrup, Sverre 28. april 1964. Statens havnevesen 5. distrikts arkiv.

¹³¹ Nilsen 1970.43.

ingen har slått seg ned i Hamningberg i tillit til at det skulle bygges ny havn der [...]. Når representant Asbjørn Holm ønsker at Hamningberg skal gis prioritet, må det spørre: Foran hvilken andre steder skal Hamningberg gis prioritet?”¹³² Det kom ikke noe svar fra Asbjørn Holm, men ved å lese debattene ser en at motstanden til havneutbyggingen på stedet i hovedsak lå i Finnmark. Da flertallet av de som debatterte mot havneutbygging i fiskeværet var representanter fra Finnmark. Harald Samuelsberg (Ap), stortingsrepresentant for Finnmark, pekte i debatten på at Finnmark hadde veldig mange dårlige havner og mange havnekrav. Og at det var vanskelig å gjøre alle til lags, og at ”[n]oen vil alltid føle seg forurettet.”¹³³ Hamningberg ble kort nevnt året etter, 1965, og her var det igjen Asbjørn Holm som pekte på vanskelighetene i fiskeværet. Holm viste til at kaien var revet ned under uvær, og at de 100 000 kr. som egentlig var bevilget til utbygging av havn i Hamningberg men overført til anlegget i Båtsfjord, burde brukes til ny kai i Hamningberg. Sverre Nybø (H), stortingsrepresentant for Møre og Romsdal, mente forslaget var urealistisk. Han uttalte at havnesaken var trist, men at stedet var avskrevet av Fylkestinget, og at det derfor ikke var noe mening med å bygge opp kai på stedet.¹³⁴

Leser man avisene fra denne perioden behandler regionsavisene i Øst-Finnmark saken lite. Sett i sammenheng med de alvorlige konsekvensene saken kunne få for innbyggerne, og den regionale pressen ga heller ingen støtte. Til sammenligning gikk nordlandsavisen *Lofotposten* i sterkt forsvar for havneutbygging i Hamningberg.¹³⁵

Høsten 1965 var det bare 10-20 mennesker igjen i fiskeværet.¹³⁶ Jeg har spurt hamningbergingene som jeg har intervjuet om de ville ha flyttet tilbake hvis det likevel skulle blitt bygget havn i Hamningberg. De fleste har her svart nei. Det var ikke noe å flytte tilbake til. Mange av de unge mente at de fikk det bedre når de flyttet. Det var de eldste som holdt igjen. Det kan se ut til at spådommen fra Fylkestinget om at været ville ha blitt fraflyttet innen få tiår, uavhengig om de fikk havn eller ikke, kan ha vært riktig. Fiskeværet var under sterk fraflytting, og det var i hovedsak de eldre som holdt igjen. I november 1965 står det i *Finnmarken* en artikkel om Hamningberg som gjenganger på hvert eneste kommunestyremøte i Båtsfjord de siste to årene. Til tross for at havnesaken var over for fiskeværets del mente *Finnmarken* at havnesaken vedrørende Hamningberg ”[...] vil nok dukke opp med jevne mellomrom i mange år framover. Kanskje ikke på hvert møte, men ofte nok til at folk i

---

¹³² Stortingstidende 1964:1146.

¹³³ Stortingstidende 1964:1147.

¹³⁴ Stortingstidende 1965:1057.

¹³⁵ *Lofotposten* 9.2.1962 og 8.12.1962.

¹³⁶ *Finnmarken* 22.11.1965.

Finnmark skal huske at det fortsatt bor folk på et sted som heter Hamningberg.”¹³⁷

3.5 Sammendrag

I 1950 bodde det fortsatt rundt 200 mennesker på stedet. Og utsiktene til at Hamningberg igjen kunne bli et fiskevær av betydning, slik det hadde vært 20-30 år tidligere, var i utgangspunktet gode. Forutsetningen var at det ble bygget en ny havn i Hamningberg. Forholdene var uholdbare for den moderne fiskeflåten og helårsdrift fra stedet var svært vanskelig. Havneutbygging var et spørsmål om være eller ikke være for menneskene i Hamningberg. Og da Stortinget godkjente havneutbyggingen i 1954 skapte det håp og glede i fiskeværet. Den stadige ventingen på havneutbyggingen i etterkant, slet på noen av beboerne.

I sin bok skriver Nilsen at det var en stor urett som ble gjort mot innbyggerne i Hamningberg. Stortinget hadde ”lovet” dem havn. I dette kapittelet har vi sett at Stortinget ikke ”lovet” stedet havn, det godkjente en havneplan. Det var opp til Fylkestinget å avgjøre Hamningbergs skjebne, og det var det som bestemte prioriteringslisten og dermed hadde all makt for havneutbyggingen i Finnmark. Det må ikke glemmes at Stortinget hadde mange havneanlegg å forholde seg til i denne perioden, og Hamningberg engasjerte ikke Stortinget i stor grad. Det vises ved at havnesaken ble lite debattert på Stortinget. Ser en på det sparsomme debattene angående saken, er det interessant å legge merke til at storparten av stortingsrepresentantene som var positive til havneutbyggingen, var fra andre fylker enn Finnmark. De samme tegnene vises også i avisene. Regionsavisene i Øst-Finnmark var ikke særlig opptatt av Hamningberg, og brorparten av innleggene var et resultat av at ulike aktører gikk ut i avisen. Regionsavisene gikk ikke på noen måte i forsvar av havneutbygging i fiskeværet. Til sammenligning støttet nordlandsavisen *Lofotposten* havneutbyggingen i Hamningberg.

Hamningberg fikk ikke havn på grunn av at fylket ikke ønsket å bruke store deler av hamnebevilgningen på moloutbygging i fiskeværet. Fylket var gjennom hele perioden, fra starten i gjenreisningsfasen negativ til en havneutbygging i Hamningberg. At det lille fiskeværet ble nedlagt var ikke unikt i Finnmark eller Norge. Også mange andre småsteder fikk samme skjebne i denne perioden. Kostnadene for å opprettholde alle fiskeværene ble for store, særlig da en også så at mange steder var under sterk fraflytting. Finnmark fylkesting og fylkeshammenemnd stilte seg fra første stund kritiske til havneutbygging i Hamningberg. Det anså ikke at Hamningberg hadde framtid som fiskevær, og da så det heller ingen grunn til å

---

¹³⁷ *Finnmarken* 22.11.1965.

bruke så store summer av havnebevilgningene til fylket på stedet. Det var i Finnmark en drakamp om havnebevilgningene. Mange steder hadde dårlige havner og det var mange havnekrav. Men fylket valgte først etter 10 år å avskrive Hamningberg fra prioriteringslisten. Hvorfor havnesaken tok så lang tid var en sammenheng mellom flere komplekse forhold. Fylket var gjennom hele perioden mot utbygging av havn i Hamningberg og stagnerte utbyggingen ved at det ble plassert sist på prioriteringslisten. Svartnesutbyggingen fikk konsekvenser for Hamningberg. Samtidig var det vanskelige havneforhold i Russekjeila, og grundige undersøkelser ble foretatt, noe som tok lang tid. Konklusjonen av undersøkelsene ble til slutt at havnen var ubrukbar.

Nilsen peker på at Båtsfjord kommunestyre støttet Hamningberg helt til siste slutt. Vi har i kapittelet fått bevist at dette ikke var tilfelle. Ordførerne var noe forsiktig i sine offentlige uttalelser, men som kildene viser så de urimeligheten i å bygge havn i Hamningberg, og jobbet dermed ikke aktivt for å få saken gjennomført. Ordførerne gikk ikke ut i offentligheten med at de ikke ønsket havneutbygging i været, trolig fordi de mente at det kunne virke uheldig at en ordfører gikk mot havneutbygging i sitt område. Men en kan øyne et skille mellom de to ordførerne som var perioden; Nakken synes i realiteten å ha vært en klarere motstander av havneutbygging i Hamningberg enn Nervik.

Det var hovedsakelig de eldre som ikke ville flytte fra Hamningberg og som nektet å gi opp håpet om havneutbygging. Den yngre delen av innbyggerne ga tidligere opp og flyttet. De yngre, både kvinner og menn, skjelte mer enn de eldre til de muligheter som kultur, utdanning og fritidstilbud som fantes på større steder, likeså til de større muligheter for moderne fiske med store båter. Men det var utvilsomt tungt også for mange yngre å flytte fra hjemstedet og starte på nytt et annet sted.

Nilsen har rett i at havnesaken i Hamningberg var særegen i forhold til andre havnesaker ved at det tok veldig lang tid før beboerne fikk det endelig avslaget, og på grunn av omstendighetene som utspilte seg i etterkant. Dette skal vi se nærmere på i neste kapittel.

4 FRAFLYTTING OG OVERVINTRING, 1965-1978

Det nedlagte fiskebruket i Hamningberg, båten ligger der den ble dratt opp på land en høstdag for mange år siden. Bildet er i 2008. Foto: Tom Olav Stavseth.

Den endelige beslutningen om at det ikke skulle bli havneutbygging ble altså fattet i 1965. Uten en slik utbygging var det ikke mulig å livnære seg i Hamningberg som fisker i en moderne tid. Vi skal i dette kapittelet se på fasen fra 1965 til 1978, og undersøke hva som skjedde videre med fiskeværet og hamningbergingene etter at de hadde fått beskjed om at det ikke ble havneutbygging og at fiskeværet dermed i realiteten skulle legges ned. Hvordan forløp prosessen med statsstøtte og/eller erstatning til de som flyttet? Hvordan var det å leve i Hamningberg for de som ble igjen? Det er tidligere skrevet en del om Hamningberg, se kapittel 1.2., men arbeidene går lite inn på akkurat denne perioden.

Jeg vil starte med å sette Hamningberg i en større sammenheng, og se på hvilket ståsted myndighetene så saken ut fra. Dette var i en periode med sentraliseringspolitikk og stor flyttestrøm til sentrale områder. Mange steder langs Norges land ble fraflyttet og lagt øde. At det lille fiskeværet Hamningberg ble lagt ned var således ikke noen særskilt hendelse i Norge. Det ble i denne perioden et markant skifte i samfunnsoppbyggingen, mange småsteder måtte vike for at andre større by – eller tettsteder skulle vokse. I 1970 var to tredjedeler av Norges befolkning bosatt i byer eller større tettsteder, og det var 1 million flere enn i 1950. Dette gjaldt ikke bare kysten og fiskevær, men også jordbruksområder. Primærnæringene gjennomgikk store endringer, noe som hadde ført til et ”nytt hamskifte” innenfor jordbruk og

fiske.¹³⁸ Myndighetene skulle i denne fasen bygge opp Norge, og ved å skape større anlegg ville produktiviteten øke, noe som fikk utfall for små bedrifter, da mange ble lagt ned. Med en storindustri ville en få økt vekst og velstand. Det var også rimeligere å drive færre, men større enheter innenfor for eksempel skole eller industri. Mange unge flyttet til større steder uten at myndighetene behøvde å oppfordre dem, fordi de ønsket en mer urban livsstil, samtidig som byene kunne tilby andre jobbmuligheter enn småsamfunnene. For at landet skulle møte moderniseringen var det behov for en betydelig sentralisering av landet. Dette medførte flyttestrukturer for utkantene, og her var det ikke alle som ønsket å flytte. For enkelte var det vanskelige tider, da de måtte etablere seg på nye steder. Noen fikk det bedre, andre lengtet tilbake, og mange fortsatte å bruke det gamle hjemstedet som sommersted. Strukturrasjonaliseringen fikk støtte fra de borgelige partiene og Arbeiderpartiet. Ap's politikk var for sentralisering og store fiskerihavner. I følge historiker Berge Furre het det at "[d]e små enheters tid er forbi i den moderne verden."¹³⁹

Mange personer i Norges land fikk statsstøtte til flytting i denne perioden. Ved å erklære et sted *utvær* hadde beboerne krav på flyttestøtte. Fiskeriminister Myklebust vurderte i 1965 om Hamningberg var et utvær. Det viste seg at det ikke var en egen klar definisjon på hva et utvær var. Myklebust viste til at i 1950 ble det vedtatt på Stortinget å gi statsstøtte til folk som bodde på steder som fikk betegnelsen *utvær*. For at et sted skulle få status som utvær måtte "[...] livstilhøva etter vart har vorte så dårlige at det ikkje lenger vil vere rimeleg å krevje fast busetnad der."¹⁴⁰ Men *når* var forholdene så dårlig at man ikke kunne kreve fast bosetning? Definisjonen var vid, og til sist ble det et skjønnsspørsmål på hvilke steder som fikk status som utvær, og hvilke som ikke fikk. Det var noe usikkert om Hamningberg kunne få betegnelsen utvær da fiskeværet hadde fått vei, strøm, vann, helsehus med mere. Stedet hadde altså det meste utenom havn.

Også fiskeriinspektør Rudolf Olsen tok i 1965 opp om Hamningberg kunne sees på som et utvær. Til tross for at Olsen ikke betegnet stedet som et utvær, mente han at ut fra et "[...] rent offentlig synspunkt antas det å være riktig å gi disse folk en romslig stønad til å flytte derfra."¹⁴¹

Det er interessant at myndighetene ikke hadde en klar definisjon på dette spørsmålet. Uten at noen av myndighetsorganene egentlig betegnet Hamningberg som utvær ble det bestemt at innbyggerne hadde krav på statsstøtte til flytting. Hvordan denne prosessen gikk

---

¹³⁸ Furre 1999:273.

¹³⁹ Furre 1991:302.

¹⁴⁰ Stortingstidene 1965:1323.

¹⁴¹ Brev fra fiskeriinspektøren i Finnmark til fiskeridirektøren, 11.9.1964. Statens havnevesen 5 distrikts arkiv.

for seg vil bli undersøkt under 4.2. Vi skal først se på hva som skjedde videre med Hamningberg etter at fiskeværet ble lagt ned i 1965.

4.1 Tro, håp, makt og avmakt

Som jeg skrev i forrige kapittel var det mange som hadde flyttet fra Hamningberg allerede før de fikk avgjørelsen på at det ikke ble utbygging av havn. Da den endelige beslutningen kom i 1964-65 var det 80-90 personer igjen i fiskeværet.¹⁴² De fleste hamningbergingene så ikke noen annet råd enn å flytte. Det var ikke mulig å drive fiskerinæring med de dårlige havneforholdene. Skolen ble nedlagt. Veien mellom Hamningberg og Vardø var ferdig i 1965, men den ble fra starten kun en sommervei og har vært det siden. Deler av kaien var ødelagt, og lokalbåten *Tanahorn* var sluttet å gå; stedet ble avstengt vinterstid. Hamningberg ligger i Båtsfjord kommune, og noen av innbyggerne flyttet til fiskeværet og kommunesenteret Båtsfjord, men de fleste flyttet til Vardø by, andre flyttet lengre bort, som Vadsø og Sørøya.¹⁴³ På de nye stedene måtte de finne seg bopel og arbeid. Noen var fiskere og fortsatte videre med yrket. Det var i denne perioden ingen store problemer med å få jobb. Likevel ble ikke Hamningberg helt forlatt i 1965, noen få ble faktisk igjen i været. Og enkelte fortsatte å kjempe for havn, til tross for myndighetenes vedtak.

Høsten 1965 hadde Båtsfjord kommunestyre saken om statsstøtte til flytting oppe til debatt. På møtet var det også lagt fram et brev fra fiskeriinspektør Rudolf Olsen hvor han tok for seg søknaden fra en hamningberging som søkte om flyttebidrag. I fiskeriinspektørens brev står det blant annet skrevet:

Søkeren har som før uttalt med mange andre fra Hamningberg kastet bort en god del år med å bli boende på stedet. Disse år har satt søkeren med sin forsørgelsesbyrde i en meget vanskelig situasjon, som gjør at det vil være nødvendig med en noe større statsstønning til flyttingen enn de vanlige beløp som hittil har vært innvilget i Finnmark.¹⁴⁴

Fiskeriinspektørens brev hevdet at flere ville søke seg bort fra stedet, men da mange var svakt økonomisk stillet, kunne de ikke flytte fra stedet uten økonomisk støtte fra staten. Olsens påstander om at ”hamningberginger hadde kastet bort en del år på å bli boende på stedet” reagerte mange i kommunestyret på. Flere her mente at dette ikke stemte med virkeligheten og var misvisende. Knut Kvam (Ap) syntes ikke det var riktig av fiskeriinspektøren å gå ut

---

¹⁴² *Finnmarken* 16.12.1965.

¹⁴³ Intervju Bella Karlsen 19.12.2007.

¹⁴⁴ Brev fra fiskeriinspektøren i Finnmark til fiskeridirektøren, 11.9.1964. Statens havnevesen 5 distrikts arkiv.

offentlig med et slikt uttrykk. Kvam hadde fortsatt ikke helt gitt opp Hamningberg; han fremhevet på ny behovet for en nødhavn i Hamningberg, for fiskere mellom Båtsfjord og Vardø. Karl Stålset (H) svarte med at hvis behovet for en nødhavn i Hamningberg var så stor, ville fiskeværet igjen komme på prioriteringslisten til Fylkestinget. En ser her at ikke alle hadde gitt opp Hamningberg, noen fortsatte å kjempe for havneutbygging. Spesielt pekte formannskapsmedlemmet Kvam seg ut, som også under folkemøtet i 1964 hadde gått ut og talt for utbygging av havn, og fremhevet behovet for en nødhavn mellom Vardø og Båtsfjord.¹⁴⁵

Finnmarken beskrev kommunestyremøtet som en "[...] følelsesfull debatt om Hamningbergs framtid."¹⁴⁶ Hamningbergingen Johan B. Nilsen (Sp) uttalte på møtet at verken kommunestyret eller Fylkestinget hadde nektet Hamningberg en framtid. Og at "Vi er takknemlige over at vi har fått veg, strøm og vann og gode boliger og nå venter vi på at samfunnet skaffer oss de millioner som trengs for å bygge en brukbar havn."¹⁴⁷ Flere følte at ved å få fraflyttingsstøtte ville det bety den endelige kroken på døren for Hamningberg. Sitatet tyder på at ikke alle hamningberginger hadde forstått saksgangen til havnebehandlingen og ikke erkjent, eller ønsket å erkjenne, at fylket ikke var interessert i å satse på Hamningberg. Ordfører Nakken gikk fiskeriinspektøren i forsvar og mente at han i dette brevet kun prøvde å hjelpe søkerne som ville ha fraflyttingsstøtte. Nakken understreket at havneutbyggingen hadde en høy kostnadsramme og at fiskeværet var sterkt avfolket.¹⁴⁸ Disse faktorene talte ikke for å fortsette kampen med havnesaken i Hamningberg.

Båtsfjord formannskap og kommunestyre var i denne perioden viktige pådrivere for at hamningbergingene skulle bli gitt flyttestøtte, ordføreren ba gjentatte ganger fylkesmyndighetene om å få ordnet opp i denne saken. I et formannskapsmøte senhøsten 1965 kom saken om fraflyttingsstøtte til hamningbergingene igjen på sakskartet. Avisa *Finnmarken* refererte fra møtet:

Det vesle samfunnet Hamningberg er således i oppløsning uten at en kan se at myndighetene har løst spørsmålet om hensiktsmessige hjelpetiltak som blant annet Finnmark Fylkesting antydte allerede i 1964. Etter hvert som tiden går, blir det vanskeligere å løse saken på en rettferdig måte.¹⁴⁹

I følge *Finnmarken* la Båtsfjord formannskap her fram fire punkter som det mente at

---

¹⁴⁵ *Finnmarken* 29.9.1965.

¹⁴⁶ *Finnmarken* 29.9.1965.

¹⁴⁷ *Finnmarken* 29.9.1965.

¹⁴⁸ *Finnmarken* 29.9.1965.

¹⁴⁹ *Finnmarken* 21.12.1965.

kommunen og fylkesmannen skulle gå sammen for å finne en ordning på. For det første måtte det gis støtte til de hamningbergingene som hadde flyttet. For det andre mente formannskapet at det offentlige skulle kjøpe de hus som ble forlatt til en takst tilsvarende prisnivået i Vardø eller Båtsfjord. Husene var så tiltenkt å kunne brukes til turistformål. For det tredje ønsket formannskapet å legge forholdene best mulig til rette for dem som prioriterte å bli igjen i fiskeværet. Blant annet ønsket formannskapet at det skulle bli vurdert å bygge ny kai eller båtstø. For det fjerde var det et ønske at utgiftene til disse tiltakene skulle dekkes ved særbevilgninger.¹⁵⁰ Dette var langt fra første gangen fraflyttingsstøtten ble debattert i kommunestyret eller i formannskapsmøter. En ser her at Båtsfjord kommune jobbet aktivt for å få gjennomslag for at det skulle gis støtte til dem som hadde flyttet eller til dem som ønsket å flytte.

I 1968 ble det sendt et diskusjonsprogram av Bjørn Nilsen på NRK TV. Blant de inviterte var kommunalminister Helge Seip og tidligere fiskeriminister Reidar Carlsen. I debattprogrammet innrømmet begge to at hamningbergingene var blitt behandlet dårlig, med tanke på seigpiningen de var blitt utsatt for i havnesaken. Etter sitater fra Nilsens bok uttalte hamningbergingen Johan B. Nilsen seg slik under debattprogrammet:

Der kommer ifra hele Norges land folk til Hamningberg, og der er vei frem. De kjører frem. De sitter og ser på begge sider av veien, hva har skjedd her? Det er spørsmålet. Det blir vi stilt ovenfor. Hva har skjedd her?¹⁵¹

Johan B. Nilsen undret seg over at kr 100 000, som opprinnelig var satt av til Hamningberg, heller skulle brukes til å bygge molo i en av Norges beste naturhavner, Båtsfjord. ”Skal pengene brukes på en sånn måte at de skal kjøres subbus uti Nord-Norges beste havner, da tror jeg vi må begynne å kikke på dette her.”¹⁵² Noe svar på uttalelsene fikk hamningbergingen ikke. Bjørn Nilsen prøvde i debattprogrammet hele tiden å underbygge at hamningbergsaken måtte tas opp til ny behandling. Bjørn Nilsen fulgte i 1970 opp med boken *Hamningberg – fraflytting og umyndiggjørelse* som jeg har gått inn på i forrige kapittel. Han forsøkte i denne perioden å være hamningbergingenens talerør og arbeidet for at Hamningberg igjen skulle bli et levende fiskevær. Hans arbeid fikk ingen avgjørende utfall, men det bidro til at hamningbergsaken ikke ble glemt og at saken stadig fikk nye debattrunder.

---

¹⁵⁰ *Finnmarken* 21.12.1965.

¹⁵¹ Nilsen 1970:67.

¹⁵² Nilsen 1970:66.

4.2 Erstatningskrav fra hamningbergingene

Hamningbergingene krevde erstatning og flyttebidrag for kostnadene som ble påført dem da de måtte flytte fra hus og hjem og starte opp et nytt sted. Mange av dem som flyttet ble satt i en vanskelig økonomisk situasjon. Flere ble nødt til å flytte med lån på boliger i Hamningberg som ikke var nedbetalt, hus som nærmest var verdiløse etter 1964. Andre flyttet fra nedbetalte hus, og måtte starte på nye boliglån på de tilflyttede stedene. For mange ble det dyrt å kjøpe seg bolig og starte på nytt et annet sted. Tidligere hadde det, som vi har sett, gjentatte ganger vært poengtert at hvis Hamningberg ikke skulle få utbygd havn, måtte innbyggerne få erstatningsbidrag, så de kunne flytte og starte opp et annet sted. På Stortinget kom det også i 1964 en anmodning om at hvis "[...] man avskriver Hamningbergs havnekrav, må man også være rede til å ta de utgifter som er nødvendige i forbindelse med at folk som ønsker å flytte derfra, kan komme i gang og få en brukbar start på et nytt sted."¹⁵³ Denne anmodningen kom fra stortingsrepresentant Erling Norvik (H) fra Finnmark.

På Stortinget ble erstatningssaken debattert. Her var det igjen særlig stortingsrepresentant Asbjørn Holm (Sv) fra Nordland som var opptatt av hvordan det gikk med hamningbergingene.¹⁵⁴ I desember 1965 stilte han følgende spørsmål til fiskeriministeren: "På hvilken måte og i hvilken utstrekning akter departementet å erstatte de økonomiske tap som befolkningen i Hamningberg blir påført ved fraflytting fordi hamna der ikke blir utbygget og næringsgrunnlaget for framtida således ikke er sikret?"¹⁵⁵ Holm viste til, etter hva han hadde fått opplysninger om, at kun to-tre familier hadde fått fraflyttingsstøtte, og beløpet var i tillegg beskjedent. Han viste videre til at sommeren 1965 var det 23 familier som hadde sendt inn søknad om fraflyttingsstøtte og fortsatt ikke fått svar. Holm pekte på at mange hadde lån på husene sine i Hamningberg og at det var vanskelig å starte opp på et nytt sted før de gamle boliglånene var nedbetalt. Som nevnt i innledningen debatterte Fiskeriminister Myklebust på om stedet kunne få betegnelsen utvær. Men dette var, som nevnt tidligere, noe uklart, da myndighetene ikke hadde en klar definisjon på dette. Hamningberg fikk aldri betegnelsen utvær, men det ble likevel bestemt at innbyggerne hadde krav på statsstøtte til flytting. Myklebust bekreftet at det kun var gitt støtte til tre familier til nå, og at han syntes beløpene pålydende pluss/minus kr. 12 000 (som tilsvarte kr. 100 000 i 2007) ikke var beskjedne beløp. Men han uttalte også at det var mulig at hamningbergingene kunne få et høyere tilskudd.¹⁵⁶

---

¹⁵³ Stortingstidende 1964:1147.

¹⁵⁴ Jeg har tidligere skrevet om Holms engasjement for hamningbergsaken under 3.4.

¹⁵⁵ Stortingstidende 1965:1322.

¹⁵⁶ Stortingstidene 1965:1323.

Det ble i 1966 opprettet et eget utvalg i Finnmark for å ta seg av fraflyttingssøknadene fra Hamningberg. Hamningbergutvalget bestod av Ole Martin Nakken, ordfører for Båtsfjord kommune, Guttorm Hansen som representerte Husbankens avdeling i Hammerfest og fiskeriinspektør Rudolf Olsen, Vardø.¹⁵⁷ Fraflyttingskortene fra utvalgsanbudet viser at det var mange fra Hamningberg som fikk noe statstøtte i perioden 1966-1979, men også at enkelte fikk avslag på søknadene.

Det ser ikke ut til at det ble gitt noen hjelp fra myndighetene til utfylling av flyttesøknader til dem som søkte statsstøtte eller erstatning. Mange av disse var eldre folk og hadde begrenset skolegang. Det var trolig problematisk for mange å forstå hvordan slike søknader skulle skrives, og hvilke vilkår og betingelser som gjaldt. Informantene beretter at enkelte av hamningbergingene måtte betale andre personer for å få skrevet disse søknadene da de selv ikke hadde mulighet til å gjøre det.¹⁵⁸

Fra intervjuer har jeg blitt fortalt at for å få flyttetilskudd kunne en ikke selge husene i Hamningberg. Hvorfor det ikke ble gitt tilskudd hvis husene ble solgt er uklart. Salgsverdien var i denne nedgangsperioden svært lav i det tidligere fiskeværet.¹⁵⁹

I Finnmark var det flere steder som ble nedlagt lik Hamningberg, og også mange som fikk flyttetilskudd. Blant annet fikk personer fra Persfjord, 2.5 mil øst for Hamningberg, statsstøtte for å flytte til Vardø på 1970-tallet. Det samme gjaldt personer fra Sandvikvær på Måsøy, og beboere fra småstedene rundt Loppa, som Sildra og Arnes, fikk flyttetilskudd.¹⁶⁰ Dette viser at samfunnet ønsket å samle folk i større sentra, og at hamningbergsaken ikke var særegen på den måten. Det som var spesielt her var at innbyggerne måtte vente i lang tid før de fikk en endelig avgjørelse om nedleggelsen av fiskeværet.

I 1972 ble Hamningberg på nytt debattert på Stortinget. Denne gangen var det stortingsrepresentant for Akershus, Bjørn Unneberg (Sp), som tok opp erstatningssaken i en interpellasjonsdebatt:

Mange av dem [hamningbergingene] satt med egne hus og var gjeldsfrie. Husene kunne vel ha en verdi på 60 000 – 70 000 – 80 000 kr. [kr. 70 000 i 1964 tilsvarte ca. kr. 600 000 i 2007]. Etter fraflyttingen har de fått beskjed om at brannforsikringssummen er satt ned til 15 000 kr., og de fleste av dem sitter svært gjeldstynget i nye hus i Vardø eller Båtsfjord. Mitt spørsmål er: Bør samfunnet i dette tilfelle erkjenne et ansvar, en særskilt forpliktelse, som Finnmark fylkeshammenemnd kalte det?¹⁶¹

---

¹⁵⁷ *Finnmarken* 12.3.65.

¹⁵⁸ Intervju med informant B, 20.3.2008.

¹⁵⁹ Intervju med Valborg Olsen, 20.12.2007 og Gunn May Olsen, 24.3.2008.

¹⁶⁰ Registerkort: Fraflyttingstilskott. Fylkesmann i Finnmarks arkiv.

¹⁶¹ Stortingstidende 1971/72:2501.

Ifølge Unneberg var gjennomsnittlig flyttetilskudd per familie på rundt kr. 15 000. Unneberg viste også til et åpent brev som var sendt Stortinget vinteren 1970, hvor 73 hamningberginger hadde skrevet under. Her etterlystes full erstatning, samtidig som det ble pekt på urettmessig fordeling av flyttebidragene. De påpekte at både Finnmark fylkesting og Stortinget i 1964-65 hadde understreket at: ”[...] det påhvilde samfunnet særlig forpliktelser til å hjelpe stedets befolkning økonomisk.”¹⁶² Hamningbergingene mente at disse forpliktelsene ikke var oppfylt, og krevde at et uavhengig granskningsutvalg skulle bli oppnevnt for å undersøke om de var blitt urimelig behandlet av myndighetene. Unneberg foreslo så at dette utvalget snarest ble oppnevnt og at det skulle sitte en representant for Hamningberg i utvalget.

Kommunalminister Oddvar Nordli svarte med å etterlyse en planmessig fraflytting, hvor fylket måtte våge å si fra om hvilke steder som ikke hadde livets rett: ”I dag utsettes befolkningen for noe som nærmest må kalles for en økonomisk og sosial seigpining. Verst av alt er kanskje usikkerheten om hva framtiden vil bringe.” Nordli hadde forståelse for at de som måtte flytte kunne komme i en vanskelig økonomisk situasjon. Han pekte på at det i Norge ble gitt støtte opp mot kr. 50 000, men at det utbetalende beløpet hadde ligget på kr. 25 000. Nordli gikk ikke inn på spørsmålet om dette beløpet var for lite, eller konkret inn på utbetalingen til hamningbergingene og om de hadde krav på et større beløp enn hva de hadde fått. Stortingsrepresentant for Finnmark Anders Aune (Ap) fulgte opp med å støtte kommunalministerens syn om at ikke alle steder hadde livets rett og mente at det ikke var uvanlig at moloplaner ikke ble realisert.¹⁶³ Aune mente at Hamningberg ikke var blitt ofret av Finnmark fylkesting, administrasjonen eller Stortinget. Men av de generelle endringene: det moderne samfunnet, som har utrettet det, og at ”Hamningberg er rammet av de strukturendringer i bosetning og sysselsetting som vårt samfunn gjennomgår [...]”¹⁶⁴ Aune påpekte at det var viktigere å erkjenne virkeligheten av at alle småsteder ikke hadde livets rett, enn å: ”[...] spre falske forhåpninger om at bosettingen kan opprettholdes overalt slik den nå er.”¹⁶⁵ Aune var enig i at samfunnet måtte forbedre støttetiltakene for dem som ble rammet av strukturendringene.

Unneberg representerte Sp, og partiets distriktpolitikk var å støtte og forsvare distriktene. Unneberg viste dessuten under denne interpellasjonsdebatten at han var påvirket av Bjørn Nilsens bok, da han i flere tilfeller henviste til denne og var lite kritikkverdig til

---

¹⁶² Stortingstidende 1971/72:2503.

¹⁶³ Tidligere Fylkeskontorsjef i Finnmark og fungerende fylkesmann i Finnmark i 1964.

¹⁶⁴ Stortingstidende 1971/72:2503.

¹⁶⁵ Stortingstidende 1971/72:2503.

Nilsens synspunkter. Også Aune mente at Unneberg ensidig brukte Nilsens bok, som etter Aunes mening var ”[...] utvilsomt meget ensidig og meget tendensiøs.”¹⁶⁶

Det ser ut til at de fleste stortingsrepresentantene var enige i at hamningbergingene hadde rett til støtte for å starte opp på nytt sted. Hvorvidt dette beløpet skulle overstige det som allerede var gitt, ble det i midlertidig ikke tatt standpunkt til. Unnebergs etterlysning om granskingsutvalg ble sendt regjeringen uten realitetsvotering. Det har foreløpig ikke lyktes meg å finne ut hva som skjedde videre med denne saken. På bakgrunn av senere opplysninger ser det ikke ut til at et utvalg ble oppnevnt.

Bjørn Unneberg gikk dagen etter interpellasjonsdebatten ut i VG. Artikkelen hadde denne overskriften: «Gjorde samfunnet feil? Hardhendt behandling av Hamningberg».¹⁶⁷ Blant annet uttalte Unneberg: «Jeg kan ikke skjønne at stortingsrepresentant Anders Aune, den tidligere fylkeskontorsjef i Finnmark, kan være samfunnets sannhetsvitne når det gjelder behandlingen av Hamningberg [...]»¹⁶⁸ Ifølge artikkelen ba Unneberg om at det skulle nedsettes en graskningsnemnd for å undersøke hva som egentlig skjedde. I artikkelen reagerte han på at det under folkemøtet i Hamningberg, 1964, hadde blitt nedlagt referatforbud og at pressemeldingene som kom ut senere var redigert av den daværende fungerende fylkesmann Anders Aune. Aune hadde under interpellasjonsdebatten, dagen før, benektet at dette var tilfelle. Aune hadde da vist til at folkemøtet var referert både i *Finnmarken* og *Finnmark tidende*.¹⁶⁹ Men et brev skrevet av distriktssjefen for Statens havnevesen i Troms og Finnmark, Sverre Kjelstrup, til havnedirektøren sier noe annet enn hva Aune påstod. Kjelstrup var selv til stede under folkemøtet i 1964: ”Fylkesmannen hadde spesielt bedt Kringkastingen og pressen ikke å være til stede på møtet, men Finnmark Tidende hadde allikevel sendt en journalist.”¹⁷⁰ Ifølge Kjelstrup ble det en del diskusjoner rundt hvorvidt journalisten fikk delta på møtet, men det ble til slutt samtykket i at han fikk referere fra møtet. Kjelstrup hadde lest avisartikkelen og mente at journalisten som var til stede hadde gitt et ”[...] nøkternt referat.”¹⁷¹ Hvem som hadde skrevet avisartikkelen i regionsavisen *Finnmarken* er ukjent, men avisa hadde ikke sendt en journalist til Hamningberg.

Unneberg pekte videre på at hamningbergingene var lovet særskilte ekstraordinære bevilgninger, noe de, ifølge Unneberg, ennå ikke hadde fått. Den flyttestøtten noen hadde fått

---

¹⁶⁶ Stortingstidende 1971/72:2504.

¹⁶⁷ VG 14.3.1972.

¹⁶⁸ VG 14.3.1972.

¹⁶⁹ Stortingstidende 1971/72:2504.

¹⁷⁰ Brev fra distriktssjef for det 5 distrikt, Sverre Kjelstrup, til havnedirektøren, 28.8.1964. Statens havnevesen 5 distrikts arkiv.

¹⁷¹ Brev fra distriktssjef for det 5 distrikt, Sverre Kjelstrup, til havnedirektøren, 28.8.1964. Statens havnevesen 5. distrikts arkiv.

mente Unneberg var beskjedne beløp, og at svært mange i tillegg var avvist. Han la ikke fingrene imellom i sin karakteristikk av det som hadde skjedd:

Jeg mener det går ikke an å behandle mennesker i et lokalsamfunn slik en har gjort med menneskene i Hamningberg. De ble ikke tatt med på råd. De ble ikke engang skikkelig informert. Jeg synes samfunnet må ha råd til å innrømme at det har gått unødvendig hardhendt fram.¹⁷²

Unneberg ønsket en gjennomgang av behandlingen av erstatningene til hamningbergingene, det var spesielt de ekstraordinære bevilgninger til fraflyttingen som ble etterlyst. Justisdepartementet vurderte saken på nytt og avgjorde at hamningbergingene hadde krav på fri rettsråd, så de kunne søke juridisk hjelp og råd i forbindelse med saken.

En av hamningbergingene benyttet seg av fri rettsråd. Han tok i 1974 kontakt med et advokatfirma i Bodø, Advokatfirmaet Markus Andresen, Annfinn Johansen og Nils Moe i Bodø. Markus Andresen fikk i oppdrag å gi en redegjørelse av saken og en uttalelse om offentlige myndighetene var ansvarlig for det økonomisk tapet menneskene i Hamningberg var kommet opp i. Andresen uttalte blant annet dette etter gjennomgang av saken:

Det foreligger etter min oppfatning ikke grunnlag for å gjøre Finnmark fylke økonomisk ansvarlig for det tap som derved ble påført Hamningbergs befolkning. Heller ikke staten kan gjøres ansvarlig. Det er helt på det rene at omgjøringen av Stortingsvedtaket av 1954 ikke påfører Staten økonomisk ansvar.¹⁷³

Dette ble begrunnet med henvisning til boken *Norges statsforfatning* av professor dr. juris Frede Castberg: Et Storting har ikke noen forpliktelse til å bevilge penger for å iverksette planer som tidligere Storting har vedtatt. Andresens konklusjon ble derfor at en ikke hadde noe rettskrav for at havnen i Hamningberg skulle utbygges, og at myndighetene derfor ikke er ansvarlige for å dekke økonomiske tap som i etterkant har oppstått på grunn av at innbyggerne måtte flytte.¹⁷⁴

Andresen undersøkte så om det burde gis billighetserstatning av Stortinget til de som ble påført økonomiske tap på grunn av at havnen ikke ble utbygd. Her viste han til at allerede i 1951 ble det sendt søknader om statsstøtte fra beboere som ønsket å flytte fra fiskeværet. Til svar fra Vardø herred fikk de at det var investert så mye i Hamningberg, og at en nå også håpet på at havneutbyggingen ville komme i gang. Det var, ifølge ordfører Leif Nervik,

---

¹⁷² VG 14.3.1972.

¹⁷³ Brev fra Markus Andresen til Arthur Johansen, side 7. 26.11.1974. Båtsfjord kommunes arkiv.

¹⁷⁴ Brev fra Markus Andresen til Arthur Johansen, side 8. 26.11.1974. Båtsfjord kommunes arkiv.

investert ca kr. 500 000 (tilsvarende ca. kr. 7 000 000 i 2007) i blant annet kapell, skole og vannverk. Nervik mente at "[n]år en tar i betraktning disse store investeringer kan man ikke se på at folket flytter fra stedet."¹⁷⁵ Med dette viser ordføreren at han ville at fiskeværet ikke skulle legges ned. En kan da stille seg spørsmålet om hvorfor han ikke fulgte dette opp med å støtte havneutbyggingen i ettertid. Jeg har i kapittel 3 vist at han ikke gikk inn for å få havneutbyggingen i været. Også Fiskeridepartementet uttalte tidlig på 50-tallet at statstøtte ikke kunne gis før havnespørsmålet var avgjort. Andresen pekte på at Finnmark fylkeshammenemnd i 1964 la vekt på at det: "[...] påhviler samfunnet særskilte forpliktelser ved ekstraordinære bevilgninger å gi støtte til eventuell frivillig fraflytting fra stedet."¹⁷⁶

Andresen henviste til et brev som var sendt september 1964 av fungerende fylkesmann Anders Aune til statssekretær i Fiskeridepartementet, Trygve Hoem. Med brevet ville Aune gi Stortingets sjøfarts- og fiskerikomite innblikk i hvordan Finnmark fylke vurderte havnesaken i Hamningberg. Aune viste til at det var bevilget et lite beløp til Hamningberg i havnedirektørens budsjettframlegg. Han gjorde oppmerksom på at det ikke var heldig å gi støtte til havn samtidig som Fylkestinget skulle gjøre vedtak i saken "[...] som forutsatt."¹⁷⁷ ¹⁷⁸ Aune framhevet også på bakgrunn av at politikerne hadde lovet hamningbergene havn i lang tid, og at det nå ikke ble utbygging: "[...] mener jeg virkelig at staten ikke må vise knuslethet og eller sendrektighet ved behandlingen av søknader om flyttebidrag. [...] Som sagt: Død og pine det må ikke bli noe kluss når det gjelder hjelp til fraflytting."¹⁷⁹ En ser her at fylket ville at forholdene skulle legges til rette for at hamningbergene skulle kunne flytte, og som vi har lest i kapittel 3 ville fylket ha minst mulig problemer med å få Hamningberg avfolket.

Andresen pekte på at vedtaket om havneutbygging i Hamningberg og de gjentatte forsikringer fra sentrale politikere om at det skulle bli bygget havn i Hamningberg gjorde denne saken særegen. Andresen konkluderer med at det forelå særegne forhold i denne saken, og at på denne bakgrunn har beboerne i Hamningberg krav på billighetserstatning fra Stortinget. Han gikk også lengre, og mente at hamningbergene stod betydelig sterkere enn andre som i samme periode hadde fått billighetserstatning.

Andresen mente at myndighetene igjennom denne perioden hadde påtatt seg forpliktelser ovenfor beboerne i Hamningberg, men at det nå så ut til å være glemt. Til nå,

---

¹⁷⁵ Brev fra Markus Andresen til Arthur Johansen, side 9. 26.11.1974. Båtsfjord kommunes arkiv.

¹⁷⁶ Møtereferat fra Finnmark fylkeshammenemnda 24.8.1964. Fylkesmann i Finnmarks arkiv.

¹⁷⁷ Brev fra Markus Andresen til Arthur Johansen, side 9. 26.11.1974. Båtsfjord kommunes arkiv.

¹⁷⁸ J. f. kapittel 3, Fylkestinget strøk Hamningberg av prioriteringslisten til havneutbygging i Finnmark senhøsten 1964.

¹⁷⁹ Brev fra Markus Andresen til Arthur Johansen, side 13. 26.11.1974. Båtsfjord kommunes arkiv.

1974, hadde noen fått statsstøtte, beløpet strakk seg fra kr. 4000 til kr. 30 000 (tilsvarende kr. 20 000 til kr. 150 000 i 2007). De hamningbergingene som søkte om full erstatning fikk ikke det, men en beskjed fra Hamningbergutvalget om at det kun ville bli behandlet søknader som gjaldt boligprosjekter på det nye stedet og at det kunne gi støtte til flytting, ikke erstatning. Som utvalget selv skrev i et avslag på erstatningssøknad: ”Søknader om økonomisk erstatning i andre former har dette utvalg ikke fullmakt til å behandle.”¹⁸⁰ Andresen konkluderer med at ”[h]verken utvalg, fylket, Fiskeridirektoratet eller Fiskeridepartementet har tatt hensyn til de særskilte forpliktelser som påhvilde samfunnet ovenfor befolkningen i Hamningberg.”¹⁸¹ Andresen mente at bitterheten som noen av hamningbergingene følte ovenfor myndighetene var forståelig når en så på saksgangen i behandlingen av søknadene.

Hamningbergutvalget fikk også søknader fra personer som flyttet før 1964, og disse ble ifølge Andresen avvist. Han stilte seg uforstående til denne avgjørelsen, og forstod ikke bakgrunnen til at de som så seg nødt til å flytte rundt 1960 ikke skulle få statsstøtte. Andresen mente de var på lik linje med de som ventet helt til Stortingsvedtaket kom i 1965. ”Etter min [Andresens] oppfatning bør Stortinget ved ekstraordinære bevilgninger oppfylle de forpliktelser samfunnet påtok seg overfor befolkningen da det vedtok å omgjøre Stortingsvedtaket av 1954.”¹⁸²

Andresens påstand om at innbyggerne som flyttet fra Hamningberg *før* 1964 ikke hadde fått statsstøtte stemmer ikke helt. Noen fikk, andre fikk ikke, og det er ukjent hvorfor. For eksempel vet jeg om personer som flyttet i 1960 som fikk kr. 11 000 i støtte fra utværsordningen i 1966.¹⁸³

Andresens konklusjon ble altså at hamningbergingene hadde rett til billighetserstatning. Denne slutningen ble tatt på bakgrunn av sakens særegenhet og på bakgrunn av at ulike myndighetsorganer gjentatte ganger hadde uttalt at innbyggerne hadde krav på erstatningsbidrag hvis det ikke ble utbygget havn.

Det ble i etterkant av Andresens gjennomgang av saken sendt flere søknader om billighetserstatning fra hamningbergingene. I 1976 ble det i flere tilfeller gitt billighetserstatning til hamningberginger som tidligere hadde fått statsstøtte til flytting. Beløpet lå på kr. 40 000, tilsvarende kr. 160 000 i 2007.¹⁸⁴ Det ser således ut til at advokat Andresens initiativ i 1974 bidro til å endre vilkårene for at hamningbergingene fikk

---

¹⁸⁰ Brev fra Markus Andresen til Arthur Johansen, side 13. 26.11.1974. Båtsfjord kommunes arkiv.

¹⁸¹ Brev fra Markus Andresen til Arthur Johansen, side 18. 26.11.1974. Båtsfjord kommunes arkiv.

¹⁸² Brev fra Markus Andresen til Arthur Johansen, side 18. 26.11.1974. Båtsfjord kommunes arkiv.

¹⁸³ Registerkort: Fraflyttingtilskott. Fylkesmann i Finnmarks arkiv.

¹⁸⁴ Intervjuer av informant A og B, 20.3.2008.

billighetserstatning. Det ble gitt flere billighetserstatninger på beløp mellom kr. 20 000 og 40 000 i perioden 1975 til 1981.¹⁸⁵

Mange av hamningbergingene fikk både statsstøtte og senere billighetserstatning. Noen fikk i midlertidig avslag, og den årsaken er ukjent. Ut fra intervjuer tyder mye på at de som ikke hadde fast eiendom fikk avslag på søknaden. Ut fra de kildene som har vært tilgjengelig fikk rundt to tredjedeler av de tidligere innbyggerne statsstøtte eller erstatningstilskudd. Gjennomsnittet på statsstøtten ser ut til å ha vært kr. 12 000 i 1966 (tilsvarende kr. 100 000 i 2007). Og gjennomsnittet på billighetserstatningene ser ut til å ligge på kr. 30 000 i 1976 (tilsvarende kr. 120 000 i 2007).

4.3 De siste i Hamningberg

Fiskeværet ble ikke lagt helt dødt. Det var noen pensjonister som ble igjen. Disse var ikke avhengig av sikre inntektskilder, og økonomiske grunner tvang dem derfor ikke til å flytte. Forøvrig hadde de levd et langt liv på hjemplassen og så ingen grunn til at de ikke kunne fortsette å bo på stedet, de hadde det bra i Hamningberg. Vinteren 1969/70 var det kun fire stykker igjen i Hamningberg.

Overvintrene var: Karl Petersen var opprinnelig fra Oslo, men kom til Vardø før krigen da han fikk stilling som sogneprest i Vardø. Fra 1941 var han prost i Varanger prosti, og like etterpå giftet han seg med Maria Hamborg fra Hamningberg. I 1962 gikk han av som prost og begynte som lærer, først i Hamningberg, senere i Syltefjord. Fra 1968 bodde ekteparet fast i Hamningberg. Petersen var en friluftsmann og var begeistret for Finnmark og naturen i området. Aksel Ramberg var fra Hamningberg og fisker. Aksel Johansen var en ivrig friluftsmann, som brukte tiden til jakt og fiske.¹⁸⁶ Det var ingen av disse som hadde vist seg spesielt aktiv i havnesaken tidligere, jeg tror derfor ikke det var av politiske grunner for at de nektet å flytte.

Som nevnt under 4.1. var Hamningberg avstengt vinterstid, fordi lokalbåten *Tanahorn* var sluttet å anløpe og veien vinterstengt. Det var, som tidligere nevnt, vanskelig å drive fiske vinterstid. Derfor måtte alt av proviant og utstyr handles inn på høsten, så hamningbergingene kunne gå vinteren i isolasjon i møte. Men sporadisk kunne redningsskøyta eller Luftforsvarets stasjon komme fra Vardø med mat og post.¹⁸⁷

Sommerstid kom mange av hamningbergingene tilbake i ferier og helger. På 70-tallet

---

¹⁸⁵ Registerkort: Fraflyttingstilskott. Fylkesmann i Finnmarks arkiv.

¹⁸⁶ Solhaug 1979:157.

¹⁸⁷ *Finnmarken* 31.8.1978.

ble Hamningberg, Sandfjorden og Persfjord populære hytteområder, turismen økte, og det var igjen liv i været. Men når høsten kom og snøen falt, var de fire igjen alene i Hamningberg. Etter hvert som skuteren ble vanlig, dro det folk fra Vardø til Hamningberg på noen helgeturer eller dagsturer vinterstid. Erling Sundve var på besøk hos Aksel Johansen en vinterdag og stilte spørsmålet mange lurte på: "[Sundve] -Hva tenker du om vinteren da, Aksel, når bare dere fire bor her? [Johansen] – Da tar jeg meg en tur i Sjøvika, en skitur. Har med børsa, tar en hare eller and."¹⁸⁸ Johansen likte å jakte og fiske, "[...] det var det han gjorde."¹⁸⁹ Slik fikk en dagene til å gå i Hamningberg også. Det var her han hadde sitt liv og det var her han ønsket å bo. Sundve skriver: "Han har det godt og varmt, lider ingen nød, men liker også en prat med gamle kjente."¹⁹⁰

En senhøst på 70-tallet Sundve var i Hamningberg besøkte han Karl og Maria Petersen, sammen med Johansen og Ramberg så de, ifølge Sundve, "[...]vinteren rolig i møte. Enda er ikke alle hamningbergerne døde!"¹⁹¹

"Men Karl Petersen har sine gode bøker, sine mange interesser, selv om de mange kontakter med folk og biblioteket blir verre nå når posten skal ta en pause vinteren over. Jeg fikk hjelp til teksten på en russisk fuglering som var funnet, og hos Ma fikk jeg krumkake og molter. Hun har som sin gode sigarett å ty til i mørketida. Huset er fullt av god mat som presten lar seg smake."¹⁹²

Arnljot Esbensen var som nevnt tidligere fisker og fra Hamningberg, og hadde flyttet til Vardø på begynnelsen av 1960-tallet. Når han var i nærheten av Hamningberg med båten hendte det at han leverte litt fisk til de som var igjen i Hamningberg. Høsten 1977 var Esbensen på fiske med båten sin utenfor Hamningberg. Han var noe bekymret for de eldre som bodde alene på vinterhalvåret og dro denne dagen med fisk til Hamningberg: Da han kom til Aksel Johansen, lå han i sengen og hadde vondt i hjertet. Esbensen ønsket å bringe ham til Vardø og til legen. Men Johansen nektet, og etter Esbensens hukommelse ble dette sagt: «Nei, jeg skal ikke være med til Vardø. Du skjønner Arnljot. For å vær helt ærlig, og det vet jo du også, trur du jeg får en finere død i Vardø enn jeg får her oppe i senga? Det må du jo skjønne, det gjør jeg ikke». Esbensen likte ikke å gå fra Johansen, men han var bestemt: «Du hører hva jeg sier, jeg får ikke noe likar død i Vardø».¹⁹³ -Og sånn var det med den saken. Esbensen

---

¹⁸⁸ Sundve 1990:159.

¹⁸⁹ Intervju av Leif Olsen. 11.03.08.

¹⁹⁰ Sundve 1990:152.

¹⁹¹ Sundve 1990:172.

¹⁹² Sundve 1990:172.

¹⁹³ Intervju av Arnljot Esbensen 20.12.2007.

pratet med ham noen dager senere på telefon og da hadde Johansen blitt bedre. Denne historien forteller hvor sterk bundet de siste i Hamningberg var til plassen.

Litt senere, 2. januar 1978, døde Karl Petersen i sitt hjem i Hamningberg og da så de siste i Hamningberg alvorret i situasjonen. Sensommeren 1978 kunne en lese denne overskriften i *Finnmarken*: ”Hamningberg er nå avfolket. De siste overvintrene flytter.”¹⁹⁴ Maria Petersen, Aksel Johansen og Aksel Ramberg tok til slutt avgjørelsen om å flytte. Avisen skrev at ingen ønsket å flytte, og at det var med vemod de nå på grunn av omstendighetene så seg nødt til å flytte. Maria Petersen beskrev situasjonen som fryktelig. ”Vintrene her i Hamningberg var hårde, men så lenge min mann levde, ble sjølsagt også jeg boende her. Han stortrivdes her. Men det blir litt vanskelig å være alene om alt ansvaret. Men jeg må også si at jeg har hatt et godt forhold til naboene i alle år.”¹⁹⁵ På spørsmålet om hun vil komme tilbake til Hamningberg svarte hun: ”Ja, det regner jeg med. Jeg kan ikke forlate Hamningberg for godt.”¹⁹⁶ Også Aksel Johansen svarte at han kom til å flytte til Vardø, ikke Båtsfjord. ”Det er sjølsagt trist å flytte fra Hamningberg, men jeg er jo nødt. Jeg kan ikke bli alene igjen her, det går nok ikke. Jeg har ikke lyst å flytte, men jeg må finne meg i det.”¹⁹⁷ Johansen mente han aller mest ville komme til å savne det frie livet i naturen, noe han ikke ville få i Vardø.

Mange var nok lettet og glade når de siste menneskene i Hamningberg endelig så alvorret i situasjonen og flyttet i 1978. Da var de alle blitt gamle, godt over 70 år. Men så snart veien åpnet for sommeren reiste de tilbake i Hamningberg.

4.4 Sammendrag

Med avgjørelsen i 1965 besluttet de fleste gjenværende i Hamningberg seg for å flytte. Mange dro til Vardø, noen til Båtsfjord, og andre flyttet lengre av gårde. Men Hamningberg ble ikke helt glemt og fraflyttet i 1965. Noen få mennesker ble igjen, og andre fortsatte å arbeide for at det skulle utbygges havn. Bjørn Nilsen ble et viktig talerør for Hamningbergingene, med sine TV-programmer og bok gjorde han sitt for at Norge ikke skulle glemme hva som hadde hendt i Hamningberg og mot beboerne her. De siste krampetrekningene fra havnesaken kom i denne perioden, men saken fikk liten gehør hos politikere. Til tross for det endelige vedtaket i 1965 er det interessant å se at media, opposisjonen og stortingsrepresentantene, Holm og Unneberg,

---

¹⁹⁴ *Finnmarken* 31.8.1978.

¹⁹⁵ *Finnmarken* 31.8.1978.

¹⁹⁶ *Finnmarken* 31.8.1978.

¹⁹⁷ *Finnmarken* 31.8.1978.

fortsatte å kjempe for Hamningberg. Uten Nilsens engasjement i hamningbergsaken ville fiskeværet neppe blitt så omtalt og debattert, både i media og på Stortinget. Det er også hans versjon i media som mange sitter igjen med. Det at Hamningberg ble lagt ned som fiskevær var ikke så unikt som Nilsen skal ha det til. Mange steder i Norge ble lagt ned, og folk flyttet til større sentre. Aune var brutalt ærlig når han under stortingsdebatten uttalte at en måtte se Hamningberg opp mot realiteten i samfunnet. Han pekte videre på at politikerne måtte ta ansvar, og ikke spre falske forhåpninger.

Mange måtte flytte med lån på hus de hadde i Hamningberg, hus som hadde falt sterkt i verdi. På de nye stedene måtte en skaffe seg bolig, noe som førte til nye boliglån, og flere kom på denne måten i en vanskelig økonomisk situasjon. Et eget Hamningbergutvalg ble satt ned for å behandle søknadene om statsstøtte. Det var noen som fikk, andre fikk ikke, og beløpene var små og hjalp ikke alle ut av den dårlige økonomiske situasjonen de var kommet i. Flere søkte om full erstatning, men fikk avslag. I 1974 fikk de tilgang på fri rettsråd som betydde at de fikk større muligheter for å påklage saken sin. Ved hjelp av advokat ble erstatningssaken gransket i 1974. Markus Andresens konkluderte med at hamningbergingene hadde krav på billighetserstatning på bakgrunn av at det forelå særegne forhold i denne saken. Det ble i etterkant av denne behandlingen sendt flere søknader om billighetserstatning, noen ble godkjent, andre fikk avslag. Hva årsaken til de ulike avgjørelsene var, er noe uklart, men kan ligge i at ikke alle hadde eiendommer og dermed ikke rett til erstatning eller statsstøtte.

Noen ble igjen i Hamningberg, det var fire pensjonister som nektet å flytte. De hadde det godt i Hamningberg, til tross for at noen vintre kunne være lange. Mennene likte å jakte og fiske og holdt seg i aktivitet på den måten. Sommerstid kom de utflytta hamningbergingene tilbake og det var igjen liv i fiskeværet. Sensommeren 1978 forlot de siste Hamningberg, da hadde Karl Petersen gått bort vinteren før. De tre siste flyttet, og en kunne nå lese i *Finnmarken* at Hamningberg var avfolket. Men så snart vinteren var på hell, og veien ble åpnet kom hamningbergingene tilbake til hjemlassen. Stedet, og området rundt, ble et fritids- og hytteområde. Turister søkte, fra 1970, i større og større grad til det gamle, forlatte fiskeværet, og til den spesielle naturen og historien på stedet. Vi skal i neste kapittel se på hvordan Hamningberg utviklet seg fra å være et fiskevær til å bli et feriested, et sted som folk søkte fra fjern og nær. Vi skal også se på kulturminnevernet som utviklet seg i samme periode.

5 FERIESTED OG KULTURMILJØ, 1978-1994

Hamningberg en vinterdag i 2007. Foto: Hege Stavseth.

De siste beboerne forlot stedet i 1978, og Hamningberg ble avfolket. Men det gamle fiskeværet ble likevel ikke forlatt og glemt. Hamningbergingene, og andre mennesker, søkte fortsatt til været, men da som fritid- og feriested, hovedsakelig sommerstid. Jeg har delt opp kapittelet i tre deltemaer, og vil undersøke følgende: Hamningberg bygdelag og bruken av været som feriested. Den voksende turismen. Og den voksende interessen for Hamningberg som kulturminne.

5.1 Hamningberg bygdelag tar grep: Ny stedsutvikling?

Mange av hamningbergingene forlot ikke hjemsplassen for godt da de flyttet, men kom tilbake i ferier og helger. De fleste hadde flyttet til nabostedene, og hadde kort vei til Hamningberg. Noen hadde lengre vei, men kom likevel hver sommer. I Hamningberg ble de igjen samlet. Mange hadde beholdt husene og brukte dem som sommerhus. Flere drev med jakt, fiske og bærplukking. Da skuteren ble vanlig, tilbrakte enkelte også påskeferiene på det tidligere hjemstedet. Fiskeværet ble et ferie- og fritidssted. Det ble holdt gudstjenester i Hamningberg kapellet en til to ganger i løpet av sommeren. Noen valgte å døpe barnet eller gifte seg i kapellet, og enkelte hamningberginger ble gravlagt på kirkegården. De tidligere offentlige bygninger som skolen og helsehuset ble solgt til private.¹⁹⁸ Rutebussen kjørte sommerstid mellom Vardø og Hamningberg to ganger i uken, og tilbudet varte fram til september 1987.¹⁹⁹

Det ble også bygget mange hytter i naboområdene til Hamningberg, som Persfjord og Sandfjorden. Sistnevnte var det gamle slåtteeområdet, jf. kapittel 2. Det var i hovedsak

¹⁹⁸ Sundve 1991:191.

¹⁹⁹ Informasjon fra Veolia Transport Nord AS, Region FFR, ved Lars Henriksen. 5.5.2008.

vardøværingar som bygget hytter her, og området ble svært populært som fritidssted.

Lilly Hansens familie eide væreiergården i fiskeværet, og hadde i mange år drevet både fiskebruk, ekspedisjon og butikk i Hamningberg. Hansen og hennes mann, Erling Sundve, fortsatte å holde butikken åpen hver sommer. De hadde flyttet til Vadsø, men så snart våren kom og veien åpnet, kjørte de hjem til Hamningberg. Her ble de hele sommeren, helt til senhøsten og vinteren kom. Da dro de tilbake til vinterboligen i Vadsø.²⁰⁰ Av og til ventet de i lengste laget med å forlate sommerstedet, slik det framgår av dette intervjuet:

Jeg husker godt en høst, jeg og Roald var enda i Hamningberg. Lilly kom til oss og var bekymret for at veien skulle snø igjen og at de ikke skulle rekke å kjøre før veien var stengt. Vi måtte love at vi ikke skulle kjøre fra Hamningberg uten å si ifra til dem. Det var kun vi fire igjen i Hamningberg da.

Bygdelaget ble dannet av utflytta hamningberginger sommeren 1974. Begrunnelsen for dannelsen av laget var praktiske felles behov, som reparasjon av kapellet, vedlikehold av vannanlegg og liknende. Det var for eksempel bygdelaget som stod bak bygdefestene i det gamle pakkhuset. Disse festene var populære på 1970 og 80-tallet. Folk kom ens ærend fra Vardø, Båtsfjord og Kiberg for å være med på festlighetene. Egne busser ble satt opp fra Kiberg.²⁰¹ Dansebandet til Jakob Mikkelsen, fra Kiberg, spilte opp til dans. Ifølge Sundve brukte det å være 150-200 mennesker på pakkhusfestene.²⁰²

Bydelaget var en viktig faktor og på bakgrunn av dets innsats ble mange saker løst ved hjelp av dugnad. Men det var også saker som bygdelaget fremmet ovenfor kommunen eller fylket.²⁰³

Våren 1975, 10 år etter beslutningen om at Hamningberg ikke skulle få bevilget havn, sendte bygdelaget en søknad om havneutdyping. Formannen i bygdelaget var Arnold Johansen, og han var en av dem som hadde vært mest aktive i havnekampen på 1950 og 60-tallet. Kravet denne gangen gjaldt mudring av Russekjeila, en sak vi også husker var behandlet tidligere, j.f. kapittel 3. Situasjonen for de som ønsket å drive fiske fra Russekjeila var fortsatt særdeles vanskelig. Kravet ble sendt Båtsfjord kommune og videre til Sverre Kjelstrup, distriktssjef for Statens havnevesen. Kjelstrup svarte at en utdypning i Russekjeila måtte en se bort fra, med henvisninger til undersøkelser som var blitt gjort tidlig på 1960-tallet av Havnelaboratoriet, j.f. kapittel 3. Det ble også vektlagt at det kun var tre fastboende

---

²⁰⁰ Intervju av Valborg Olsen 19.12.07.

²⁰¹ Intervju av Valborg Olsen 19.12.07 og Finn Stavseth 10.3.2008.

²⁰² Sundve 1991:191.

²⁰³ Sundve 1990:191.

personer igjen i fiskeværet på dette tidspunktet og at ingen av dem var aktive fiskere. Konklusjonen var følgende: «Det er en grunnregel i Statens havnevesen at det ikke bevilges penger til havnearbeider på ubebodde steder.»²⁰⁴ Saken ble i etterkant av svaret fra Statens havnevesen behandlet i Båtsfjord formannskap, hvor det ble poengtert at dette ikke var et krav framsatt av *aktive fiskere* i Hamningberg, men at: «[k]ommunen vil imidlertid ikke motsette seg en eventuell mudring/utdyping av «Russekjeila» eller opparbeidelse av landingsplass for småbåter dersom Havnevesenet skulle finne ut at der er behov for det.»²⁰⁵ En kan stille seg spørsmålet på hvorfor det i det hele tatt var nødvendig av kommunen å si at det ikke var imot en mudring av Russekjeila. Kommunen sier også med dette sitatet at det ikke ville gjøre en innsats for at det skulle bli bedre landingsplass for småbåtene i været, skulle stedet få en bedre småbåthavn så var det gjennom Statens havnevesenet, ikke kommunen. Som sitatet fra Havnevesenet viser, så hadde det allerede gått mot en ubedring i Russekjeila.

Hamningberg bygdelag ga ikke opp og sendte en ny søknad om midler til utdyping av Russekjeila året etter. Båtsfjord kommunestyre behandlet søknaden, og det ble enstemmig vedtatt at Hamningberg bygdelag bes søke støtte fra Bensinavgiftfondet,²⁰⁶ og viste også til tidligere behandling av saken året før.²⁰⁷ Søknaden ble altså sendt i retur til bygdelaget av kommunestyret. To uker senere ble saken behandlet i Vardø kommune, som kom med følgende vedtak: «Formannskapet har full forståelse for nødvendigheten av utgraving av Russekjeila i Hamningberg, og ber om at søknaden blir innvilget.»²⁰⁸ Hamningberg bygdelag sendte så søknaden rett til Fylkesutvalget i Finnmark. Bygdelaget vektla at både folk i Vardø, Sandfjorden og Hamningberg, samt turister, var interessert i at Russekjeila ble utgravd. I tillegg ble det fremhevet at enkelte drev laksefiske fra Hamningberg.²⁰⁹ Utbyggingsavdelingen til Fylkesmannen ba så Statens Havnevesen om en vurdering om mulighetene for mudring i Russekjeila. Distriktssjef Kjelstrup svarte igjen at en utdyping ikke var aktuell på bakgrunn av at undersøkelser som ble gjort 10-15 år tidligere viste klart at havnen ikke ville bli brukbar, til tross for utgraving. For det andre vektla også Kjelstrup at det kun var tre fastboende, alle over 70 år, igjen i Hamningberg. I brevet etterlyser Kjelstrup en

---

²⁰⁴ Brev til Vardø kommune fra Statens havnevesen 5. distrikt, Sverre Kjelstrup, 25.6.1975. Statens havnevesen 5. distrikts arkiv.

²⁰⁵ Utskrift fra møtebok, Båtsfjord formannskap, 14.7.1975. Statens havnevesen 5. distrikts arkiv.

²⁰⁶ Bensinavgiftsfondet hørte inn under Fiskeridepartementet, fondet ga ut øremerkede midler til havneutbygging.

²⁰⁷ Utskrift fra møtebok, Båtsfjord kommunestyre, 25.3.1976. Statens havnevesen 5. distrikts arkiv.

²⁰⁸ Vardø kommune, brev fra Bjørn Aadevig (kontorsjef) til Hamningberg bygdelag, 22.4.1975. Statens havnevesen 5. distrikts arkiv.

²⁰⁹ Brev fra Hamningberg bygdelag til Fylkesutvalget i Finnmark, 28.4.1976. Statens havnevesen 5. distrikts arkiv.

nærmere redegjørelse for *behovet* for en havn i Hamningberg. Kjelstrup pekte på at en forutsetning til at det skulle gis tilskudd var at det forelå et behov for utdyping, og Hamningberg var nå nærmest fraflyttet og hadde ingen aktive fiskere. Konklusjonen hans ble slik: «Det kan av denne grunn være vanskelig å få innvilget tilskudd, og en vil foreslå at det blir vurdert å bekoste den foreslåtte utgravingen med kommunale midler.»²¹⁰ Brevet ble forlag og glemt, og svar kom ikke til bygdelaget før senhøsten 1977, etter purring fra Hamningberg bygdelag. Finnmark fylkeskommune sa seg enig i Statens Havnevesens vurdering av havnekravet og konkluderte med at «Den eneste mulighet en ser for å få prosjektet realisert er at utgravingen finansieres med kommunale midler, evt. i samarbeid med brukerne av området.»²¹¹ Sitatet fra kommunen, som vi leste på forrige side, sa klart og tydelig at det ikke var interessert i å støtte opp om utbedring av Russekjeila.

Hamningberg bygdelag tok svaret til etterretning og havnekravene ble lagt på hyllen, men det gikk ikke mange år før et nytt havnekrav ble fremmet av bygdelaget: I 1981 ble en ny søknad om midler til mudring av Russekjeila sendt rett til Kystverket 5. distrikt.²¹² Bygdelaget beskrev situasjonen i Hamningberg som håpløs; det var kun mulig å gå inn og ut med båtene på flovann. Det hadde forsøkt å rydde på dugnad, uten at det hadde hjulpet. Bygdelaget søkte om kr. 40 000 (tilsvarende kr. 104 035 i 2007). Bygdelaget ville, ved hjelp av dugnadsarbeid i tillegg til offentlig bevilgning, en brøyt og en lastebil kunne få opp massen og få kjørt den bort på en rimelig måte. Det bemerket at fiskeværet var fraflyttet, men at mange bodde her i sommermånedene og ønsket å drive litt sesongfiske herfra. Det ble også fremhevet at småbåter ville kunne bruke en utbedret havn som nødhavn ved uvær.²¹³ Kystverket viste til tidligere behandlinger av saken, og det ble tilføyd at Russekjeilas indre del aldri har vært mulig å bruke for småbåter. En regnet med at det var en forholdsvis liten løsmasse før det kom et fjell og at graving med maskin derfor ville få liten virking, da fjellet måtte sprenges for at det skulle bli ei brukbar havn. Kystverket viste så til dets dårlige økonomi og at det av den grunn ikke kunne gi støtte til Hamningberg bygdelag, til tross for at beløpet var beskjedent.²¹⁴

Hamningbergingene hadde altså fortsatt tidlig på 1980-tallet ikke gitt opp håpet om å få bedre havneforhold. Mer enn 15 år etter den endelige beslutningen om at det ikke kom til å

---

²¹⁰ Brev til Fylkesmannen i Finnmark fra Statens Havnevesen, 7.3.1977. Statens havnevesen 5. distrikts arkiv.

²¹¹ Brev fra Finnmark fylkeskommune til Hamningberg bygdelag, 28.10.1977. Statens havnevesen 5. distrikts arkiv.

²¹² Statens havnevesen 5. distrikt skiftet navn i 1981 til Kystverket 5. distrikt.

²¹³ Brev fra Hamningberg bygdelag til Statens Havnevesen, 11.5.1981. Statens havnevesen 5. distrikts arkiv.

²¹⁴ Brev fra Kystverket til Hamningberg bygdelag, 2.6.1981. Statens havnevesen 5. distrikts arkiv.

bli utbygging av havn ble tatt. Den siste søknaden må i midlertid sies å være svært beskjeden. Nå dreide det seg ikke om havneutbygging som tidligere, men om en sikring av landingsforhold som stod i et realistisk forhold til stedets nye status. Men etter disse negative tilbakemeldingene ser det ut til at bygdelaget ga opp håpet om bedre forhold i Russekjeila. De som rodde fiske i Hamningberg måtte belage seg på at en hadde rundt to timer på seg til å fiske, fra man dro ut til de måtte inn igjen på flosjø. Dette fordi de var avhengig av høyvann for å gå inn og ut med båtene, da Russekjeila var grunn.

Hamningberg har ikke endret seg i betydelig grad gjennom 1980 og 90-tallet fram til i dag. Pakkhusfestene tok imidlertid slutt allerede på 1980-tallet. Fortsatt hender det at det utføres barnedåp, bryllup eller begravelser i kapellet. Bydelaget har fungert gjennom hele perioden, fra oppstarten i 1974. I dag er mange av hamningbergingene døde, men fortsatt er det noen igjen som bruker sommeren i fiskeværet. Mange av deres etterkommere fortsetter å bruke stedet. Det var også noen "utenfra" som kjøpte seg sommerhus i Hamningberg. Faktisk har Hamningberg stadig mer befestet seg som et populært sommersted, samtidig som den stadig mer utstrakte bruk av snøskuteren og topp moderne navigasjons – og kommunikasjonsutstyr (GPS, mobiltelefon) har medført at stedet også benyttes i vinterhalvåret.

I denne perioden viste ikke Båtsfjord kommune stort engasjement for Hamningberg. Dette var kanskje ikke så merkelig når det ikke fantes direkte veiforbindelse mellom Hamningberg og kommunesenteret Båtsfjord. Veistrekningen mellom stedene var på hele 30 mil. Det var hovedsakelig Vardø kommune som bidro med kirkelige tjenester. Vardø menighet drev også med noe vedlikeholdt i været, med maling av kirkegårdsgjerde og lignende. Men utover dette var heller ikke Vardø kommune interessert i å ta ansvar for Hamningberg, da stedet var utenfor deres område. På grunn av Hamningberg bygdelag ble stedet i en viss grad vedlikeholdt. Det var bygdelaget som la inn vintervann og sørget for at det ble gatelys i været. Det tilrettela også for besøkende med bord og benker, toalett og avfallsdunker, samtidig som det hadde ansvaret for tømming og vedlikehold av dette. Båtsfjord kommune bidro med pengestøtte.

Som en kunne se i en av søknadene fra bygdelaget, ble turismen brukt som ett av argumentene for en forbedring av havneforholdene. Det var altså allerede på 1970 og tidlig 1980-tallet en gryende turisme i det gamle fiskeværet.

5.2 Turistene kommer

I 1964 kunne en lese denne overskriften i *Finnmarken*: «Blir «rorbucamping» en ny inntekt for Hamningberg?»²¹⁵ Det ble her foreslått at fraflyttingsområdene i Finnmark skulle benyttes til turistnæringen. Det var turistsjef Romberg Berentsen som så for seg at Hamningberg skulle bli et turiststed. Han la vekt på den særegne naturen mellom Vardø og Hamningberg, det rike fuglelivet og den gamle bebyggelsen. Også formannen i Reisetrafikklaget i Båtsfjord, Knut Kvam, pekte på at det var viktig å få "kystveien" Båtsfjord – Hamningberg – Svartnes på plass for at dette skulle lykkes. Han ville på den måten legge forholdene til rette for turister, som han mente hovedsakelig var bilkjørende turister. Hamningbergingene ble intervjuet i saken, og Bjarne Esbensen uttrykte seg slik angående en eventuell turistnæring i Hamningberg:

-Vi er overmålt glade for at det ennå er krefter som arbeider for å beholde Hamningberg som et sted der mennesker kan bo [...]. Jeg har intet imot at stedet utvikler seg i turistmessig øyemed. Jeg er interessert i og glad for alle positive tiltak som kan bedre den situasjonen som stedet nu er kommet opp i.²¹⁶

På nyåret i 1965 ble det igjen diskutert i regionsavisen *Finnmarken* om turismen kunne utvikles til ny næring for Hamningberg. Romberg Berentsen pekte på at mange av de tomme husene i kyststrøkene i Finnmark burde leies ut til turistformål.²¹⁷ Her kan man trekke linjene til kommunestyrets drøftinger i 1965, som jeg skrev om i kapittel 4, hvor det ble foreslått å kjøpe de tomme husene i Hamningberg for å bruke disse til turistformål. Dette ble forøvrig kun snakk, og ingen hus ble kjøpt av kommunen.

På begynnelsen av 1960-tallet begynte turisttrafikken i Finnmark å øke. Spesielt ser en at Nordkapp ble et populært reisemål. Samtidig ble det etter hvert mer fokus på samisk kultur. Friluftslivet i Finnmark, med jakt og fiske, ble svært populært for besøkende som kom til fylket. En viktig årsak til at turismen økte nå var at veinettet ble bedre, samtidig som bilen var blitt "allemannseie". I tillegg var økonomien blant folk generelt bedre. Det var i hovedsak campingturister som kom nordover på denne tid. I følge *Finnmarken* var en stor del av turistene som kom i denne perioden finlendere, som kom i egne biler. Avisen skrev også at turistene klaget på veiforholdene i fylket. For å forbedre dette la kontorsjef Erling Storrusten i Landslaget for Reiselivet i Norge og avdelingssjef ved turistavdelingen i SAS, Arvid Sætrang, frem på nytt ideen om å bygge vei langs Barentshavet fra Vardø til Berlevåg. Dette ble

---

²¹⁵ *Finnmarken* 23.11.1964.

²¹⁶ *Finnmarken* 23.11.1964.

²¹⁷ *Finnmarken* 3.3.1965.

framlagt i 1965 på en pressekonferanse i Vardø. Det var spesielt de finske turistene det her ble fokusert på. Storrusen mente at "Nord-Norge er de store muligheters land når det gjelder utviklingen av reiselivsmulighetene."²¹⁸ De ønsket å øke turismen gjennom å forbedre veinettet. Veien rundt nordsiden av Varangerhalvøya er imidlertid fortsatt ikke realisert i dag. Men det pågår fremdeles diskusjoner i fylket og kommunene, Vardø og Båtsfjord, om hvorvidt man skal få gjennomført "verdens største rundkjøring", som strekningen av mange blir kalt. Det finnes sterke krefter både for og imot dette prosjektet. Båtsfjord kommune er særlig aktiv og ønsker at strekningen skal bli en realitet, og tror at Båtsfjord da vil få gjennomstrømmingen av turismen som drar til Hamningberg. Flere av de som har hytter langs hamningbergveien frykter at en veistrekning til Båtsfjord vil føre til økt trafikk, og dermed at livskvaliteten i området blir dårligere.

En ser at debatten rundt Hamningberg som turiststed startet tidlig. Faktisk samtidig med sluttfasen av prosessen som endte med vedtaket om ikke å satse på fiskeværet. Havnebevilgningen var så vidt lagt på hyllen, da enkelte fikk en visjon om å benytte fiskeværet til turisme. Både private og offentlige aktører, nasjonalt så vel som lokalt, så mulighetene innenfor turistnæringen: Hamningberg med sin særegne natur og gamle bebyggelse ville kunne bli et yndet turistmål. På 1960-tallet begynte en og annen turist å komme til Hamningberg – og ble tatt imot av turistverter.

Lilly Hansen og Erling Sundve begynte tidlig å vende seg til turistene. De drev butikk, som nevnt tidligere, og det var også de som hadde postkontoret. Da kunne en sende post til 9959 Hamningberg, noe som i seg selv ble betraktet som en kuriositet. De fikk trykket opp egne postkort for Hamningberg og fikk laget et eget poststempel med riss av de særegne fjellene. Det ble populært blant besøkende å kjøpe postkort med "hamningbergstempelet". Postkontoret fikk nokså lang levetid, det ble nedlagt først 31.12.1991.²¹⁹ Til tross for at postkontoret ble nedlagt, var det fortsatt populært å kjøpe postkort med avtrykk av poststempelet fra Hamningberg. Ellers ble det solgt forskjellige suvenirer, mange merket med "the End of Europe".

Sundve tok turistene med på turer. Spesielt var det mange fugleinteresserte som besøkte området, noe som passet Sundve godt, da han selv var en ivrig hobbyornitolog. Området var et eldorado for fugleinteresserte. Sundve hadde en liten båt og kunne ta turistene med på båtturer til Syltefjordstauran, et kjent fuglefjell mellom Hamningberg og Båtsfjord, og et av Norges største. Hamningberg ble beskjedent markedsført på denne tid, men fiskeværet

---

²¹⁸ *Finnmark Tidende* 4.10.1964.

²¹⁹ Informasjon fra Postmuseet Maihaugen.

ble likevel et populært turistmål for både utenlandske og norske turister. Det ble blant annet kjent som "the end of Europe". Hit søkte de som ville oppleve en annerledes ferie, og turismen økte gradvis. Finnmarkinger ble også mer oppmerksom på Hamningberg, og det ble populært å ta seg en tur til det nedlagte fiskeværet. At Hansen og Sundve drev butikk og postkontor i Hamningberg betydde mye både for dem som hadde sommerhus og for turistene. Den lille butikken var også en viktig trivselsfaktor, spesielt for besøkende. Det var populært å kunne avslutte turen i Hamningberg hos "ho Lilly på butikken".

Sommeren 1978 kunne en lese i *Finnmarken* at en busslast med folk fra Oulu i Finland var i Hamningberg. Det særegne med disse turistene var at de holdt gudstjeneste i kapellet med finsk prest. Bak arrangementet stod den læstadianske menigheten i Oulu. Dette var første gang en finsk gudstjeneste ble avholdt i kapellet i Hamningberg.²²⁰ Noe som forteller at folk søkte å gjøre det som var "annerledes". Man ønsket feriemål og opplevelser utenom det vanlige, der det som ble oppfattet som eksotisk var populært. Denne perioden startet rundt 1980 og varer fortsatt.

I 1982 innkalte SAS-hotellene i Finnmark til møte. Møtet gjaldt Hamningberg som turistmål. Blant de inviterte var representant for SAS-hotellene i Finnmark, Jarl I. Roxrud, Edgar Fredriksen som representerte Hamningberg bygdelag, fylkeskonservator Einar Niemi, hamningberginger, ordførerne for Båtsfjord og Vardø kommune, samt fylkesmann Anders Aune. Tema var stedsutvikling for Hamningberg, med særlig vekt på turisme og turisme relatert til stedets unike kulturminner.

SAS-hotellene i Finnmark satset nå stort på kurs- og konferanse markedet i tilknytning til turismen. Begrunnelsen til møtet var at SAS-hotellet i Vadsø ønsket å markedsføre Hamningberg som et turistmål: "Stedet er tenkt tilbudt turoperatører som lager litt mer avanserte og mer innholdsrike turer enn hva en Nordkappreise er".²²¹ Ved å bruke Hamningbergs særegenheter, som naturen, kulturen og historien, ønsket SAS-hotellene å skape en bredere basis for turismen i Øst-Finnmark. SAS-hotellene hadde i forkant av dette møtet orientert seg om det kunne bli konflikter med lokalsamfunnet ved en økt turisme. Ifølge referatet fra møtet var det liten motstand blant dem som hadde hus i Hamningberg. Det refereres også til at SAS-hotellene tidligere hadde vært i kontakt med reiselivsfolk fra USA, Tyskland, Italia og Sverige. Det hadde vært representanter på besøk i Hamningberg fra turoperatørene fra alle disse land utenom Sverige, som forøvrig også godkjente forslaget om å

---

²²⁰ *Finnmarken* 8.9.1978.

²²¹ Møtereferat fra møtet "Hamningberg som turistmål" av SAS hotellene i Finnmark, 4.2.1982. Båtsfjord kommunes arkiv.

markedsføre Nord-Varanger og Hamningberg, men uten å dra på befarings. Ifølge referent Roxrud var alle meget positiv til ideen. Han beretter videre at på dette tidspunkt, februar 1982, var det ni grupper som hadde bestilt denne pakken i sommersesongen 1982. Det var lagt opp til bussturer fra Vadsø til Hamningberg. I det gamle fiskeværet skulle de få servering og omvisning. Det ble på møtet lagt fram forskjellige aktivitetsforslag til turistene: Fisketurer, utkikkspost på Harbakken (fjelltoppen bak bebyggelsen), kafèservering, matservering, museum, dansefester, åpen rorbu, guiding og suvenirsalg. Roxrud mente at en av de mest effektive markedsføringene stedet kunne få, var at de som hadde vært på besøk i Hamningberg solgte dette via beretninger til andre.²²²

Allerede sommeren 1982 kom flere busser til Hamningberg, men ifølge min informant tok ikke dette seg opp for alvor før i 1985 da Øst-Finnmarks regionråd ble dannet. Regionrådet ble dannet av syv kommuner og hadde som formål å skape nye næringsveier, samt styrke de eksisterende næringer. Det fikk et eget turistråd, med representanter fra hver kommune, og med markedsføring særlig mot Finland. Finnene hadde allerede da i en periode markedsført Varanger som "veien til Ishavet". I 1986 ble Finn Stavseth leid inn for å guide bussene. Det var både Norgesbuss (vanlig turisme) og SAS-hotellene (kurs og konferansesenter) som stod bak disse arrangementene. Stavseth hentet turistene med buss i Vadsø, tok dem med til Vardø hvor det ble gitt omvisning på festningen og lunsj på restaurant. Reisen fortsatte til Hamningberg hvor de tilbrakte resten av dagen. I Hamningberg var det ulike opplegg for turistfølget. Noen ganger var det ordnet med middag og levende musikk i pakkhuset. Dette var, ifølge Stavseth, svært populært blant de besøkende. Bussturene var i hovedsak firmaturer, med firmaer som hadde konferanse på hotellet i Vadsø.²²³ Det var også en del bussturer med ornitologer som dro for å undersøke fuglelivet, et felt der pioneren Sundve fortsatt var en aktiv aktør. Disse arrangementturene tok slutt i overgangen til 90-tallet. Hovedforklaringen er sannsynligvis at Hamningberg ikke klarte å følge etter kravene som ble stilt til høyere standard. I Hamningberg manglet en gjennomført tilrettelegging med ordentlig toalett, overnatting og annen service. Samtidig ble SAS-hotellet i Vadsø solgt til Rica-kjeden, slik at kontinuiteten i satsingen på Hamningberg ble brutt. Nå må det sies at det fortsatte å komme busser med turister til Hamningberg, men ikke i samme grad og i den tilsvarende organiserte formen.

Lilly Hansen døde tidlig på 90-tallet. Sundve fortsatte å holde butikken i gang og i noe

---

²²² Møtoreferat fra møtet "Hamningberg som turistmål" av SAS hotellene i Finnmark, 4.2.1982. Båtsfjord kommunes arkiv.

²²³ Intervju av Finn Stavseth 1.4.2008.

grad tilrettelegge for turistene. En vinter midt på 1990-tallet gikk også Erling Sundve bort. En vardøvrering, som hadde hatt hytte i Hamningberg siden 1970-tallet, Svein Knutsen, tok over butikken. Etter hvert flyttet butikken ut av de gamle lokalene i væreiergården og ned til et annet bygg, hvor det forøvrig også hadde vært butikk i gamle dager. Butikken ble nå en kafè/kiosk og fikk ølsalg. Her ble det også tilbudt enkel overnatting.

En av årsakene til at turister søkte til Hamningberg er som nevnt de særegne kulturminnene i og omkring det nedlagte fiskeværret. Særlig attraksjon hadde bygningskulturen, Hamningberg var et av få kyststeder i Finnmark som kunne dokumentere en helhetlig førkrigsbebyggelse. På slutten av 1970-tallet ble kulturminnevernet organisert i fylket. På den måten kom Hamningberg igjen i fokus hos fylkesmyndighetene, denne gangen altså ikke i tilknytning til havnespørsmål, men som et kulturminnested.

5.3 Kulturminnevernet kommer

Kulturminner er alle spor etter menneskelig aktivitet som kan fortelle oss noe om vår historie. I 1978 kom kulturminneloven, som slo sammen to tidligere lover; bygningsfredningsloven og fortidsminneloven.²²⁴ Kulturminnelovens § 1. første og andre ledd beskriver lovens formål slik:

Kulturminner og kulturmiljøer med deres egenart og variasjon skal vernes både som del av vår kulturarv og identitet og som ledd i en helhetlig miljø- og ressursforvaltning. Det er et nasjonalt ansvar å ivareta disse ressurser som vitenskapelig kildemateriale og som varig grunnlag for nålevende og fremtidige generasjoners opplevelse, selvforståelse, trivsel og virksomhet.²²⁵

Med kulturminneloven fikk Norge en endring innenfor faget. Det ble i denne perioden, fra rundt 1980, større fokus på å ta vare på kulturminner, mange bygg og anlegg ble nå vernet eller fredet i Hamningberg. Arbeidsfordelingen ble delt mellom Miljøverndepartementet, Riksantikvaren og fylkeskommunen. Fylkeskommunen (fylkeskonservatoren) fikk rollen som ”saksbehandlende førsteinstans” i tilknytning til søknader om vernearbeid, og det kunne også fatte midlertidig fredningsvedtak. En ny endring i faget kom da fylkeskommunen i 1990 fikk en større grad av selvbestemmelsesrett ved kulturminnevernsaker.²²⁶

Hvorfor er det viktig å verne kulturminner? Ifølge Riksantikvaren er det viktig fordi ”[k]ulturarven representerer kulturelle, sosiale og økonomiske verdier, og er derfor en viktig

---

²²⁴ Myklebust 1999:17.

²²⁵ Lovdata, kulturminneloven (se url i litteraturliste).

²²⁶ Lidèn 1991:100.

del av samfunnsutviklingen.”²²⁷ Kulturminner og kulturmiljøer bidrar til kunnskap om fortiden, og gir en autentisk opplevelse. Dette er en ikke-fornybar ressurs, og det er derfor svært viktig å ta vare på de fysiske minnene på best mulig måte.²²⁸

Hvorfor verne Hamningberg? Hamningberg har vært et fiskevær siden 1500-tallet og har også mange spor helt tilbake til steinalderen. Under andre verdenskrig ble store deler av Finnmark utsatt for den brente jords taktikk eller utsatt for ødeleggende bombing. Hamningberg ble ikke ødelagt. Fiskeværet ble derimot offer for gjenreisningspolitikken etter krigen, ved at det ikke ble satset på været, noe som førte til at få hus er oppført etter krigen i Hamningberg. Dette gjør at fiskeværet står som et symbol på ”det gamle kyst-Finnmark”.

Det ble utarbeidet en reguleringsplan med vernebestemmelser for Hamningberg av fylkeskommunen for Båtsfjord kommune. Initiativet ble tatt av fylkeskultursjefen i 1991. Arbeidet pågikk over flere år og ble godkjent av Båtsfjord kommune i 1994. Formålet med reguleringsplanen var å sikre vern av bygninger og kulturmiljø.²²⁹ Bakgrunnen til reguleringsplanen var at «[...] Hamningberg i dag har den mest helhetlige fiskeværsbebyggelse fra før siste krig i Finnmark.»²³⁰ Her finnes hus fra forskjellige epoker og viser hvordan et fiskevær på Finnmarkskysten var bygd opp. De ulike boligtypene er blant annet i senempir og sveiserstil, samt de særegne varangerhusene, hvor fjøset er bygd fast i hovedhuset.

Reguleringsplanen opererte med to kategorier: *Særlig verneverdige bygninger og øvrig bebyggelse*.²³¹ Under første kategori lå fredede og vernede bygninger. En bygningsmiljøzone var fredet og underlagt Riksantikvaren. De særlig verneverdige bygningene hadde en egen antikvarisk verdi som skulle bevares. Den øvrige bebyggelsen ble lagt under strenge vernebestemmelser. Reguleringsplanen la også forholdene til rette for en videre utvikling av stedet. Det ble lagt retningslinjer for hvordan hus skulle restaureres og hvordan nybygg skulle bygges. Det ble lov å bygge nye boliger i hovedværet, men de måtte tilpasses den øvrige bebyggelsen. Det ble i planen også lagt til rette for en utbygging av småbåthavnen i Russekjeila, 13 år etter siste søknad om havneutbygging fra Hamningberg bygdelag.²³²

---

²²⁷ Riksantikvaren 1 (se url i litteraturliste).

²²⁸ Riksantikvaren 2001:7.

²²⁹ Reguleringsplan 1994:9.

²³⁰ Reguleringsplan 1994:9.

²³¹ Reguleringsplanen 1994:9.

²³² Reguleringsplanen 1994:10.

5.3.1 Kulturminnevernet og det nasjonale kulturvern

Som vist ovenfor har ulike myndighetsorganer ansvar for kulturminnevernet i Norge. Det offentlige regelverket legger rammebetingelsene for hvordan kulturminnevernet skal ivaretas. Reguleringsplanen er en bebyggelsesplan for Hamningberg underlagt Båtsfjord kommune. Rammene for hvordan kulturminner og kulturmiljø skal ivaretas settes av Plan- og bygningsloven. Skal man bygge hus eller endre på bebyggelsen i Hamningberg skal det søkes om tillatelse fra kommunen. Man kan søke dispensasjon for å få lov til å avvike fra det som er regulert, men det må da foreligge særlige grunner. Myndighetene har fått en betydelig innflytelse på privat eiendomsforvaltning. Dette ble en grobunn for konflikt i hele landet på 1980 og 90-tallet, og Hamningberg er således ikke noe unntak. Kulturminneloven er laget for å ta vare på verdier som ikke kan anses som private, men er verdier som er av stor samfunnsmessig betydning. For å ta vare på de kollektive verdiene kan konflikter oppstå i forbindelse med loven og hvordan man skal tolke den. Fagfolkene sier de har rett til å gjøre inngrep i privat eiendom, da dette står i loven. Grunneierne nekter å godta dette, og føler seg overtrampet. Folk handler ut fra sin forståelse for hva som er riktig og galt. I et slikt emne som kulturminner er rettsoppfatningen ulik blant folk. Noen frykter at de ikke får bruke eiendommen til det de selv vil dersom noe blir vernet. Huseiere vil gjerne skille mellom *private* og *offentlige* kulturminner, til tross for at loven ikke opererer med slikt skille på dem. Mange ser på familiens gårdshaug fra gamle tider som et privat kulturminne. Kirker er derimot definitivt offentlige kulturminner.²³³

For å få bygninger mest mulig korrekt ivaretatt gjennom bygningsvernet, kan det også føre til at kostnadene til restaurering blir høye. Men det er i Norge lagt til rette for at det kan søkes støtte gjennom ulike fond. Huseier kan sende søknad til Riksantikvaren, og fylkeskommunen er da behjelpelig med utfylling av skjema. Disse fondene er tilrettelagt for å ta vare på det nasjonale kulturvernet, og er et hjelpemiddel slik at kulturvernet blir gjort på korrekt måte. Men ansvaret for ivaretagelsen av ”private” kulturminner ligger hos huseier, ikke det offentlige. Det er derfor viktig at private forstår hvor viktig det er å ta vare på kulturarven og at de følger regelverket som Kulturminneloven og Plan- og bygningsloven pålegger dem.

---

²³³ Bertelsen m.fl. 2002:103.

5.3.2 Kulturminnevernet og hamningbergingene

Å drive med kulturminnevern på begynnelsen av 1980-tallet i Hamningberg var ikke bare enkelt. Det var ikke alle som forstod hvilke verdier som lå i det særegne kulturmiljøet og hvor viktig det var å ta vare på bebyggelsen, og ønsket ikke å delta i bevaringen av stedet. Enkelte av de som eide bolig i Hamningberg ville selv bestemme hva de skulle gjøre med husene sine. De forstod ikke hvordan myndighetene kunne bestemme hvilken farge de skulle ha på huset, hvorfor de måtte male med linolje, eller at de ikke fikk lov til å skifte vindu. Mens andre igjen benyttet seg av tilbudet om støtte og hjelp til restaurering. Eksempelvis benyttet Hansen og Sundve seg av denne ordningen. Og således ble store deler av fredede bygg og anlegg istandsatt, og den nasjonale kulturarven ivaretatt. Flere av de lokale var altså tidlig i fasen noe skeptisk til kulturminnevernet, men utover i perioden skjedde det en holdningsendring til kulturminnevernet. Det var stadig flere som så verdien som lå i det gamle kulturmiljøet og hvor viktig det var å ta vare på stedets originale bebyggelse. Til tross for at Hamningberg ble lagt under vernebestemmelser, ble det altså foretatt en del endringer på bebyggelsen. Siden 1970-tallet har noen få nye hus er kommet til, andre hus er borte og noen hus er renoverert til det ugjenkjennelige. Ut fra mine intervjuer er mange i dag glade for at reguleringsplanen ble innført, og at fylket har hjulpet huseierne med å ta vare på bebyggelsen og kulturmiljøet.

5.4 Sammendrag

Hamningberg har gått fra å være et fiskevær til å bli et fritidssted for tidligere beboere og andre som har hytter i området. Hamningberg bygdelag ble dannet på midten av 1970-tallet, og har vært en viktig aktør for været. På grunn av dets innsats ble stedet vedlikeholdt med blant annet vannanlegg, benker og søppeltømming. Vi har i kapittelet sett at bygdelaget ikke hadde gitt opp håpet om havn i Hamningberg, og på slutten av 1970-tallet ble det sendt flere søknader om utdyping av Russekjeila. Disse søknadene ble avvist på bakgrunn av at det ikke fantes et behov for båthavn, da det ikke eksisterte noen aktive fiskere på stedet.

Samtidig som dette skjedde ble stedet også et feriested for campingturister som søkte de særegne og eksotiske feriestedene. Pionerene Hansen og Sundve startet tidlig med aktiviteter rettet mot turismen, og tilrettela blant annet slik at ornitologer kunne dra til et av Norges største fuglefjell, Syltefjordstauran. Det var i en periode mange tilreisende som kom i busser. Her bidro blant annet SAS-hotellene med å markedsføre og arrangere turene.

Endringen innenfor kulturminnevernet førte til at fylket på ny rettet fokus til Hamningberg. Denne gang var det ikke på bakgrunn av havnespørsmål, men for å ta vare på

bygningstiljøet. Stedet representerte et verdifullt kulturtiljø, noe som fikk betydning i forhold til hvordan varet skulle bevarer. Holdningen til kulturminnevernet var ulik blant lokalebefolkningen, noen satte seg imot fylkets innblanding og storsamfunnets verning og fredning av bebyggelsen, og andre benyttet seg av støtten og hjelpen de fikk til restaurering. Utover 1990-tallet endret holdningene seg, og de fleste i Hamningberg var glade for at stedet ble bevart, og at fylket hjalp til med å istandsette bygg- og anlegg. Det gamle fiskeværet ble gjennom reguleringsplanen i 1994 lagt under en verneplan. Denne endringen fikk stor betydning for fiskeværet. Det er på grunn av kulturminnevernet at mange i dag har restaurert husene og at Hamningberg ble godt bevart. På grunn av ulike holdninger tidlig i denne perioden ble en del av bebyggelsen ikke bevart etter loven; noen av husene ble renovert, ikke restaurert. En del av bebyggelsen framstår i dag mindre autentisk enn ønskelig, men varet framstår likevel som den best bevarte helhetlige trehusbebyggelsen fra før siste krig i Finnmark. Vi skal i neste kapittel se på hvordan og for hvem stedet har blitt et minneste. Og også fokusere på hvordan minneste og verdiskapning sammen kan brukes som en ressurs for samfunnet.

6 **HAMNINGBERG** – **MINNESTED OG ”NY” VERDISKAPNING, 1994-2007**

”Russebuene” i Hamningberg bygd på 1800-tallet. Navnet kan komme av at materialet i buene var ”russeplank”, fraktet fra Russland av pomorene, og at russiske fiskere kan ha bodd her under sesongfiske. Foto: Hege Stavseth.

I dette kapitlet skal det undersøkes hvorfor Hamningberg ikke er blitt et glemt og forlatt sted. Vi skal se på hvorfor stedet er blitt et populært reisemål, og hvorfor så mange, både blant lokalbefolkningen og andre besøkende, tar veien til det. Hvordan og for hvem er Hamningberg blitt et minnested? Hvordan blir minnestedet bundet sammen med en ”ny” verdiskapning?

6.1 **Hva er et minnested?**

I følge Anette Warring var den franske sosiologen Maurice Halbwach (1877-1945) den første innenfor samfunnsvitenskap til å forske på minner og minnesteder, *lieux de mémoire*. Minnesteder er etter Halbwach`s teorier i hovedsak et kollektivt fenomen. Det er noe som blir gitt en symbolsk mening gjennom kollektive tolkninger. Uten fellesskapet ville minnene bli glemt. Hans ensidige fokus på det kollektive har senere blitt kritisert. Forskere har i hovedsak brukt Halbwach som grunnstein, men utviklet teoriene om minnesteder.²³⁴ Historikeren Pierre Nora definerer et minnested som “meaningful entity of real or imagined kind, which has become a symbolic element of a given community as a result of human will or the effect of

---

²³⁴ Warring 1996:209.

time”.²³⁵ Minnsteder blir således skapt når det kobles opp til en minnehistorie som kan være noe reelt, eller noe innbilt, og til en symbolsk betydning. Altså, noe du minnes tilbake, noe som har en symbolsk mening for deg. Til tross for at minnene oppleves i fellesskap, så kan hver enkelt person ha sin særskilte tolkning av den samme hendelsen.²³⁶

Ifølge Einar Niemi, kan minnsteder skapes av ulike motiver og behov. Det kan for eksempel oppstå ved en følelse av *tomhet*, som kan føre til at en ønsker å skape en gjenblivelse av det som er borte i et forsøk på å fylle tomrommet. Et minnsted kan bygge på *følelser*, på godt eller vondt. Det kan være en *dramatisk hendelse* som utløser et sterkt minne og føre til et behov for minnsted. Minnsted kan være *identitetsskapende*, som et sted du kjenner deg igjen ved, et sted som representerer deg og den du er. Minnsteder er en forankring til fortiden. Det kan være et forsøk på å *legitimere* historien. Og det kan finnes *uklare, flytende minner*. Disse udefinerbare minnene kan også gi behov for en forankring, som de sakrale minnsteder.²³⁷ Minnsteder oppstår altså når *behovet* for et minnsted er til stede.

Når en baserer seg på minnehistorie må man være oppmerksom på at minner kan være problematiske som kilder. Minner er påvirket av ettertidens erfaringer, normer og regler. Ifølge Narve Fulsås representerer minner og historie ulike måter å se fortiden på, uten at noen av de er mer verdifulle enn andre. Fulsås skriver: ”I staden har minnehøgtider, minner og historie eit delvis supplerande og kritisk forhold til kvarandre.”²³⁸ Historie kan tilføye noe mer til fortellingen enn minnet, gjennom å formidle minnet videre via demografiske, sosiale og kulturelle kontekster. Historie er kildekritisk til minner, men gjennom minner får en fargeaspektene og følelsene til de som opplevde fortiden. Det blir en mer ”levende” fortelling, selv om minnene kan være preget av feilkilder eller som Fulsås sier det: ”Minner på si side vil alltid vere ein viktig basis for historie, sjølv om det inneheld feil, fortregningar eller forskjøning.”²³⁹ Brukes historie og minner sammen, kan dette gjøre fortellingen både mer fullstendig og levende, samtidig som historie bidrar til å gjøre minner mer troverdig.

6.2 Hamningberg som minnsted – for hvem?

Hvordan kan Hamningberg være et minnsted? I kapittel 5 så vi at Hamningberg i dag blir sett på som et unikt kulturminnsted. Her finnes minner fra en tid som er forbi, minner fra en kystkultur som i dag er borte: Minner fra tiden da pomorene kom fra Kvitsjøen for å fiske og

---

²³⁵ Warring 1996:123.

²³⁶ Warring 1996:218.

²³⁷ Niemi, Einar forelesning UiT 19.09.07.

²³⁸ Fulsås 2003:172.

²³⁹ Fulsås 2003:174.

drive handel i Norge; mange førkrigshus som dokumenterer arkitektur og byggeskikk, som væreiergården fra 1800-tallet med gamle butikklokaler, med sin blanding av empire- og sveitserstil og russisk inspirerte dekordetaljer; krigsminner etter det tyske kystfortet fra andre verdenskrig; den gamle moloen og Russekjeila; kirkegården med de mange gravene; momentet over redningsskøyta dåd i 1894 og de eldgamle hustuftene i Sjøvika. Kulturminnene er mange i Hamningberg, stedet framstår nesten som et levende museum. På grunn av at fiskeværet ble nedlagt i 1965, symboliserer plassen også sentraliseringen og moderniseringen som har funnet sted etter krigen, og kan derfor for mange også være et minnested om norsk etterkrigshistorie.

Mine kilder til dette kapitlet er i hovedsak intervjuer jeg har foretatt, men også egen observasjon på stedet over lengre tid. Jeg har tilbrakt tid sammen med hamningbergingene og hørt deres kollektive erindringer. Jeg har også opplevd turistene og deres fascinasjon for stedet. Turister som stadig returnerer. Men også prosjektplaner og ulike dokumenter om ”ny verdiskapning” er brukt. Vi skal nå gå nærmere inn og undersøke hvordan stedet har blitt et minnesmerke for de ulike gruppene, og vil først se på hamningbergingene og deres etterkommere.

6.2.1 Minnested for hamningbergingene

Hvordan ser hamningbergingene og deres etterkommere på bygda som minnested? Nora skriver i sin artikkel at minnesteder dukker opp når det forekommer et brudd med fortiden.²⁴⁰ Det ble et brudd for mange å rive seg løs og starte på nytt et annet sted. Det er klart at mange av hamningbergingene har sterke følelser knyttet til Hamningberg, sterkere enn man kanskje vanligvis får hvis man flytter fra hjembygda. Flyttingen ble opplevd som dramatisk – for noen nesten traumatisk – på grunn av omstendighetene omkring kampen for havn og myndighetenes bestemmelser om ikke å satse på fiskeværet. Hamningberg er for dem et *patossted*, et sted som aktiverer sterke følelser, som bringes frem av minner om deres hjemplass, barndom, gleder og sorger. Her har også mange som fortsatt lever, opplevd andre verdenskrig da okkupasjonsmaktene overtok deler av hjemmet deres. De fleste måtte flytte fra Hamningberg under krigen på grunn av bombing og fare for stridstrefninger. Maktkampen mellom Sovjetunionen og Tyskland ble merkbar på det lille stedet lengst i øst.

Mange som ennå lever var med på å ruste opp stedet etter krigen. Hamningberg ble, som nevnt tidligere, ikke brent, men stedet var likevel i dårlig stand, nedslitt etter krigsårene.

---

²⁴⁰ Nora 1996:1.

Bedehuset var brent, kaiene og skolen måtte bygges opp på nytt. Innbyggerne opplevde denne tiden som en optimistisk og entusiastisk tid, med pågangsmot og samhold og framtidstro. Sett i lys av dette ble ”seigpiningen” og det endelige vedtak i havnespørsmålet opplevd særlig bittert, som et svik fra storsamfunnets side. For noen ble det ti år med uavklart skjebne. Som kapittel 4 viser, hadde enkelte det vanskelig økonomisk da de måtte flytte fra nedbetalte hus for så å starte på nye boliglån i høy alder. I etterkant kom kampen om å få erstatning. For mange ble Hamningberg et symbol på og et minnested over myndighetenes gjenreisningspolitikk og sentraliseringspolitikk etter krigen. Hamningberg viser hvordan det gikk med småsteder som ikke hadde livets rett. De følelsesladde erfaringer herfra ble et solid fundament for stedet som minnested.

Alfred Nilsen måtte flytte fra Hamningberg i 1965 og ga uttrykk for nettopp dette i et intervju i 1970:

[...] dersom det var blitt noe i Hamningberg – ei kai og produksjon – så hadde alle hamningbergere flyttet momentant tilbake med en gang. Alle ihop. Og jeg skulle være den første, ja med en gang skulle jeg vært der. For jeg må si at jeg har ikke trivdes en dag her i Vardø [...] Jeg må si det er med tårer i øynene du står å ser vestover og vet at din fødeplass ligger der vest, men man har ikke den frihet at man kan få lov til å komme dit.²⁴¹

Mange hamningberginger satt igjen med en slags tomhet etter at de måtte flytte fra hjemplassen. En måte å fylle dette tomrommet på var å komme tilbake og holde liv i været sommerstid. Som Warring skriver, er minner satt i sammenheng med tid og rom, minner er det man har igjen av det som er forlapt. Men minner blir først et minnested når det tillegges en symbols betydning.²⁴² Og det var nettopp dette som skjedde i møtet mellom de utflyttede hamningbergingene og deres gamle hjemsted.

Nå må det nevnes at de fleste jeg har intervjuet i forbindelse med denne oppgaven, har sagt at i dag ser de at det hadde vært vanskelig å satse i Hamningberg, selv med ny havn. De hadde trolig flyttet uavhengig av nedleggelsen av fiskeværet. Dette gjaldt i hovedsak de som da var unge. Men likevel er det svært mange av dem som i ettertid har hatt et sterkt behov for å søke tilbake til hjemstedet.

I dag er det vanskelig å få kjøpt hus eller tomter i Hamningberg. Huseiere vil ikke selge, til tross for at enkelte ikke benytter husene eller har noen planer om å ta dem i bruk. Forklaringen ligger trolig på det følelsesmessige plan. Tross alt knytter minner og opplevelser

---

²⁴¹ Nilsen 1970:110.

²⁴² Warring 1996:225.

dem til stedet, og huset blir det konkrete tilknytningspunkt. Mange av de tidligere innbyggerne vil således ikke gi slipp på fiskeværet. Plassen er noe mer enn hytte, hus og fritidssted. For hamningbergingene er det et minnested full av erindringer om en tid som er forbi. Flere av de eldre jeg har intervjuet, forteller at i senere år har det blitt enda viktigere å treffe andre hamningberginger. Individuelle og kollektive erindringer strømmer på når de treffes. Mange holder samtidig tradisjonene i hevd, med jakt og fiske. Som Anne Eriksen skriver: ”Minner er for en stor del erindring *om* en kontekst, og de framkalles ofte *i* fellesskap eller *på grunn av* et fellesskap.”²⁴³ Hun peker også på at minner kan styrke fellesskapet hos dem som minnes. Hamningbergingene som er igjen, har et fellesskap som ingen andre kan ta del i. De som opplevde 1950-60 årene er blitt stadig færre, og det er for dem blitt enda mer viktigere å treffe hverandre og minnes tilbake.²⁴⁴ En hamningberging forteller hvordan det er å komme tilbake til hjemstedet:

Det er i de senere årene man har vært der [Hamningberg] mest. Det er veldig gøy å komme dit. Mange ganger når du kommer til Hamningberg, så får du fortiden nærmere, du husker bedre. Jeg håper å få dra dit til sommeren også.²⁴⁵

Warring tar opp dynamikken mellom individuelle og kollektive erindringer. Individuelle erindringer kan omformes av kollektive erindringer. Det kan være lett å tilpasse egne minner til den kollektive felleserindringen. På samme måte tar Warring opp at erindringer som ditt sosiale miljø har opplevd, men ikke du selv, kan bli dine ved at de omformes til å bli en del av din egen personlige erindring.²⁴⁶ Andres erindringer tilbake til gamle dager blir ofte gjenfortalt, gang på gang, til du selv føler at det er en del av dine personlige minner.

Etterkommere av hamningberginger har blitt fortalt om hvordan livet i Hamningberg en gang var. Muligens kan noen av fortellingene som de hører, bli opplevd som en del av deres personlige erindringer når de er i Hamningberg. Å være i det gamle fiskeværet skaper følelser og gir liv til fortellingene; de blir følt som autentiske, intimt knyttet til det gamle miljøet. Her finnes barndomshjemmet til foreldre eller besteforeldre, som fysisk ramme om erindringen og fortellingene.

Fiskeværet er slik med på å gi hamningbergingene og deres etterkommere en identitet, dertil kanskje et behov for identifikasjon – et behov for å vise hvem man er. Som Knut

---

²⁴³ Eriksen 1999:87.

²⁴⁴ Intervju av Bella Karlsen 18.12.2007.

²⁴⁵ Intervju av Olga Esbensen 28.1.2008.

²⁴⁶ Warring 1996:214.

Kjeldstadli sier: ”Et menneske som har mistet hukommelsen, veit ikke hvem det er [...]. Å vite om gamle dager er å se seg sjøl i en sammenheng, å se at en ikke er et frittstående atom, men er skapt også av forhold fra før en sjøl ble født.”²⁴⁷ Og nettopp slik synes Hamningberg i dag å fungere for mange av etterkommerne – identifikasjon og identitet er skapt av hendinger og minner fra før de ble født.

6.2.2 Minnested for turistene og storsamfunnet

Men Hamningberg har også blitt et minnested for andre enn de tidligere beboerne og deres etterkommere. For mange besøkende og faktisk også for det senmoderne storsamfunnet framstår stedet som et minnested. Når turistene tar veien til Hamningberg, kjøres de siste fire milene langs en smal vei gjennom et spektakulært landskap. Det første som møter deg i Hamningberg er et minnesmerke over redningsdåden til Norges første redningsskøyte, Colin Archer. Bautaen ble satt opp i 1994 i forbindelse med 100 års markeringen av hendelsen. Det var et privat initiativ av tre lokale personer.²⁴⁸ Historien blir kort fortalt i innledningen til første kapittel. Minnesmerket symboliserer den farefulle havnen i Hamningberg, hvor de som rodde fiske, satte sine liv på spill dersom de ikke kom seg på land i tide ved uvær. Det symboliserer også viktigheten av å ha redningsskøyta langs Norges langstrakte kyst og hvor nødvendig det er å ikke glemme havets dødelige kraft. Minnesmerket symboliserer ikke minst de heltedige menneskene som dro ut fra Vardø og satte livet på spill for å redde menneskene på sjøen. Takket være deres innsats omkom ingen; 36 mennesker ble reddet mainatten i 1894. Formålet med bautaen er, som med så mange andre minnesmerker å forsøke å stoppe glemselens dynamikk. Minnesmerket kan absolutt være et sterkt symbol og gi erindringer for mange, også for turister og storsamfunnet. Noen har kanskje mistet sine kjære på havet, andre er muligens med i redningsselskap i Norge eller andre land.

Går du videre fra minnesmerket, kommer du til skolehuset hvor skiltet ”Hamningberg skole” fortsatt står på bygningen. Kapellet ligger litt ovenfor og er fortsatt noe i bruk. Kirkegården i Sjøvika kan se forlatt ut, en liten kirkegård, med hvitmalt gjerde rundt. I hovedværet står de gamle husene relativt tett, her står også det gamle fiskemottaket til *Hamningberg fiskersamvirkelag*. Og et stykke ovenfor er væreiergården med butikken og det gamle postskiltet på veggen. Midt i været står lyshuset med aggregatet som ga strøm til alle i Hamningberg. Ved siden av står de gamle russebuene. Følger du veien helt ut til den stopper,

---

²⁴⁷Kjeldstadli 2003:23.

²⁴⁸ Intervju av Finn Stavseth 4.4.2008.

står du ut mot Ishavet. Da har du passert Russekjeila, som hamningbergingene forsøkte å ruste opp til småbåthavn. Her finnes enda noen båter som er i bruk sommerstid. Videre ut på odden er den lille men kraftige moloen, en liten stubb som står som et symbol på ”de brutte løftene” om en trygg og sikker havn. For besøkende som kommer til Hamningberg blir stedet et sterkt møte med et samfunn som nå er borte og med ”de brutte løftene”. Og et møte med historien om sentraliseringen og moderniseringen som skjød fart etter andre verdenskrig, og i tillegg blir det et møte med førkrigstiden, med den gamle fiskeværkulturen med sine særegne trekk.

Det er sannsynlig at finnmarkinger, og da særlig de som bor i kyststrøkene, finner noe av sin identitet i Hamningberg. Det er et minneste om ”det gamle Finnmark”. Dette begrunner jeg med at Finnmark har, som tidligere nevnt, manglende historiske gjenstander og helhetlig bebyggelse fra før siste krig.

Man skulle egentlig ikke tro at fiskeværet var representativt for innlandssamene og at de ikke hadde så mange tanker om stedet. Men jeg har fått høre en fortelling fra innlandet i Finnmark, den forteller hvorfor Hamningberg ikke ble brent under krigen: Det var fordi tyskerne syntes det var ”så fint der”. Ser man tilbake til 1944 var nok mange av fiskeværene like, og sannsynligvis syntes ikke tyskerne det var noe spesielt finere i Hamningberg enn andre steder i Finnmark. Sannheten er at tyskerne ikke hadde tid til å brenne stedet, de måtte flykte før russerne kom. Men plassen blir *i dag* sett på som spesielt fin, fordi Finnmark i stor grad mangler den gamle trehusbebyggelsen, materielle bevis på fortiden. Fraflyttingen gjorde at stedet ikke mistet det gamle kulturmiljøet. Dette gjør stedet unikt i fylket, også innlandssamene ser noe av sin identitet i Hamningberg, som et symbol på ”det gamle Finnmark” og at her var ”så fint”.

Stedet har også blitt et symbol for finnmarkinger på hvordan det kan gå med mange småsamfunn i utkantområdene. I dag er de små kystsamfunnene i Finnmark i hardt vær, flere steder er under sterk fraflytting og fiskeriforedlingsbedriftene går dårlig. Enkelte i Finnmark ser nå på Hamningberg med skrekk og frykter at det med tid og stunder vil gå samme vei med andre fiskevær, for eksempel Kiberg, Berlevåg og Mehamn. På 1800-tallet var det flytting *til* Finnmark og fiskeværene. Nå flytter menneskene *fra* Finnmark og da spesielt kyststrøkene. Det er lite arbeid, og spesielt de unge reiser bort for å ta utdanning, og få kommer tilbake.

Mange besøkende fra andre steder i Norge tar veien til Hamningberg. Stedet kan også for dem være et minneste om sentraliseringspolitikken som pågikk over hele Norge. Kanskje har de fått høre historien om fraflyttingsprosessen, eller de husker tilbake til tiden da debatten pågikk i media. En av årsakene til at Hamningberg er blitt et kjent minneste for mange i dag, kan være Bjørn Nilsens arbeid. Debattene i media, både aviser og tv, har i ettertid satt

Hamningberg i et særskilt lys og vært med på å dramatisere og romantisere stedet.

Bygningsmiljøet forteller om en gammel kystkultur. Jeg tror også at det kan være et identitetssted i forhold til kystkulturen generelt i Norge, mennesker med bakgrunn i de gamle fiskeværene. Noen har kanskje vært tidligere i Hamningberg på sesongfiske og har minner tilbake til da stedet var et fiskevær.

Restene av det tyske kystfortet gir viktig kunnskap og fungerer som utgangspunkt for refleksjon. Krigsminnene blir symboler fra tiden Norge var under tysk okkupasjon. Tiden tilbake til 1940-tallet blir kort i det tyske fortet.

Stedet er attraktivt blant utenlandske turister i Norge. For dem er det et minneste om et fiskevær i Europas periferi som ikke overlevde sentraliseringspolitikken, men som på sett og vis overlevde krig, okkupasjon og ufrihet. Dessuten blir Hamningberg for mange utenlandske turister et minneste om sivilisasjon og menneskelig ukuelighet ved "the End of Europe". I Hamningberg får turistene dessuten ta del i et levende minneste, hvor folk bor i husene sommerstid, det er unger som leker og folk som er ute med fritidsbåtene på fiske. Ifølge Anne Eriksen gjør minneste om historien blir omgjort til minner, og "[o]pplevelsen bidrar til at fortiden -historien – blir personliggjort på en annen måte enn en ren, intellektuell lærdom alene ville gjøre."²⁴⁹ Videre skriver Eriksen: "Fortiden slutter å være forgangen tid, den kan oppfattes som et *nå* fordi den er knyttet til et *her* – et her som samtidig er del av nåtidsmenneskets egne, direkte erfaringer".²⁵⁰ Ved å ta del i erindringer fra fortiden og ved fysisk å befinne seg på samme sted, blir dagens opplevelser omformet til morgendagens erindringer. Eriksen skriver videre at hvis historie skal gi identitet må det være noen den kan gi identitet til. Når man selv står på et minneste gir det egne fysiske erfaringer som du setter sammen med den minnehistorien som stedet bringer.

De senere år har det innenfor kulturminnevernet blitt stadig mer aktuelt å knytte kulturminner til "nyttiggjørende" prosjekter. Begrepene "vern" og "bruk" i fellesskap har kommet for fullt inn. Riksantikvarens, fylkets og kommunenes interesse for stedet har økt. Storsamfunnet har sett verdien som ligger i å ta vare på kulturmiljøet og kulturminnene og bruke det som en ressurs i lokalsamfunnet. På bakgrunn av dette har Hamningberg blitt tatt ut til å være med i flere verdiskapningsprosjekter de senere år.

---

²⁴⁹ Eriksen 1999:94.

²⁵⁰ Eriksen 1999:92.

6.3 Verdiskapning og minnested

Pionerene Sundve og Hansen så meget tidlig verdien som lå i kulturarven, og vendte seg mot turistene allerede på 1970-tallet. Butikken har i hele perioden vært en viktig aktør i turistnæringen på stedet. Med vardøværingen Svein Harald Holmen, som overtok butikken i 2003, ble det i økende grad satset på turisme i form av markedsføring. Samtidig ble overnattingstilbudet utvidet og det ble arrangert selskaper. Han var mer bevist på å bruke kulturarven som en ressurs, og ønsket å benytte verdiene som lå i minnestedet. Han arrangerte også en filosofifestival på stedet, Tankeranglinen, en festival som skulle være en møteplass for den gode samtalen, da Hamningberg ble sett på som et egnet sted for refleksjon og dype samtaler.²⁵¹

I 2007 fikk Hamningberg handel igjen en ny eier, da hamningbergingen Stein Inge Riise kjøpte butikken med bolig. Han hadde rundt 10 år tidligere kjøpt det gamle fiskebruket etter Hansen og Sundve. Riise viderefører Holmens butikkdrift, og vil i økende grad benytte verdien som ligger i minnestedet til å satse på turismen.

Verdiskapning har de senere årene kommet i stadig mer fokus. Storsamfunnet og lokale aktører har i hele Norge blitt mer oppmerksom på å utnytte mulighetene som kulturminner kan gi og bruke det som en ressurs i lokalsamfunnene. Et godt eksempel på hvordan man kan benytte verdien som ligger i kulturminner er Nyksund i Vesterålen. Stedet har en lignende historie som Hamningberg: Det var et viktig fiskevær som ble fraflyttet på grunn av liten havn og modernisering av fiskebåtene, noe som resulterte i at nærheten til fiskefeltene ikke lenger ble det viktigste fortrinn. Stedet ble fraflyttet rundt 1970, men har i dag fått en "gjenreisning" – det har fått en ny næring med turismen.²⁵² Kulturminnestedet Nyksund blir bevist brukt som ressurs. Stedet selges som et rekreasjonssted – naturen, bygningsmiljøet og kulturen brukes for alt det er verd i en ny verdiskapning.

Verdiskapning er således at man "tar i bruk" kulturminner på en ny måte, slik at det blir en ekstensiv verdi for lokalsamfunn og næringsliv, samtidig som det medvirker til å ta vare på kulturminnene, øke kunnskapen og skape lokalt engasjement og interesse for kulturvern.

6.3.1 Verdiskapningsprosjekter

Hamningberg ble i 2006 tatt ut til å være en av tre pilotprosjekter i Riksantikvarens Verdiskapningsprogram på kulturminneområdet. Tidligere miljøvernminister Helene Bjørnøy

---

²⁵¹ Informasjon fra Svein Harald Holmen, 30.4.2008.

²⁵² Øksnes kommune (se url i litteraturliste).

beskrev målsetningene med prosjektet slikt: ”Gjennom programmet ønsker vi å gi lokalsamfunn drahjelp slik at kulturminner i større grad kan bli satt i stand og tatt i bruk som ressurser, og slik at de kan gi grunnlag for ny kunnskap og nye opplevelser og bidra til økt verdiskaping.”²⁵³ Finnmarks fylkeskommune fikk det overordnede ansvaret og har laget en prosjektplan med tittelen *Hamningberg – med varsomhet som forutsetning*. Det er et fellesprosjekt med blant annet fylkeskommunen, Riksantikvaren og Kystverket som deltakere.²⁵⁴ Hensikten med pilotprosjektet blir beskrevet slik på Riksantikvarens nettside: ”Det lille samfunnet skal utvikles til et kulturbasert reiselivsprodukt.”²⁵⁵ Og visjonen er: ”Hamningberg - det best bevarte og levende kulturminneområdet i Varanger.”²⁵⁶ Det er lagt fram tre målsettinger med prosjektet: Det første er å bruke kulturarven på best mulig måte, for næringsliv, lokalbefolkningen og regioner. Det andre er å istandsette og ta bedre vare på kulturmiljøet som eksisterer i Hamningberg. Det tredje er å utvikle kunnskap om kulturarven som fortsatt eksisterer, og formidle denne videre.²⁵⁷

Både Riksantikvaren, fylket og private aktører ser verdien i minnestedet Hamningberg. De ønsker å benytte og ta vare på minnestedet og via prosjektplanen bidra med verdiskaping. Planen har fem innsatsområder som den ønsker å få fullført i løpet av få år. A) Det vil at lokalbefolkningen skal være en aktiv del av prosjektet, at lokale aktører bidrar og styrer noen av delprosjektene. B) Den vil istandsette og restaurere hus og anlegg, og også legge forholdene til rette for blant annet parkering, sanitæranlegg og havneforhold. C) Prosjektet vil bidra til å øke håndverkskompetansen innenfor byggingsvern, det er rettet både mot utdannende håndverkere, lærlinger og lokalbefolkning. D) Den ønsker å utvikle turistnæringen på stedet. E) Da det ikke finnes mange hamningberginger igjen, ønsker planen å innsamle historiske materialer om stedet. Dette gjelder fortellinger, minner, stedsnavn, gjenstander og dokumenter.²⁵⁸

Som vi husker fra kapittel 5, så la reguleringsplanen fra 1994 vekt på å gjenskape noe av den aktiviteten som var i området før det ble fraflyttet, blant annet med småbåthavn. I dag, 2008, er det fortsatt ikke blitt noen utbygging av Russekjeila, men som punkt B viser, er det igjen kommet nye planer om å mudre Russekjeila. Initiativet om havneutbygging kommer ikke lenger fra lokalbefolkningen, men fra fylket selv. Man kan trygt si at fylkeskommunenes tanker om stedet har endret seg i betydelig grad de siste 40 årene. Årsaken til at prosjektet vil

---

²⁵³ Miljøverndepartementets nettside (se url i litteraturliste).

²⁵⁴ Informasjon fra sentral prosjektkoordinator, Anne-Cathrine Larsen, Finnmark fylkeskommune. 20.4.2008.

²⁵⁵ Riksantikvaren 2 (se url i litteraturliste).

²⁵⁶ Prosjektplan *Hamningberg - med varsomhet som forutsetning* 2006:5.

²⁵⁷ Prosjektplan *Hamningberg - med varsomhet som forutsetning* 2006:3.

²⁵⁸ Prosjektplan *Hamningberg - med varsomhet som forutsetning* 2006:7.

satse på havn er ønsket om at Hamningberg skal være et *levende* minneste, et minneste der både beboere og tilreisende kan drive med fritidsfiske.

For at et minneste skal være mest mulig levende, er det viktig at det finnes minner i tilknytning til det. Minner krever at noen husker dem, noen som kan berette minnene. Som punkt E viser er prosjektet oppmerksom på at de gjenlevende hamningbergingene begynner å bli gamle, og at det nå er viktig å få erindringene nedskrevet og gjøre minnene om til historie. Storsamfunnet vet at minneste er så mye mer verdifull for besøkende når de blir fortalt minner fra da det var et fiskevær. Her er Halbwatchs teori interessant: "[...] historieskrivningen ville sette ind, når glemselen opstod."²⁵⁹ Det er dette som i dag er i ferd med å skje med Hamningberg: Minnene fra den tiden stedet var et fiskevær er i ferd med å gå tapt, og behovet for nedskrevne fortellinger melder seg.²⁶⁰

Hamningbergveien ble i 2007 endepunktet på en av landets Nasjonale Turistveier, *Varanger – vegen til Ishavet*. Det er Statens Vegvesen som står bak og har som målsetting å legge til rette for bilkjørende turister og bidra til å sette fokus på spennende natur.

Prosjektet vil ved hjelp av rasteplasser gi turistene en mulighet til å oppleve naturen. Rasteplassene blir utformet med tanke på "morgendagens turister".²⁶¹ I den forbindelse ble det lagt ut en arkitektkonkurranse hvor det skulle lages forslag til rasteplass langs hamningbergveien, nærmere bestemt i Persfjord som er et hyttefelt, to mil før du kommer til Hamningberg.²⁶² Men slike prosjekter engasjerer også lokalbefolkningen, blant annet har mange av dem reagert på designet til rasteplassen. Roar Olsen, som er etterkommer av hamningberginger, gikk ut i *Finnmarken* for å gi folket fra området en stemme. Olsen uttalte dette i avisen:

Den uberørte naturen er helt spesiell i dette området. Jeg ber om at man tar hensyn til dette, som er svært sårbart. Rasteplasser som de som er foreslått ser unaturlige ut og vil ødelegge mye av denne naturopplevelsen.²⁶³

Det var tre forslag som kjempet om å vinne konkurransen. *Finnmarken* var engasjert i dette og hadde en uoffisiell avstemning blant avisas lesere. Vinneren av arkitektkonkurranse var den som fikk minst stemmer blant avisas lesere.²⁶⁴ Nå skal en stille seg kritisk til hvor

---

²⁵⁹ Warring 1996:220.

²⁶⁰ Prosjektplan *Hamningberg - med varsomhet som forutsetning* 2006:7.

²⁶¹ Nasjonal Turistvei 1 (se url i litteraturliste).

²⁶² Nasjonal turistvei 2 (se url i litteraturliste). .

²⁶³ *Finnmarken* 9.1.2008.

²⁶⁴ *Finnmarken* 24.1.2008.

representativ regionsavisens avstemning var, men det var tydelig at det var noen som ikke ønsket denne utformingen av rasteplassen. I hvor stor grad Statens vegvesen har gitt lokalbefolkningen medbestemmelsesrett i denne saken, er jeg ikke kjent med.

Både prosjekt *Hamningberg – med varsomhet som forutsetning* og *Varanger - veien mot Ishavet* vil tilrettelegge forholdene for en økt turistnæring. Men som nevnt er en del av lokalbefolkningen bekymret for hvilke konsekvenser som medfølger denne utviklingen.

6.3.2 Verdiskapningen og hamningbergingene

I prosjektet til Riksantikvaren står det følgende: ”De nærmeste årene kan en forvente en betydelig økt trafikk til Hamningberg i sommerhalvåret blant annet som følge av at Hamningberg er endestopet på den planlagte Nasjonale Turistvei [...]”²⁶⁵ Fra århundreskiftet har det pågått en stadig større turistsatsing i Hamningberg. Flere av de lokale jeg har intervjuet synes det er fint at det er folk i været, men de mener også at det må være en grense for i hvor stor grad det skal være et turiststed. *Finnmarkskatalogen* markedsfører Hamningberg på sin nettside blant annet med dette sitatet ”[...] er du heldig kan du bli tatt i mot av en ekte Hamningberging eller etterkommere av dem som stod sentralt i kampen for å redde fiskeværrets framtid.”²⁶⁶

Enkelte mener at noe av årsaken til at Hamningberg er så populært er at stedet ikke er bygget opp mot turismen. Det er ”uberørt og ekte”, og det oppfattes som en avgjørende faktor for at stedet er så attraktivt blant de besøkende. Med en masseturisme kan atmosfæren og kulturmiljøet bli ødelagt. Som *Dagbladet* skrev etter et besøk i 1998: ”Hamningberg markedsføres forsiktig som Europas endepunkt. [...] Masseturisme er ikke for Hamningberg. Et hotell her vil være grov miljøkriminalitet.”²⁶⁷ De som har sommerhus på stedet skjønner at noe skal tilrettelegges for turismen, men det bør gjøres med varsomhet og i pakt med resten av bebyggelsen i været. Med tanke på at prosjektet til Riksantikvaren heter *Hamningberg – med varsomhet som forutsetning*, er offentligheten oppmerksom på problemet.

6.4 Sammendrag

Hamningberg er et minnested for både hamningbergingene, deres etterkommere, de besøkende og storsamfunnet. Forskjellen ligger i hvordan de ulike involverte tolker stedet som minnested, og også at stedet er et minnested for hamningbergingene uavhengig om de er

²⁶⁵ Prosjektplan *Hamningberg - med varsomhet som forutsetning* 2006:7.

²⁶⁶ Finnmarkskatalogens nettside (se url i litteraturliste).

²⁶⁷ *Dagbladet* 22.6.1998.

på stedet eller ikke. For tilreisende er det ikke et minnested før de er på plassen, da de selv må oppleve Hamningberg og skape egne erindringer før det kan bli et minnested for dem.

For hamningbergingene er det et minnested fylt av følelser og dramatiske minner fra da de måtte flytte fra hjemstedet. Stedet symboliserer kampen mot sentraliseringen og for havneutbyggingen, som de ikke fikk. Mange hadde et behov for å fylle tomrommet som ble skapt under fraflyttingen og søkte tilbake til været sommerstid. Samtidig har de mange erindringer, både kollektive og individuelle, om fiskeværet Hamningberg, tilbake til den gangen det var et levende kystsamfunn. Stedet er med på å gi etterkommere av hamningberginger en identitet, en tilhørighet til et samfunn, det gir en forankring til fortiden.

For finnmarkinger symboliserer stedet noe av det gamle Finnmark. Det er for dem et minnested om krigsårene og den etterfølgende sentraliseringspolitikken, og om småsamfunnenes kamp mot moderniseringen og urbaniseringen.

For nordmenn er stedet et symbol på en norsk kystkultur som nå er borte. Generelt symboliserer stedet sentraliseringsprosessen som slett ikke er unik for Hamningberg, men som har foregått over store deler av verden. Dette gjør at det er et minnested for mange, både nordmenn og utlendinger. Stedet bringer frem nostalgi, en erindring tilbake til gamle dager. Hamningberg symboliserer for mange og kan være et minnested på flere områder; ”det gamle Finnmark”, krigsminner, sentraliseringspolitikk og moderniseringspolitikken; – kystkulturen.

Stedet er også et minnested for storsamfunnet, fylket har endret holdning ovenfor Hamningberg siden 1964. Fra fylket begynte med bygningsvern rundt 1980 og fram til i dag har det blitt bevilget store pengesummer til bevaring av bebyggelsen i det tidligere fiskeværet. På grunn av innsatsen fra fylket er stedet i dag forholdsvis godt bevart, noe som har bidratt til at det er blitt et uerstattelig minnested med stor verdi for lokalbefolkning, tilreisende og storsamfunnet.

Siden århundreskiftet har det blitt større fokus på å bruke kulturminner som ressurs og utnytte det i en verdiskapning. Stedet ble i den forbindelsen valgt ut av Riksantikvarens verdiskapningsprogram, hvor prosjektet *Hamningberg – med varsomhet som forutsetning* skal hjelpe lokalsamfunnet å ta vare på stedet, samtidig som en skal bruke det i en samfunnsutvikling. Finnmark er i endring, den ”nye” næringen er turisme. Været blir nå brukt bevisst i markedsføringen av Finnmark, og presenteres som et kulturhistorisk minnested. Hamningberg er i dag et satsingsområde for fylket – en stor kontrast for hvordan fylket så på fiskeværet i 1964. For gamle hamningberginger kan det være merkelig å se på hvilken storsatsing fylket nå gjør på et ”dødt fiskevær” i kontrast til 1950 og 60-tallet, da stedet var et høyt levende fiskevær.

Mange av de som har hus på stedet, er bekymret over utviklingen med turismen. De mener turismen er på vei til å ta over og tror at Hamningberg som minnested for dem vil tapes. En vellykket satsing mot turismen vil være avhengig av både en positiv lokalbefolkning og av at stedet bevarer sitt særpreg og identitet.

7 KONKLUSJON

Vi har gått gjennom utviklingen i Hamningberg gjennom fire faser, fra 1954 til 2007. Fra gjenreisning etter andre verdenskrig og løftet om havneutbygging til ”dødsdommen” i 1965, via fraflytting og gryende turisme sammen med utvikling av sommerstedet Hamningberg til ”ny verdiskapning” og minnestedsfunksjon. La oss forsøke å oppsummere det hele, ved særlig å rette søkelyset mot de ulike aktørene i det som kan betraktes som et slags ”spill om Hamningberg”.

7.1 Hamningbergingene

Mange av hamningbergingene var etter krigen preget av tro på at det skulle satses på stedet, slik at det igjen kunne bli et betydningsfullt fiskevær i Øst-Finnmark. Etter vedtaket i Stortinget i 1954 var optimismen stor. Men som vi har sett så gikk tiden og det ble ingen havneutbygging. I årene etter flyttet mange av de unge fra stedet, mens de eldre holdt igjen og ga ikke opp håpet om ny og bedre havn. Kapittel 3 viste at innbyggertallet gikk ned fra 204 innbyggere i 1946 til rundt 80 i 1964, mange mistet etter hvert troen på at stedet skulle få havn. Fraflyttingen bidro utvilsomt til at myndighetene nølte med å satse på fiskeværet. Innbyggerne ventet 11 lange år på svar fra myndighetene, ja faktisk hadde de egentlig ventet mye lengre; som kapittel 2 viste, starten havnesaken allerede i 1868. Beboerne fikk altså den endelige beslutningen fra Stortinget i 1965; Hamningberg var strøket fra listen over godkjente havneanlegg. Det resulterte i at toneangivende blant de gjenværende beboerne protesterte, og Bjørn Nilsen ble et viktig talerør for dem. Han laget i 1968 to TV-programmer om stedet, et dokumentarprogram og et debattprogram, hvor budskapet var likt boken som to år senere ble utgitt: Nilsen hevdet nemlig at beboerne i Hamningberg var lovet havn av Stortinget, men at de deretter ble sviktet av de samme myndighetene, og at det burde ”gjøre det godt igjen” ved å gjennomføre en havneutbygging.

De fleste av innbyggerne i Hamningberg flyttet til Vardø, noen til Båtsfjord og enkelte til Vadsø og andre strøk. For mange ble det svært tungt å flytte, selv om sommerbesøk i været hjalp på. Som vi så i kapittel 6, var det viktig for mange av de tidligere beboerne å komme tilbake, og få gjensyn med hamningberginger. Stedet ble et minnested og et feriested. For mange ble været også et viktig identitetssted, med forankring til familie, slekt og også til en tid forut for ens eget liv.

Hamningberg bygdelag ble dannet i 1974 på bakgrunn av at huseierne ønsket å gå sammen for å gjøre stedet til et bedre ferie- og fritidssted. Noen av ildsjelene som hadde vært med i havnesaken på 1950-60-tallet hadde fortsatt ikke gitt opp håpet om havn, nå i

Russekjeila, med en sterkt begrenset utbygging kun for småbåter. Bygdelaget sendte søknader gjentatte ganger på slutten av 1970-tallet, men søknadene fikk avslag med den ubønhørlige begrunnelsen at behovene var små og at ei utbygging nå var urealistisk – stedet var jo fraflyttet.

Som vi har sett startet turistene å komme til stedet allerede da veien åpnet på 1960-tallet. Lilly Hansen og Erling Sundve ble viktige lokale aktører i denne sammenheng og kan i dag sees på som pionerer fordi de brukte verdien som lå i og omkring det fraflyttede fiskeværet som attraktiv ressurs. Da ekteparet gikk bort på midten av 1990-tallet overtok nye lokale aktører. Etter årtusenskiftet fikk butikken en ny eier som bidro til økt satsing på turistnæringen. Og sammen med fylkeskommunen og Riksantikvaren har det de senere år blitt økt fokus på kombinasjonen minnested – ”verdiskapning”, der også hamningbergene selv er aktør.

7.2 Sentrale myndigheter

Kildene har vist at Stortinget i utgangspunkt var positiv til Hamningberg. Det godkjente havneutbygging i været i 1954. Beslutningen ble tatt på bakgrunn av at det ikke ville nedlegge fiskeværet mot beboernes ønske. Men det praktiske ansvaret for stedets skjebne ble gitt til Finnmark fylkesting, som bestemte prioriteringslisten i fylket, med Fylkeshammenemnda som innstillingsorgan. Hamningberg fiskarlag og Hamningberg-komiteen som arbeidet for stedet allment, sendte gjentatte brev til kommune, fylke og Storting og ba om å få fortløpende i prosessen. På bakgrunn av dette valgte Stortingets Sjøfarts- og fiskerikomité å sende et skriv til Fylkestinget i 1956, hvor det oppfordret fylket om å endre stedets plassering på listen. Men fylket nektet da stedene som stod framfor Hamningberg på prioriteringslisten var større fiskevær og nettopp av den grunn plassert foran. Gjennom de ulike havneforslagene som kom utover 1960-tallet, viste Stortinget fortsatt at det var positivt til havneutbygging. Vardø var i denne perioden i gang med å utbygge en storhavn i Øst-Finnmark. På grunn av Hamningbergs nærhet til denne havnen og fordi Finnmark fylke hadde vist seg uvillig til å satse på Hamningberg, ba Stortinget om vurdering av en begrenset utbygging i Russekjeila, innerst i den planlagte havna. Havneforslaget fra 1954 ble altså erstattet med et nytt forslag i 1961. Men forholdene i Russekjeila var vanskelige og gjentatte undersøkelser ble gjort. I 1964 var det fortsatt ikke klart om stedet skulle få en sikker, men begrenset havn, som ikke medførte store kostnader. Dette året besluttet Finnmark fylkeshammenemnd og fylkestinget å slette stedet fra prioriteringslisten over havneanlegg i fylket. Stortinget så seg nødt til å akseptere fylkes vedtak, noe som førte til at Hamningberg ble endelig strøket fra listen over godkjente

havneutbygginger på Stortinget i 1965. I Stortingstidene vises det at det var få debatter om denne saken, noe som betyr at Stortinget var lite engasjert i havneutbyggingen på stedet.

Kapittel 4 har vist at enkelte av de som flyttet kom i en vanskelig økonomisk situasjon. De flyttet fra nedbetalte hus som ved nedleggelsen av været hadde tapt sin verdi. Det ble søkt om flyttetilskudd, noe som myndighetene gjentatte ganger hadde uttalt kom til å bli gitt hvis det ble snakk om nedleggelse av fiskeværet. Kildene har vist at noen fikk flyttetilskudd i perioden 1966-1974, mens andre fikk avslag. En mulig årsak til at ikke alle fikk kan være at en måtte ha eiendom eller hus på stedet for å kunne rette krav. Mange mente at beløpene som ble gitt var for små, gjennomsnittlig ble det gitt kr. 12 000 fra staten i 1966 (tilsvarende kr. 100 000 i 2007). Denne behandlingen gjorde at Hamningberg igjen ble gjenstand for debatt på Stortinget, i 1972. Da var det stortingsrepresentant for Nordland, Asbjørn Holm (Sv) som etterlyste en erstatning til hamningbergingene for det økonomiske tapet som var blitt påført ved fraflyttingen. Stortinget besluttet at de tidligere beboerne hadde krav på fri rettsråd. Advokat Markus Andresen fikk i 1974 i oppdrag å undersøke om beboerne var gitt en rettferdig behandling. Konklusjonen ble at de hadde krav på billighetserstatning fra staten på grunn av at myndighetene gjentatte ganger hadde nevnt at ved nedleggelse skulle innbyggerne få støtte til flytting. Mange av de tidligere innbyggerne fikk på slutten av 1970-tallet billighetserstatning av staten. Gjennomsnittlig lå summen på kr. 30 000 i 1976 (tilsvarende kr. 120 000 i 2007).

Sentrale myndigheter var etter nedleggelsen ikke opptatt av hvordan det gikk med Hamningberg. Men med kulturminneloven i 1978 ble det økt fokus på kulturarv og bevaring. Denne endringen førte til at Riksantikvaren ble interessert i det nedlagte fiskeværet, og noen bygg og anlegg ble vernet, etter hvert også ved fredning. Rundt 1980 kom altså Hamningberg igjen i fokus, og denne gangen ble en del av stedet sett på som en del av den nasjonal kulturarven. Miljøverndepartementet og Riksantikvaren dannet i 2005 et Verdiskapningsprogram på kulturminneområdet, her ble Hamningberg utpekt som et av pilotprosjektene. Fylkeskommunen fikk det overordnede ansvar og utarbeidet i 2006 prosjektplanen *Hamningberg – med varsomhet som forutsetning*. Den har som målsetting å bevare minnesteedet Hamningberg i best mulig grad, kombinert med tanken om stedet som en ressurs for lokalbefolkningen i ”ny verdiskapning” basert på turisme. Statens Vegvesen har også oppdaget verdien i Hamningberg, og i 2007 ble det tidligere fiskeværet endepunkt på et av landets nasjonale turistveier.

7.3 Regionale myndigheter

Kildene har vist at Finnmark fylkeskommune og fylkesmannen allerede fra 1946 var negativ til at stedet skulle få havneutbygging. Disse regionale myndighetene så ikke noen framtid for Hamningberg som fiskevær og var kritiske til å bevilge millioner til havneutbygging. Kapittel 3 har motbevist Nilsens syn på havnesaken. Nilsen pekte, som nevnt j.f. s.87, i sin bok på at både fylket og Stortinget hadde skylden for at det ikke ble utbygd havn, men la hovedskylda på Stortinget, som hadde sviktet beboerne på stedet, ja rett ut lurt dem. Men hvis man ser nøyerer etter på behandlingen av saken, ser en at beboerne i Hamningberg ikke var lovet havn fra sentrale myndigheter, Stortinget gjorde kun de overordnede vedtak på basis av innstillingen og vedtak gjort av fylkesorgan som i realiteten hadde fått delegert myndighet i hamnesakene. Her var Fylkeshammenemndas prioriteringsliste et avgjørende dokument, som så Fylkestinget fattet vedtak på basis av. Og til grunn for prioriteringslista og fylkestingsvedtak lå en komplisert prosess som blant annet omfattet det regionale Havnevesenets faglige vurderinger, kommunens prioriteringer og politiske drakamper innad i fylket. Fylket plasserte Hamningberg sist på prioriteringslisten for havneutbygging gjennom hele perioden, til det ble strøket i 1964. Beslutningen ble nå begrunnet med at fiskeværet hadde en stor fraflytting, at det var urimelige høye kostnader for å få en sikker havn, og at det var store investeringer på havneanleggene til nabostedene.

Modernisering og teknologisk utvikling førte til større fiskeskøyter, og en omlegging av fiskebrukene gjorde at mange fiskevær hadde behov for havneutbygging i denne perioden. Som vi så i gjenreisningsfasen, ønsket myndighetene primært å konsentrere seg om færre og større sentre. Større båter og anlegg ville gi økt produksjon og utbytte. Dette ble ikke fullstendig gjennomført, men sentraliseringspolitikken skjøt fart fra 1960. Mange av småstedene hadde behov for havn eller andre kostbare prosjekter for å kunne fortsette å eksistere. Men da stedene også var rammet av at de unge flyttet, var ikke velviljen stor blant fylkespolitikkerne til å bevilge betydelige pengesummer for å bevare bosettingen på alle steder. På 1960-70-tallet ble mange små steder lagt ned overalt i kyst-Norge. I Finnmark ble blant annet Hamningberg, Ytre Syltefjord, Breivik på Sørøya og Kjelvik og Finnvika på Magerøya fraflyttet.

Vi har sett at fram til 1978 var stedet ”glemt” av fylket, men et brudd i dets syn på stedet kom med økt fokus på kulturminnevern. Da var Hamningberg blitt særegent. Riksantikvaren og fylkeskonservatoren forstod hvor viktig det var å ta vare på stedet. Fylket – og kommunen – endret altså sine holdninger til plassen, faktisk i så stor grad at det på begynnelsen av 1990-tallet utarbeidet en reguleringsplan for stedet med verneformål, etter

oppdrag fra Båtsfjord kommune. Planen la til og med til rette for småbåthavn i Russekjeila. Bakgrunnen var at stedet da hadde den mest helhetlige bebyggelsen fra før siste krig i Finnmark og framstod som en enestående dokumentasjon av førkrigs-kyst-Finnmark.

Kapittel 5 viste at på grunn av fylkets innsats i denne perioden ble Hamningberg forholdsvis godt bevart, noe som har bidratt til at stedet har fått den verdien det har som minnested i dag. Etter årtusenskiftet har fylket økt fokuset på været og vil bruke verdien som ligger i minnestedet som en ressurs for lokalbefolkningen, til ”ny verdiskapning” basert på de nye ideologiske strømningene om lokalverdiene og økologisk turisme. Det at det i økt grad satses på Hamningberg som turiststed, er en naturlig utvikling i denne prosessen. Det kan være noe besynderlig for en hamningberging å se at søknadene de sendte gang på gang om å få utbygget en liten havn i Russekjeila ikke ble tatt hensyn til, men at myndighetene, nå når det er snakk om turisme, faktisk selv kommer med forslag om utbedring av småbåthavn.

Holdningsendringene som fylket har gått gjennom i de ulike fasene var preget av ideologiske strømninger i samtiden. Vi har i kapittel 6 lest om Nyksund i Vesterålen. Også her var interessen for stedet på 1950-60-tallet liten fra myndighetenes side. Det var ikke behov eller ønske om å bevare alle småstedene, på den tiden var det fokus på de større tettstedene og byene, det var der den økonomiske veksten og framtiden var. I dag er Nyksund en turistperle, et sted som romantiserer den gamle kystkulturen. Og slike steder har fått ny interesse, både som turiststed og som en del av Norges kulturarv. Denne endringen kom rundt 1980, etter en periode hvor samfunnet hadde gjennomgått store endringer, samtidig som Norge fikk Kulturminneloven i 1978 som bidro til økt fokus på kulturminner.

7.4 Kommunale myndigheter

Hamningberg var i Vardø herred, senere Båtsfjord kommune, med Båtsfjord som kommunesenter. Vi har i oppgaven sett at Båtsfjord kommune gjennom hele perioden har holdt seg noe i bakgrunnen i striden om havn i Hamningberg. På 1950-tallet støttet kommunen fiskeværet utad og sendte på oppfordring fra hamningbergingene flere brev hvor den ba om at havneutbyggingen måtte settes i gang. Kommunestyret opprettet egne prioritetslister på havneutbygging. Her var Hamningberg først på listen og Båtsfjord på tredje plass. Men som vi har sett i oppgaven så var Hamningberg i hele perioden sist på fylkets prioritetsliste og Båtsfjord fiskevær stod langt oppe på femte plassering, og fikk da også havnebevilgning i 1963. Båtsfjords ordfører satt flere år på slutten av 1950-tallet som en av fire i kommunikasjonskomiteen i fylket. Både denne komiteen og Fylkeshammenemnda kom

med anbefalinger til prioriteringslister, og på de baserte Fylkestinget sin endelige avgjørelse. Kildene fra kommunikasjonskomiteen viser at den ville ha Hamningberg sist på prioriteringslisten. Det kan virke som en prioriterte Båtsfjord framfor Hamningberg. Etter ordførerskiftet i 1963 fortsatte den nye ordføreren å støtte Hamningberg utad. Kildene tyder imidlertid på at dette kun var i offentlig sammenheng. Utsagn til Havnevesenets distriktssjef i 1964 forteller at han mente det ikke var forsvarlig å bygge havn i Hamningberg, til tross for at han like i forkant av møtet skriftlig hadde skrevet det motsatte til distriktssjefen. Kildene som har kommet fram i oppgaven viser at Nilsens påstand om at Båtsfjord kommunestyre støttet Hamningberg til siste slutt, i virkeligheten ikke kan stemme.

I perioden etter nedleggelsen var kommunen opptatt av at innbyggerne skulle få statsstøtte og hjelp til å flytte fra stedet. Båtsfjord kommunestyre bidro til at det ble nedsatt et eget "Hamningbergutvalg" i 1966 som skulle ta seg av statsstøtten til flyttingen.

Utover 1970-tallet var Båtsfjord kommune lite engasjert i Hamningberg. De gjenværende beboerne måtte klare seg selv vinterstid. Hvis de fikk tilført forsyninger, var det fra Vardø, hvor redningsskøyta eller luftforsvarets stasjon kom med mat og post.

På grunn av at Hamningberg bygdelag ble dannet i 1974 ble det gjennomført noe vedlikehold i været. Båtsfjord kommune bidro noe med støtte i form av penger. Stedet fikk etter hvert søppeltømming, innlagt vann til sommerhusene og så videre, men dette ble i hovedsak gjort i form av dugnadsarbeid.

Finnmark fylkeskommune utformet en reguleringsplan for Hamningberg med verneformål. Det var egentlig kommunen som var den ansvarlige reguleringsinstans, men på grunn av at dette tok tid, og kommunen ikke hadde egne ressurser, utarbeidet fylkeskommunen planen som således ble godkjent av Båtsfjord kommune i 1994. Det kan stilles et spørsmål om hvilken instans som egentlig var pådriver. Mye tyder på at det var fylkeskommunen og at kommunen ble med nærmest som passasjer.

7.5 Skyld og uskyld?

Det kanskje mest særegne ved havnespørsmålet i Hamningberg var at beboerne ventet i 11 år etter at havneplanen var godkjent til den ble strøket i 1965. I etterkant uttalte både tidligere fiskeriminister Reidar Carlsen og kommunalminister Helge Seip seg om saken i debattprogrammet til Nilsen på NRK-TV. De mente begge at beboerne i Hamningberg var blitt behandlet dårlig med tanke på at saken hadde trukket slik ut og ved at innbyggerne var blitt holdt i uvisshet så lenge.

Mange har vært opptatt av å legge skylden på at havnen ikke ble utbygd på Stortinget og fylket. Som nevnt var Nilsen svært opptatt av å legge skylden på Stortinget og framstilte hamningbergingene som offer for myndighetenes politikk. Mediebildet han skapte bidro også til å øke dette inntrykket. Men når alt kommer til alt så trenger det ikke være noens ”skyld” at fiskeværet ikke fikk havneutbygging og ble avfolket og nedlagt. Det som skjedde i Hamningberg var ikke unikt, verken i Finnmark eller Norge. Mange småsteder delte samme skjebne. Det var et resultat av samfunnsendringer, teknologisk utvikling, urbanisering og modernisering. Samtidig er det klart at det foregikk et spill om stedet, med bakgrunn i lokal strid om prioriteringen og politiske posisjoner.

7.6 Minnested og ”ny verdiskapning”

Lilly Hansen og Erling Sundve drev altså butikken i Hamningberg, og via den vendte de seg til turismen. Det ble solgt suvenirer og Sundve kunne også ta med spesielt interesserte til et av Norges største fuglefjell, Syltefjordstauran. Dette ble utgangspunkt for en ny interesse for stedet fra omverdens side. Og vi har sett hvilke ringvirkninger dette fikk, og hvordan minnested og verdiskapning de senere årene er blitt sammenkoblet. Fiskeværet har ”gjenoppstått”, som turiststed, minnested og feriested. Også Båtsfjord kommune har fått fornyet sin interesse for stedet, og det arbeides igjen med å få gjennomført ”verdens største rundkjøring”, det vil si veiforbindelse mellom Hamningberg og Båtsfjord og dermed muligheter for å kjøre helt rundt Varangerhalvøya.

Den økende satsingen på turismen er, som vi har sett i kapittel 5, ikke bare positivt for stedet. Turismen er et voksende problem for mange av dem som ønsker å bruke plassen som hyttested. Det er også en konflikt mellom huseiere og kulturminnevernet i hvordan man skal bevare bygningene. Begge disse konfliktene bunner ut fra at stedet er blitt minnested og attraktivt feriested for flere enn bare hamningberginger. Men samtidig synes lokalbefolkningen det er stas med litt turisme, og flere tjener penger på dem. Men de er likevel bekymret for at stedet vil miste noe av sin autensitet, sin sjarm og sin symbolske kraft, og at en økt turisme vil forringe deres livskvalitet på stedet slik at de ikke vil bruke Hamningberg i den grad som de gjør i dag.

Hvor går veien videre for Hamningberg? Vil det bli store forandringer eller kommer det til å fortsette å være slik det er i dag? Reguleringsplanen setter automatisk sine begrensninger for en utvidet bebyggelse, men stedet er uten tvil i utvikling. Med tanke på at prosjektet til Riksantikvaren heter *Hamningberg – med varsomhet som forutsetning*, tyder

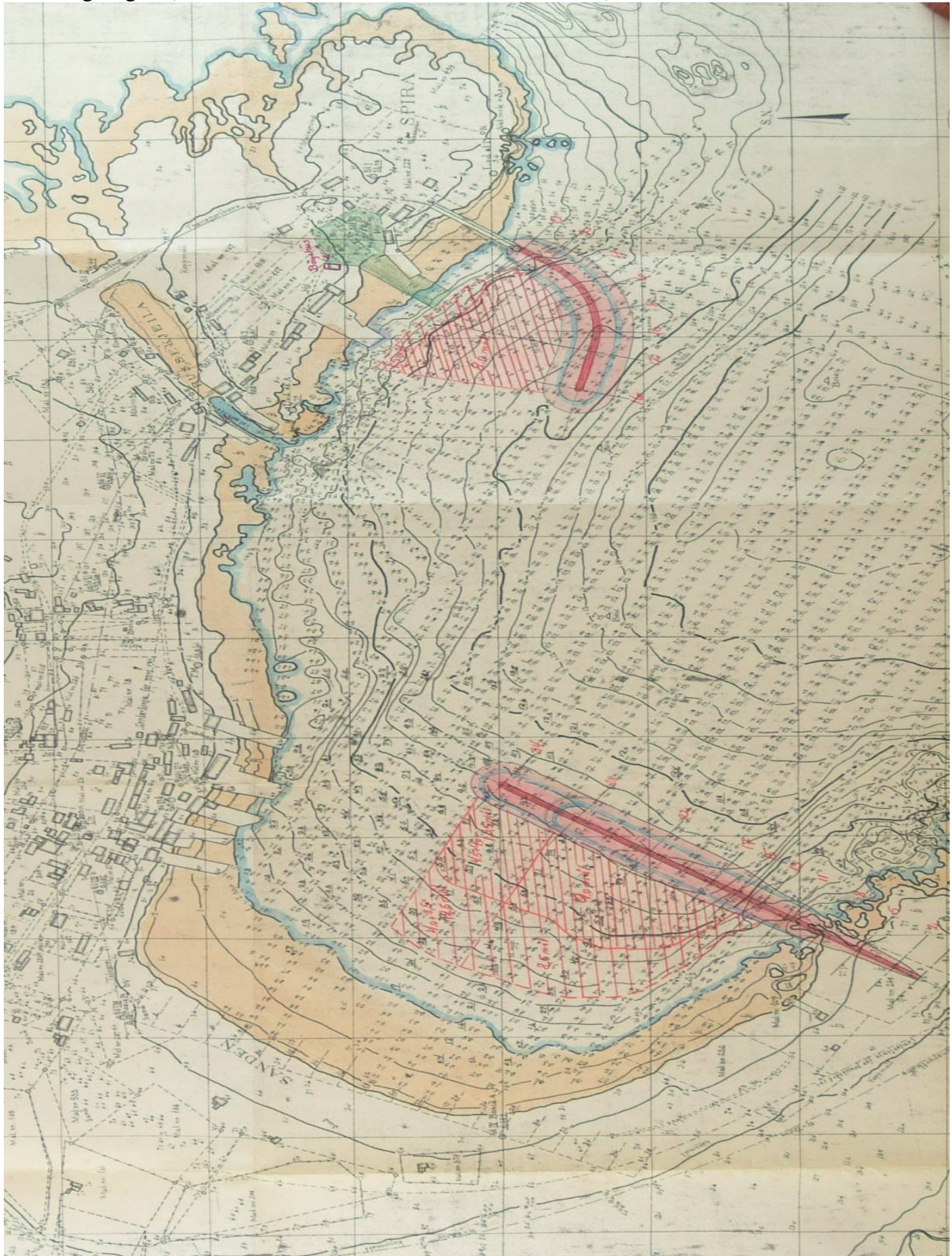
mye på at det er tatt høyde at for mye turisme og for store forandringer vil ødelegge Hamningberg både som minnested og som verdiskapningssted. I prosjektplanen står det at man ønsker å finne en balanse mellom stedets identitet og historie, huseiernes behov og næringslivets interesser innenfor turisme og at "[d]et unike med Hamningberg bygger delvis på de menneskene som bor der har sine røtter her [...] Derfor er det viktig å sørge for at innbyggerne blir værende, det skal ikke oppstå en konflikt med turismen."²⁶⁸

---

²⁶⁸ Prosjektplan *Hamningberg – med varsomhet som forutsetning* 2006:6

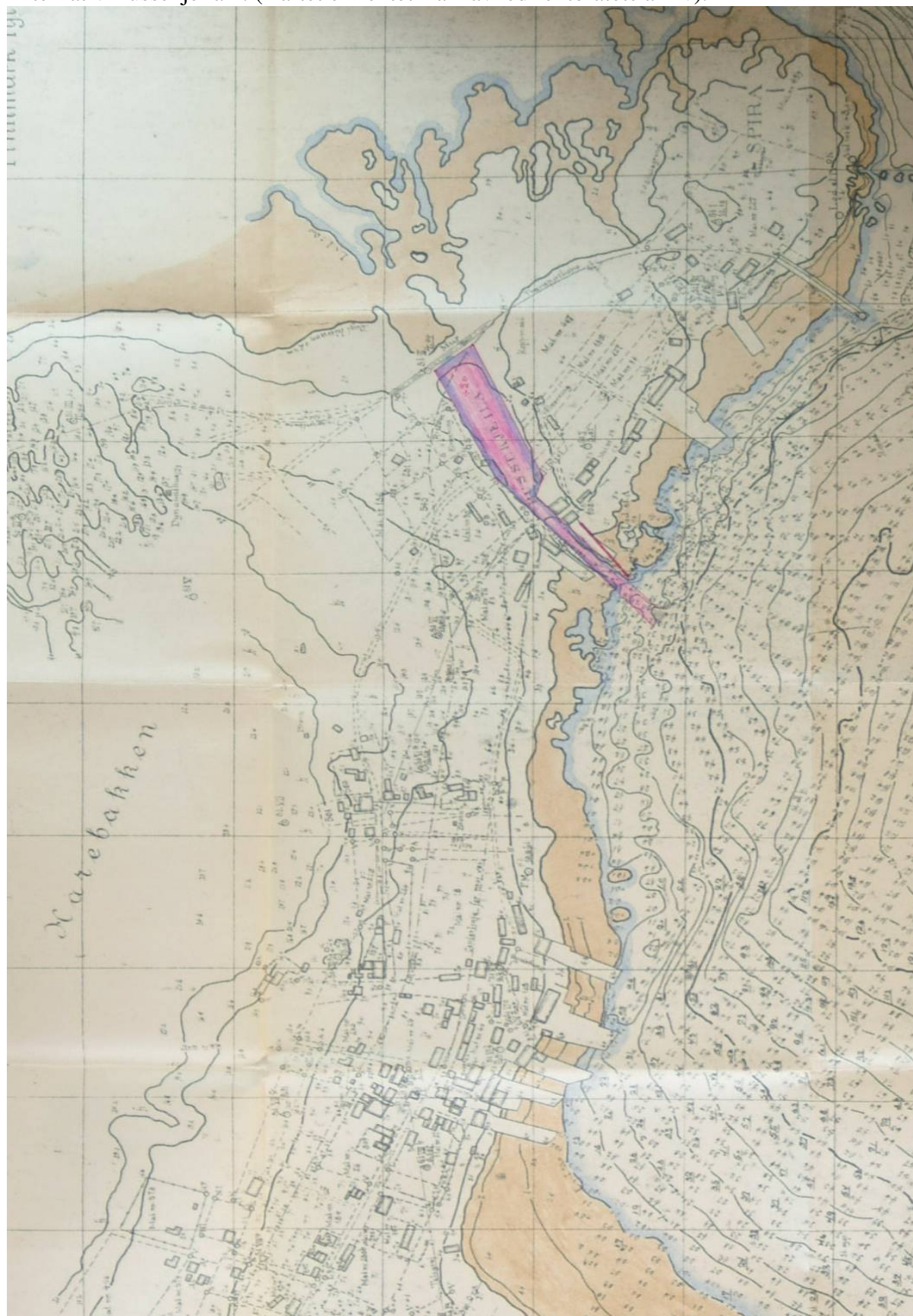
Vedlegg 1

Alternativ Spira er den øverste moloen som er avbøyd. Den nederste moloen er alternativ Hamningberg 1. (Kartet er hentet fra Havnedirektoratets arkiv).

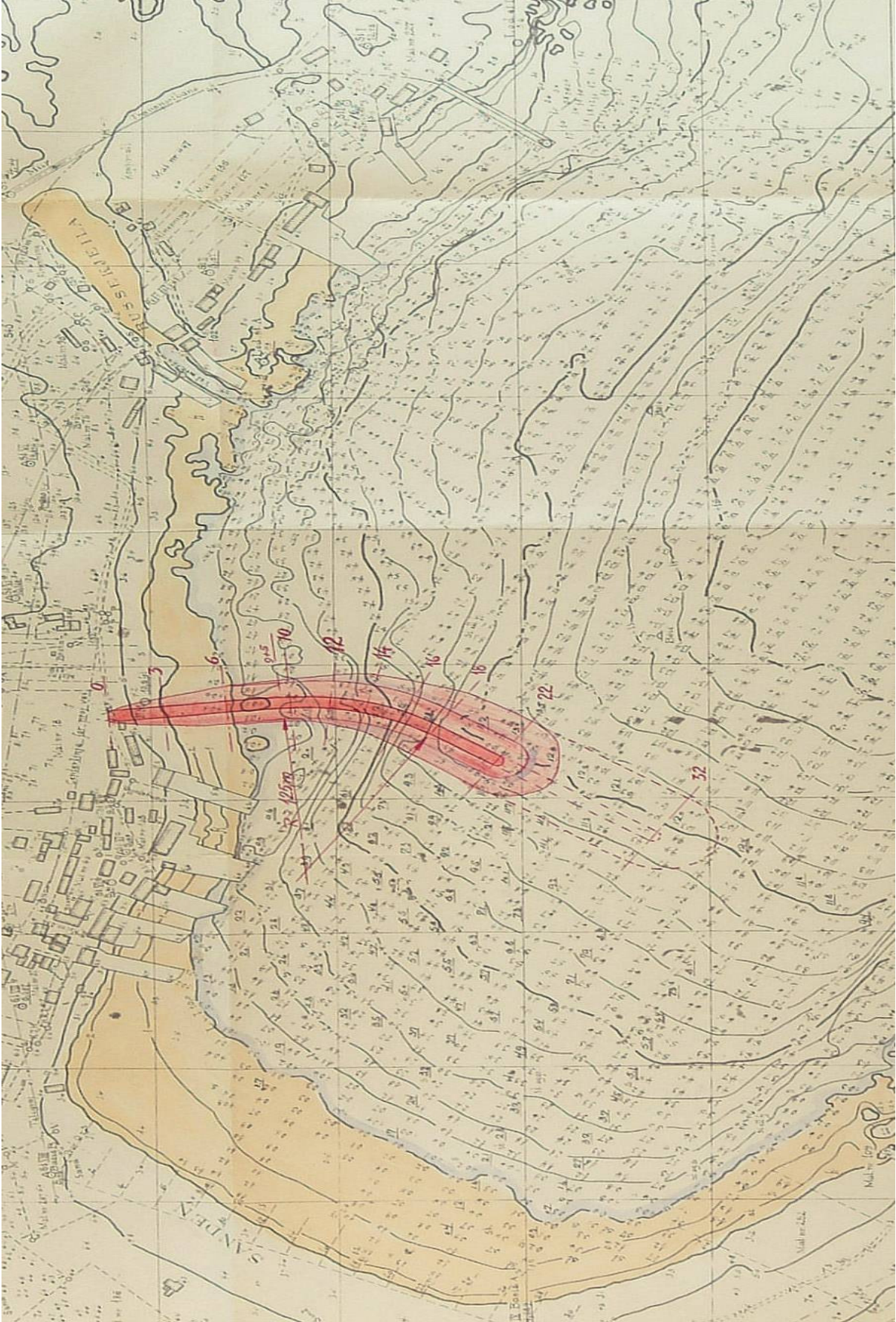
Vedlegg 2

Alternativ Russekjeila 1. (Kartet er hentet fra Havnedirektoratets arkiv).

Vedlegg 3

Nytt havneforslag fra 1964. (Kartet er hentet fra Havnedirektoratets arkiv).

Kilder

Utrykte kilder

Havnedirektoratet

Kystdirektoratet. Hamningberg (1932-1965). Boks nr. D-0418.

Fiskeridepartementet. Havnedirektoratet. Boks nr. 50.

Statsarkivet i Tromsø

Statens havnevesen 5. distrikt

Anleggsdriften (1952 – 1983). Boks nr. L0137.

Tetrapoder, brosjyrer og trykksaker. Boks nr. L0040.

Havnekrav (1958-1979). Boks nr. L0248, L0250.

Administrasjon (1949-1980). Boks nr. L0039

Planbehandlingen (1950-1981). Boks nr. L0079.

Undersøkelser, teknisk korrespondanse (1961-1969). Boks nr. L0235.

Undersøkelser, teknisk korrespondanse (1958-1979). Boks nr. L0236.

Vedlikehold havneanlegg (1947-1957). Boks nr. L0244.

Fylkesmannen i Finnmark

Båtsfjord formannstyre/kommunestyre (1963-1965). Boks nr 2648.

Fylkeshammenemnda (1957-1962). Boks nr. 1719.

Havnevesenet/Fylkeshammenemnda (1950-1967). Boks nr. 1719.

Havnekrav i Finnmark (1951-1961). Boks nr. 1720.

Havnekrav i Finnmark (1948-1969). Boks nr. 1721.

Havnekrav i Finnmark (1947-1964). Boks nr. 1722.

Havnekrav (1935-1970). Boks nr. 1723.

Kopibøker (12.8.1965-21-3-1966) fylkesmannen, korrespondanse med kommunene. Boks nr. 407.

Registerkort: Fraflyttingtilskott. Boks nr. 2063 og 2064.

Reguleringsplaner (1945-1966). Boks nr. 1959.

Styrer, råd og utvalg (1966). Boks nr. 2429, arkivkode 020.

Flyttetilskott. Boks nr. 2044, 2045 og 2046

Fiskeriinspektøren i Finnmark

Brevjournaler for fiskeriinspektøren i Finnmark. Boks nr. 47 og 48.

Fiskeriadministrasjonen i Finnmark, fellessaker og møter. Boks nr. 12.

Reguleringssaker 1962-1967. Boks nr. 21.

Statens konsulent for fiskersamvirke i Nord-Norge

Hamningberg fiskersamvirkelag, 1945-1967. Boks nr. L0072, L0073 og L0074.

Båtsfjord kommunes arkiv

Arkivet er ikke sortert eller katalogisert. Materialfunnene er brev og korrespondanse mellom ulike aktører og Båtsfjord kommunestyrevedtak, formannskapsvedtak og behandlinger.

Trykte kilder

Båtsfjord kommune

Andreassen Reidun for Båtsfjord Kommune, 1994: ”Reguleringsplan for Hamningberg”. To hefter; *Bakgrunnsmateriale og Reguleringsbestemmelser, planbeskrivelse*. Finnmarks Fylkeskommune Fylkeskulturkontoret.

Fiskeri- og kyst-departementet. Biblioteket

Fiskerihavner i Finnmark bygget av Statens havnevesen. Del III Øst Finnmark 1983: Fra Nordkyn til Hamningberg. Kystdirektoratet Oslo.

Riksarkivet

Hefte utarbeidet av Riksantikvaren 1992: *Hamningberg*.

Statsarkivet

Fylkesmannen i Finnmark. Trykte Fylkestings forhandlinger. Boks nr. 3229 – 3242. Finnmark fylkesting trykte arkiv 1959.

Finnmark Fylkeskommune

Prosjektplan 2006: *Hamningberg - med varsomhet som forutsetning*.

Aviser

Dagbladet: 22.6.1998.

Finnmarken: 1945-1947 (1-3 årg.), 1953-1954 (9-10 årg.), 1963-65 (64-66 årg.), 5.8.1972, 1.5.1978-31.8.1978, 9.1.2008 og 24.1.2008.

Finnmark dagblad: 12.9.1968.

Finnmark Tidende: 5.7.1960, 30.7.1960, 07.11.1960, 4.10.1964, 18.8.1964 og 26.8.1964.

Klassekampen: 15.07.1988.

Lofotposten: 18.10.1960, 9.2.1962 og 8.12.1962.

Nordlys: 13.3.1972.

VG: 14.3.1972.

Stortingsproposisjoner og Stortingsforhandlinger

- St. prp. nr. 1. Hovedpost IX A. kap. 4. Om bevilgning til statens havnevæsen for budgetterminen 1ste juli 1910 til 30te juli 1911.
- St. prp. nr. 1. Hovedpost IX A. kap. 4. Om bevilgning til statens havnevæsen for budgetterminen 1ste juli 1912 til 30te juli 1913.
- St. prp. nr. 1. Hovedpost IX A. kap. 4. Om bevilgning til statens havnevæsen for budgetterminen 1ste juli 1913 til 30te juli 1914.
- St. prp. nr. 1. Kap. 584. Havnearbeider. 1954.
- St. tid. 20. mai. – B.-innst. nr. 114a. Havnevesenet. 1954.
- St. prp. nr. 1. Kap. 584. Havnearbeider. 1959.
- St. tid. nr. 305. 20.juni - Utbygging av ny hamn for Vardø. 1959.
- Innst. S. nr. 201 – 1959.
- St. prp. nr. 86. Om utbygging av ny havn for Vardø. 1959.
- St. prp. nr. 1. Kap. 584. Havnearbeider. 1960-61.
- St. tid. 3. des. – Hamnestellet sitt budsjett for 1961.
- St. prp. nr. 1. Kap. 1004. Havnevesenet. 1961-62.
- St. prp. nr. 1. Kap. 1004. Havnearbeider. 1961-62.
- St. tid. nr. 129. 7. des. – Hamnestellet sitt budsjett for 1962.
- St. prp. nr. 1. Kap. 1004. Havnevesenet. 1961.
- St. prp. nr. 1. Kap. 1004. Havnevesenet. 1962-63.
- St. prp. nr. 1. Kap. 1004. Havnevesenet. 1963-64.
- St. tid. nr. 108. 7. des. – Hamnestellet sitt budsjett for 1964.
- St. tid. nr. 144. 3. des. – Bev. til hamnestellet. 1964.
- Budsjett-innst. S.nr. 248. 1964-65.
- St. prp. nr. 1. Kap. 1004. Havnevesenet. 1964-1965.
- St. prp. nr. 1. Kap. 1004. Havnevesenet. 1965-1966.
- St. tid. nr. 132. Em. 7. des. – Bev. til Havnevesenet. 1965.
- St. tid. 14. des. – spm. fra repr. Holm om erstatning til befolkningen i Hamningberg ved fraflytting. 1965
- St. tid. nr. 314. 10. mars. – Interp. fra repr. Unneberg om samfunnets ansvar når lokalsamfunnet blir oppløst og fraflytt. p.g.a. beslutning i Storting og fylkesorg. 1972.

Muntlige kilder

- Anonym informant, A, fødselsår 1955. Intervjuet av Hege Stavseth, 20.3.2008.
- Anonym informant, B, fødselsår 1935. Intervjuet av Hege Stavseth, 20.3.2008.
- Esbensen, Arnljot, født 9.11.1935. Intervjuet av Hege Stavseth, 20.12.2007.
- Esbensen, Olga, født 7.8.1919. Intervjuet av Hege Stavseth, 28.1.2008.
- Henriksen, Lars: Informasjon fra Veolia Transport Nord AS, Region FFR. 5.5.2008.
- Holmen, Svein Harald: Informasjon fra tidligere butikkeier av Hamningberg handel og lokal prosjektleder for *Hamningberg – med varsomhet som forutsetning*. 30.4.2008.
- Karlsen, Bella, født, 17.10.1935. Intervjuet av Hege Stavseth, 19.12.2007.
- Larsen, Anne-Cathrine: Informasjon fra sentral prosjektkoordinator for *Hamningberg – med varsomhet som forutsetning*. Finnmark fylkeskommune, 20.4.2008.
- Niemi, Einar: Forelesning ved institutt for historie, UiT, 19.09.07.
- Olsen, Gunn May, født 13.12.1954. Intervjuet av Hege Stavseth, 24.3.2008.
- Olsen, Leif, født 30.3.1927. Intervjuet av Hege Stavseth, 11.03.08.
- Olsen, Valborg, født 23.5.1935. Intervjuet av Hege Stavseth, 20.12.2007.
- Sognli, Helge: Informasjon fra konservator, Postmuseet Maihaugen, 3.4.2008.
- Stavseth, Finn, født 6.9.1950. Intervjuet av Hege Stavseth, 4.4.2008.

Litteraturliste

- Aasland, Tora: 2001: "Kulturminnevern er verdiskapning" i J. A. Balto (red.), *Fortidsvern* nr. 4/2001.
- Balsvik, Randi R. 1989: *Vardø grensepost og fiskevær, 1850-1950*. Bind 1. Dreyers bok, Stavanger.
- Bertelsen, Reidar, Hansen Lars Ivar og B. Olsen, 2002: Mellom tradisjon og modernitet: Verne av kulturminner i Nord-Norge, i B. Skar (red.), *Kulturminner og miljø*. NIKU. Oslo.
- Bottolfson, Øystein 1990: *Finnmark fylkeskommunes historie 1840-1990*. Trykkforum AS, Vadsø.
- Bratrein, Håvard Dahl 1977: Russefisket i Finnmark, i *Ottar*, "Naboer ved Ishavet: Gløtt fra norsk-russisk samkvem gjennom tidene". Tromsø.
- Dancke, Trond M. E. 1986: *Opp av ruinene, gjenreisninga av Finnmark 1945-1960*. Gyldendal norske forlag, Oslo.

- Degerstrøm, Anne Marie 1975: *Vi vil oss ei havn*. Hovedoppgave i historie ved Universitetet i Oslo.
- Eriksen, Anette 1999: *Historie, minner og myte*. Pax forlag, Oslo.
- Furre, Berge 1991: *Vårt hundreår, Norsk historie 1905-1990*. Det Norske Samlaget, Oslo.
- Furre, Berge 1999. *Norsk historie 1914 – 2000. Industrisamfunnet – frå vokstervisse til framtidstvil*. Det Norske Samlaget, Oslo.
- Fulsås, Narve 2003: *Havet, døden og veret: Kulturell modernisering i Kyst-Noreg*. Det norske Samlaget, Oslo.
- Fjørtoft, Jan Egil 1982: *Tyske kystfort i Norge*. Agder presse A/S, Arendal.
- Gamst, T. H. 1984: *Finnmark under hakekorset*. Agdin forlag, Arendal.
- Grimen, Harald 2004: *Samfunnsvitenskapelige tenkemåter*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Gulden, Aaste 1991: *Vegen til Ishavet. Fra Vardø til Hamningberg. Reiseliv og landskap*. Hovedoppgave i landskapsarkitektur ved Norges landbrukshøgskole i Ås.
- Hage, Ingebjørg 1989: "Freda anlegg i Nord-Norge", i Dagsland m. fl. (red.), *Foreningen til norske Fortidsminnesmerkers bevaring. Årbok 1983*. Brumunddal.
- Hamborg, Toralf 1945: *Nordafør folkeskikken*. Oslo.
- Hauglid, Anders Ole 1975: *Gjenreisninga av Finnmark og Nord-Troms 1945 – 1948 – 1952*. Hovedoppgave i historie ved Universitetet i Tromsø.
- Helland, Amund 1905: *Norges land og folk, Finnmarkens amt*. Bind 3. Aschehoug Co, Kristiania.
- Kjeldstadli, Knut 2003: *Fortida er ikke hva den en gang var*. Universitetsforlaget Oslo.
- Kverndokk, Kyrre 2000: "De kjempet, de falt, de gav oss alt" – om den rituelle bruken av norske krigsminnesmerker. Hovedoppgave i folkloristikk, Institutt for kulturstudier, Universitetet i Oslo.
- Jacobsen, Alf R. 2005: *Rød august. Den virkelige historien om partisanenes skjebne*. Aschehoug, Oslo.
- Jensen, B. E. 1996: "Historieformidling og erindringspolitikk – i mindefesternes æra", i Jensen m. fl. (red.), *Erindringens og glemselens politikk*. Roskilde Universitetsforlag, Roskilde.
- Jentoft, Morten 2006: *Mennesker ved en grense. En beretning om folk i Øst-Finnmark i historiens drama*. Gyldendal, Oslo.
- Johansen, Kristine og Frode Sandvik 2001: "Kulturminner og kulturmiljøer. Plan -og bygningsloven". *Riksantikvarens rapporter*. Nr. 29.2001. Kursiv, Oslo.
- Leegaard, M. 1914: *Havnevæsenets historie*. Centraltrykkeriet, Kristiania.

- Lidèn, Hans-Emil 1991: *Fra antikviteten til kulturminne. Trekk fra kulturminnevernets historie i Norge*. Drammen.
- Marstein, Nils. 2006. "Kulturminnevern til besvær?" i J. A. Balto (red.), *Fortidsvern* nr. 2/2006. Oslo.
- Myklebust, Dag 1999: "Utvikling av kulturminnevernet gjennom 1900-tallet: noen hovedtrekk og noen fremtidsvyer", i *Fortidsminneforeningen. Årbok 1999*. Oslo.
- Myklebust, Dag 2007: "Ute av bruk", J. A. Balto og S. Selfors (red.), *Fortidsminneforeningen. Årbok 2007*. Oslo.
- Murud, Egil. 2006. "Fylkeskommunens konflikter", i J. A. Balto (red.), *Fortidsvern* nr. 2/2006. Oslo.
- Nerbøvik, Jostein 1999: *Norsk historie fra 1860-1914. Eit bondesamfunn i oppbrot*. Det Norske Samlaget, Oslo.
- Niemi, Einar 1983: "Byggeskikk og arkitektur i Finnmark. - Ødelagt av krig og fred?" i Lidèn m. fl. (red.), *Foreningen til norske Fortidsminnesmerkers bevaring. Årbok 1983*. Brumunddal.
- Nilsen, Bjørn 1970: *Hamningberg – fraflytting og umyndiggjørelse*. Gyldendal, Oslo.
- Nora, Pierre 1996: "General introduction: Between Memory and History", i P. Nora (red.), *Rethinking the French Past of Memory*. Columbia University Press, New York.
- Olsen, Margido 1999: *Det gamle Vardø herred og Vardø by*. Kirkenes.
- Roede, Lars 2003: "Kopi og original – flytting og autensitet" i Amundsen m.fl.(red.), *Museer i fortid og nåtid*, red. Novus Forlag.
- Solhaug, Odd 1979: *Kirke og folk i Båtsfjord kommune*. Helfjord Boktrykkeri AS, Vadsø.
- Solhaug, Odd 1985: *Sånn va det. Fortellinger fra Båtsfjord kommune*. Helfjord Boktrykkeri AS, Vadsø.
- Sundve, Erling 1982: *Hamningberg*. Fritt forlag Finnmark.
- Sundve, Erling 1986: *Snik og svik: regulering/restaurering i Hamningberg*. Fritt Forlag Finnmark.
- Sæterø, Ingrid 1995: "Innhentet og dømt av framskrittet", i *Fotefar mot nord*. Fagtrykk Alta as.
- Trepka, Knut von og Torill Grande 1993: *Colin Archer. Redningsskøyte nr. 1*. Hjemmet Motrensen Forlag AS.
- Warring, Anette 1996: "Kollektiv erindring – et brukbart begrep?", i B. E. Jensen m.fl. (red.), *Erindring og glemselens politikk*. Roskilde Universitetsforlag.

Webografi, sist besøkt 14.5.2008

Finnmarkskatalogens nettside:

<http://www.finnmarkskatalogen.no/turisme/batsfjord/hamningberg/hamningberg.htm>

Lovdata:

Kulturminneloven: <http://lovdata.no/all/tl-19780609-050-001.html>

Plan- og bygningsloven: http://lovdata.no/cgiwift/wiftldles?doc=/usr/www/lovdata/all/nl-19850614-077.html&emne=plan+og+byggningslov*&&

Miljøverndepartementets nettside:

<http://www.regjeringen.no/nn/dep/md/Pressesenter/Pressemeldingar/2006/Tre-verdiskapningsprosjekter-valgt.html?id=104302>

Nasjonal Turistvei 1:

<http://www.3rw.no/Tourist%20Route%20Atlanterhavsvegen.pdf> 24

Nasjonal turistvei 2:

www.turistvegprosjektet.com

Riksantikvaren 1:

http://www.riksantikvaren.no/Norsk/Publikasjoner/La_Sta/Nr_1_2006/

Riksantikvaren 2:

<http://www.riksantikvaren.no/?module=Articles;action=Article.publicShow;ID=3912/>

Statistisk sentralbyrå 1:

http://www.ssb.no/histstat/nos/nos_iv_52.pdf

Statistisk sentralbyrå 2:

http://www.ssb.no/histstat/nos/nos_viii_182.pdf

Statistisk sentralbyrå 3:

http://www.ssb.no/histstat/nos/nos_iv_52.pdf 2

Statistisk sentralbyrå 4:

http://www.ssb.no/histstat/nos/nos_xi_2.pdf

Statistisk sentralbyrå 5:

<http://www.ssb.no/vis/emner/02/01/folketellinger/fob1930.html>.

Øksnes kommune:

<http://www.oksnes.kommune.no/sider.asp?ID=103&L=1>